

Stalin i postsovjetisk nasjonalbolsjevisme

Aleksandr Dugin, Gennadij Zjuganov og Aleksandr Prochanov

Hovedoppgave i russisk, Universitetet i Oslo, våren 2004.

Av Jardar Østbø

Forord

Først og fremst vil jeg takke min veileder, Pål Kolstø, for svært god veiledning. Hans entusiasme og velvilje helt fra idéstadiet var en forutsetning for at jeg valgte dette studiet. Med innsiktsfulle, gjennomtenkte og fremfor alt konstruktive råd har han vært en stor ressurs under hele prosessen.

Jeg vil også takke Avdeling for Russlandsstudier ved Norsk Utenrikspolitisk Institutt (NUPI) for at de fant prosjektet støtteverdig. Avdelingen la alle forhold til rette, og det har vært svært inspirerende og lærerikt å være en del av miljøet. Helge Blakkisrud, Jakub Godzimirski og Geir Flikke har alle lest manuskriptet og kommet med nyttige kommentarer. Takk til disse og alle andre som har kommet med råd og innspill.

En spesiell takk går til NUPIs bibliotekarer for enestående hjelp.

Takk også til PRIOs Sven Gunnar Simonsen, som velvillig har lånt ut en anseelig mengde materiale.

Jeg vil også takke mine foreldre, Anne Sofie og Johannes Østbø for korrekturlesing av det siste utkastet.

Innhold

1. Emne, problemstilling og avgrensning.....	5
Begrepshistorie og begrepskamp. Forskeres forsøk på en definisjon.....	5
Alternative termer	11
Problemstilling: Kommunismen er falt – hva nå?	12
Utvalget: Dugin, Zjuganov og Prochanov	13
Grepet: Synet på Stalin	15
Stalin – en nasjonalbolsjevik?.....	16
Kilder og referansesystem.....	18
Transliterasjon.....	19
2. Historisk bakgrunn: Sovjetisk nasjonalbolsjevisme.....	20
Směna věch og Ustrjalov	20
Šul'gin – monarkist og nasjonalbolsjevik.....	21
Dmitrievskij – makt og avmakt.....	23
Chruščevs avstalinisering. Ny nasjonalbolsjevisme	25
<i>Molodaja gvardija</i> og Semanov.....	27
Fetisov og Ševcov – to fanatiske antisemitter.....	28
Palievskij – Stalin som vokter av russisk kultur	30
Igor' Šafarevič – konservativ og anti-stalinist.....	31
Pragmatikeren Kurginjan	32
Oppsummering.....	35
3. Aleksandr Dugin: Dulce et decorum est pro Stalin mori.....	36
Stalin – en nasjonalbolsjevik	37
Carthago delenda est!.....	39
Stalin – eurasiat og sosialist.....	42
Dugins revisjonisme.....	43
Utrenskningene – én ”konspirologisk” og én ”sosiologisk” forklaring.....	45
Den store fedrelandskrigen	54
Israels to ansikter	55
Stalin som gnostiker.....	57
Stalin – dødens sendebud.....	58
Oppsummering.....	60
4. Gennadij Zjuganov: Stalin – patriot og pragmatiker	62
Stalins pragmatiske marxisme og Zjuganovs pragmatiske stalinisme.....	63
Sosial rettferdighet	65
Stalin – eurasiat og slavofil.....	67
Patriotisme og sosialisme.....	70
Imperiestatus. Gjenopprettelse av Sovjetunionen.....	71
Messianisme. Stalin – sendt av Gud?	75
Stalin – Kirkens beskytter.....	77
Utrenskninger og forfølgelse – et nyansert syn?.....	79
Oppsummering.....	82
5. Aleksandr Prochanov: Да воскреснет Сталин!	84
Kontrast til El'cin og Putin	85
Stalin – en tsar?	87
Kommunist og nasjonens beskytter	89
Samspill mellom kultur og makt.....	90
Reformer og modernisering	92

Krigerkult	94
En evig kamp	95
Sult under Stalin.....	97
Stalin skal gjenoppstå og innlede Paradis.....	98
Utrenskningene – et under	103
Stalin – aktiv drivkraft eller ”Guds finger”?.....	105
Et fascistisk førerideal: føreren som legemliggjørelse av nasjonen.....	106
Nazistisk retorikk: Stalin som samfunnets gartner	108
Oppsummering.....	110
6. Avslutning.....	112
Nøkkelsak 1: Nasjonalisme og ekspansjonisme	113
Nøkkelsak 2: Stalins økonomiske kommandosystem som forbilde?.....	114
Nøkkelsak 3: Demokrati, sosialisme eller fascisme?.....	114
Nøkkelsak 4: Utrenskningene	115
Nøkkelsak 5: Ekstrem personkultus – Stalin som profet, Guds sønn og Gud	116
Konklusjon.....	119
Litteraturliste	120
Kilder, Dugin	120
Kilder, Zjuganov	121
Kilder, Prochanov	122
Andre kilder	125
Øvrig litteratur	125

1. Emne, problemstilling og avgrensning

Ikke bare ortodokse marxist-leninister så med sorg på Sovjetunionens oppløsning. Under hele sovjetperioden fantes det publisister og debattanter som mer eller mindre aktivt sluttet opp om regimet, men da på grunnlag av et tankegods hvor kommunismen spilte en underordnet rolle. De så på Sovjetunionen som en fortsettelse av det russiske imperiet, og regimets legitimitet var etter deres mening tuftet på det faktum at Russland under kommunistenes ledelse var blitt sterkere enn noen gang. Denne gruppen innbefattet et vidt spekter av russiske patrioter og nasjonalister. Noen ble godtatt og til og med utnyttet av partiet og statsapparatet, mens andre ble utsatt for forfølgelser. Mange så på Stalin som den største statslederen i Russland etter revolusjonen, kanskje til og med noensinne. I vestlig forskning er disse ofte blitt kalt for nasjonalbolsjevikere.

I dag, mer enn et tiår etter Sovjetunionens oppløsning, finnes det fortsatt representanter for denne tradisjonen. Etter at kommunismens maktmonopol ble brutt, står de nå fritt til å uttrykke sine tanker og søke inspirasjon hvor de måtte finne den. Aleksandr Dugin, Gennadij Zjuganov og Aleksandr Prochanov er alle aktive publisister og fremtredende representanter for den nye generasjonen av nasjonalbolsjevikere. Denne oppgaven søker å finne ut hvordan ideologien har utviklet seg etter kommunismens fall. Verktøyet er en idéhistorisk undersøkelse av disse tre ideologenes syn på Stalin.

Begrephistorie og begrepskamp. Forskeres forsøk på en definisjon

I 1920 erklærte Nikolaj Ustrjalov seg som nasjonalbolsjevik. Han hadde tidligere vært en sentral aktør på de hvites side i borgerkrigen¹ og befant seg nå i eksil i Harbin. De røde hadde begynt å få overtaket i krigen, og Ustrjalov mente at disse nå var de eneste som kunne redde Russland fra totalt anarki og kaos, uavhengig av hvilke endelige mål de hadde for den russiske nasjonen. Samtidig nærmet han et håp om at bolsjevikene gradvis skulle forlate den marxistisk-leninistiske doktrinen og utvikle seg til å bli russiske nasjonalister.

¹ Ustrjalov var direktør for Kolčak-regjeringens pressebyrå (Hardeman, 1994, s. 29).

Ustrjalov hadde selv tilhørt høyrefløyen i Kadett-partiet og var en hardnakket motstander av alle demokratiseringsforslag.² Innføringen av NEP-politikken gav ham forventninger om at den sovjetiske politikken skulle gjennomgå en forandring.³ Da den ønskede utviklingen uteble, forandret Ustrjalov på midten av 1930-tallet selv sin ideologi, slik at den lå nærmere bolsjevikenes. Tidligere hadde han sett på Sovjetunionen som en fortsettelse av det russiske imperiet, men nå gikk han over til å betrakte den som en ”union av frie nasjoner”.⁴

Stephen Shenfield mener denne ideologiske snuoperasjonen innebar at Ustrjalov fjernet seg fra nasjonalbolsjevismen:

The mountain had not come to Muhammad, so Muhammad went to the mountain! By the mid-1930s, Ustryalov was praising the USSR not as an embodiment of Russian nationhood, but as a prototype of a future united humanity. [...] The label of national-bolshevism was retained out of inertia, but it was no longer accurate as a characterization of the ideology of Ustryalov and his circle.⁵

Erik van Ree drar den diametralt motsatte slutning:

[...] in 1934, having absorbed the shock of collectivization, Ustryalov too decided to go all the way. He acknowledged the model of the new ’classless Soviet nation’. It was only at this moment that such people became National Bolsheviks in a more authentic sense, though they still failed to denote themselves as such.⁶

Disse to sitatene av Shenfield og van Ree illustrerer godt den generelle uenigheten om hva nasjonalbolsjevisme er. Nasjonalbolsjevisme er et begrep som tilsynelatende lever sitt eget liv. I den russiske offentlige debatt er det nå en tendens til å bruke begrepet hovedsakelig om ideologien til Nacional-Bolševistskaja Partija (NBP). Tilhengerne blir gjerne benevnt med forkortelsen ”nacholy”. Etter at den tidligere sentrale

² Hardeman, 1994, s. 29.

³ Shenfield, 2001, s. 35.

⁴ Hardeman, 1994, s. 56. Se også kapittel 2.

⁵ Shenfield, 2001, s. 36.

⁶ Ree, 1998, s. 294.

partiideologen Aleksandr Dugin meldte seg ut i 1998, kom han imidlertid med en offisiell erklæring hvor han hevdet at NBP hadde sveket nasjonalbolsjevismen. Bare han selv og hans meningsfeller kunne gjøre krav på å representere denne ideologien, hevdet Dugin.⁷ Partiet hevder på sin side at det er Dugin som har forlatt nasjonalbolsjevismen og blitt ”Putin-dyrker”.⁸

Historisk stammer begrepet fra mellomkrigstidens Tyskland. I april 1919 begynte nasjonalisten Paul Eltzbacher å argumentere for å innføre et sovjetsystem i landet. Produksjonsmidlene måtte nasjonaliseres, og de rike måtte ofre sin kapital for fedrelandet. Bare slik kunne Tyskland igjen nå sin tidligere storhet, mente han.⁹ Senere samme år tok to kommunister, Heinrich Laufenberg og Fritz Wolffheim, til orde for å gå til krig sammen med Sovjetunionen mot Entente-maktene. Et proletært og militært sterkt Tyskland var deres mål. Alle disse tre ble senere kalt nasjonalbolsjeviker, til tross for forskjellig bakgrunn og forskjellige mål på lang sikt.¹⁰

I forskningslitteraturen brukes termen relativt ofte, men med forskjellig betydning. Felles for de fleste forskerne synes å være at de ikke tar hensyn til hvem som er selverklærte nasjonalbolsjeviker. Ingen av de tre tyske ”grunnleggerne” kalte seg selv for nasjonalbolsjeviker. Laufenberg og Wolffheim fikk til alt overmål benevnelsen rettet mot seg som en anklage fra Karl Radek og Lenin.¹¹

Flere forskere snakker om nasjonalbolsjevisme uten at det går klart fram hva som menes. Walter Laqueur karakteriserer retningen som ”[...] a new synthesis between traditional Russian nationalism and Leninism-Stalinism.”¹² Selv om dette ikke er feil, er det svært upresist. Laqueur nevner heller ingen eksempler på representanter for retningen, selv om han bruker begrepet som referansepunkt.¹³ Aleksandr Dugin blir for eksempel ikke behandlet som nasjonalbolsjevik.¹⁴ Laqueur omtaler dessuten fenomenet som noe nytt i 1960-årene og utelukker derved hele Smena-vech-bevegelsen.¹⁵

⁷ Dugin, 1998.

⁸ *NBP-info*, søkeord: ”Dugin”.

⁹ Ree, 2001, s. 292.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Ibid., s. 293.

¹² Laqueur, 1993, s. 65.

¹³ Ibid., s. 65 og 70.

¹⁴ Ibid., s. 266.

¹⁵ Om Smena-vech-bevegelsen: Se kapittel 2.

John Dunlop delte på begynnelsen av 1980-tallet inn russiske nasjonalister i to hovedgrupper, "vozroždency" og nasjonalbolsjevikene. De første beskriver han som representanter for en kulturorientert, antikommunistisk retning hvor ortodoksi, antiurbanisme og et ønske om en mer isolasjonistisk utenrikspolitikk stod sentralt.¹⁶ Den andre, statsorienterte grupperingen som støttet regimet, kaller han for nasjonalbolsjevikere. For de sistnevnte lister han opp åtte kjennetegn. Lista gir et ganske tydelig bilde av en gruppering av nasjonalister:

(1) a neo-pagan, militaristic cult of the strength and invincibility of the Russian people; (2) a militant and aggressive stance toward Russia's perceived internal and external enemies; (3) a strong anti-Western orientation, at times linked to a belief in a 'Jewish-Masonic conspiracy'; (4) an awareness of the country's serious demographic and social problems but a lack of *angst* concerning the future, a 'can-do' mentality; (5) a tendency to advocate racial purity and to disapprove of marriages between Russians and representatives of other nationalities; (6) adherence to a 'single stream' view of Russian history;¹⁷ (7) a nonreligious but not antireligious posture; and (8) a cult of discipline and of heroic vitalism.¹⁸

Peter Duncan benytter seg i sin bok *Russian Messianism*¹⁹ av en liknende todeling. Men her er det bare Ustrjalov og hans medforfattere av artikkelsamlingen *Směna Věch* som blir behandlet som nasjonalbolsjevikere.²⁰ Andre som støttet sovjetstaten på et ikke-marxistisk grunnlag kaller han "gosudarstvenniki": "[...] the supporters of a strong state who rejected Marxist class analysis but glorified alike the Soviet State and tsarist Russia."²¹ Disse står i motsetning til vozroždency, som forsvarte ortodoksien og den gamle bondekulturen.²²

I sin artikkel²³ fokuserer David Brandenberger og A. Dubrovskij på hvordan de mener nasjonalbolsjevisme ble en del av offisiell sovjetisk ideologi i perioden

¹⁶ Dunlop, 1983, s. 253f.

¹⁷ Tilhengerne av "single stream" (russisk: edinyj potok) ser på Russlands og Sovjetunionens historie som et sammenhengende hele.

¹⁸ Dunlop, 1983, s. 263.

¹⁹ Duncan, 2001.

²⁰ Ibid., s. 54.

²¹ Ibid., s. 3.

²² Ibid., s. 71.

²³ Brandenberger & Dubrovsky, 1998.

mellom 1931 og 1941. Dette ser de først og fremst som et resultat av pragmatisme hvor ønsket er å bevare og styrke staten. Det etnisk russiske elementet som Dunlop tillegger en viss vekt, defineres ut i Brandenberger og Dubrovskijs framlegging:

Most simply stated, national Bolshevism describes a peculiar form of Marxist etatism which legitimizes the Soviet political system through a twin pursuit of communist and superpower ambitions. The pursuit of superpower status (*derzhavnost'*) is actually the dominant component of this etatist ideology; while Marxist internationalism is not explicitly rejected, its contribution to national Bolshevism is generally relegated to a rhetorical level when in conflict with dominant state-building priorities. Contrary to the *smenavekhovtsy* use of the term, we do not view national Bolshevism as inherently 'nationalist', its end goal being superpower status and not ethnic advancement.²⁴

Brandenberger og Dubrovskijs definisjon passer bra til deres eget bruk. Imidlertid skiller den seg ut fra mange andre. For det første løsrives begrepet fullstendig fra Ustrjalov og "smenovechovcy". For det andre tillegges det marxistiske elementet en større betydning. I Brandenberger og Dubrovskijs framstilling er marxismen en nesten like viktig del av nasjonalbolsjevismen som statsbyggingstanken. Robert Tucker bruker en liknende distinksjon. Hans skille går mellom internasjonalistiske bolsjeviker som Lenin og Trockij på den ene siden og nasjonalbolsjevikene på den andre.²⁵ Stalins tese om "sosialisme i ett land" er med på å gjøre ham til nasjonalbolsjevik, slik Tucker, Brandenberger og Dubrovskij definerer begrepet. Mer ytterliggående nasjonalister som dukket opp senere, vil her falle utenfor.

Erik van Ree mener dette er en altfor vid oppfatning av begrepet nasjonalbolsjevisme. Han mener det er gått inflasjon i bruken av det og at for mange har fått denne merkelappen, både kommunister og nasjonalister. Derfor tar van Ree til orde for en langt mer restriktiv definisjon: "It can most properly be defined as that radical tendency which combines a commitment to class struggle and total nationalization of the means of production with extreme state chauvinism."²⁶ Denne

²⁴ Ibid., s. 883-884 n3.

²⁵ Ree, 2001, s. 300.

²⁶ Ibid., s. 289.

definisjonen bevarer konnotasjonene til ”grunnleggerne” Eltzbacher, Laufenberg og Wolffheim. Som van Ree selv påpeker, reduserer en slik tilnærming nasjonalbolsjevismen til et marginalt fenomen.²⁷

Vi kan konstatere at det råder en begrepsforvirring, eller snarere en begrepskamp, som til tider får absurde utslag. Flere forsøk er gjort på å gi en definisjon av hva nasjonalbolsjevisme ”egentlig” er. Michail Agurskij kan sies å ha kommet nærmest. Agurskij tar for seg nasjonalbolsjevisme både i og utenfor parti- og statsapparatet. Han forsøker å vise hvordan han mener sovjetisk politikk som helhet utviklet seg til å bli fullstendig dominert av nasjonalbolsjevisme fram til slutten av 1920-tallet. Definisjonen fra hans hovedverk *The third Rome* siteres hyppig i litteraturen:

National Bolshevism is the Russian etatist ideology that legitimizes the Soviet political system from the Russian etatist point of view, contrary to its exclusive Marxist legitimacy. Etatism can be distinguished from cultural nationalism [...]. Nevertheless, I would like to define etatism as a powerful form of nationalism. [...] National Bolshevism does not reject Communist ideology, though it strives to minimize its importance to the level necessary for legitimacy. National Bolshevism in its original form strove for world domination, conceived as the universal Russian empire cemented by Communist ideology.²⁸

I denne oppgaven vil jeg ta utgangspunkt i Agurskijs forståelse av nasjonalbolsjevisme. Imidlertid ønsker jeg å være mer forsiktig med å redusere kommunismen til å være et element med en utelukkende legitimerende funksjon. Det vil i mange tilfeller være vanskelig å skille mellom det genuine og det som kun er legitimerende. Dette gjelder særlig ytringer presentert i fora som er utsatt for sensur, som for eksempel lovlige tidsskrifter i sovjettiden. Dessuten umuliggjør Agurskijs definisjon eksistensen av en postsovjetisk nasjonalbolsjevisme. Med Sovjetunionens fall mistet kommunismen sin legitimerende kraft. Hvis kommunisme – om så bare i form av et ønske om gjenopprettelse av sovjetstaten – fortsatt finnes hos russiske nasjonalister, må den altså være genuin.

²⁷ Ibid.

²⁸ Agursky, 1987, s. xv.

For å ta høyde for dette, vil jeg formulere følgende definisjon: Med nasjonalbolsjevisme vil jeg her forstå den ideologi som på et nasjonalt grunnlag støtter (eller går inn for å gjenopprette) sovjetstaten. Nasjonalbolsjevismen ser denne staten som først og fremst et russisk, nasjonalt, snarere enn et utelukkende marxistisk, internasjonalistisk prosjekt.

Alternative termer

Enkelte har tatt konsekvensene av begrepsforvirringen rundt nasjonalbolsjevismen, og bruker ganske enkelt et annet begrepsapparat. En av disse er den russiske forskeren Aleksandr Janov. I sitt studium av russisk nasjonalisme slik den fortonte seg på midten av 1970-tallet,²⁹ bruker han termen "establishment right" eller "nationalism B", som han karakteriserer som "isolationist-totalitarian nationalism striving for collaboration with the regime".³⁰ Den andre gruppen, "dissident right" eller "nationalism A" tilsvarende i grove trekk Dunlops *vozroždeny*. Janovs begrepsapparat har sine fordeler, men det bør bemerkes at termene "dissident right" og "establishment right" kan være noe misvisende, i hvert fall for det utrente øye. Selv om "establishment right" støttet regimet, hendte det også at representanter for denne retningen ble forfulgt og straffet.³¹

Yitzhak Brudny er opptatt av at hans terminologi skal kunne anvendes på hele perioden 1954-1991. Basert på deres holdning til ni nøkkelspørsmål, deler han russiske nasjonalister inn i tre hovedgrupper: liberale, konservative og radikale.³² De radikale nasjonalistene tilsvarende i all hovedsak Janovs "establishment right". De har et uklart forhold både til tsarperioden og til det moderne samfunn. Stalin-perioden oppfatter de som positiv for Russland. De ønsket å bevare Sovjetunionen og støttet kuppforsøket i 1991. Radikale nasjonalister er generelt misfornøyde med tiden etter Stalin og er mot politisk og økonomisk liberalisering. Antisemittisme, fremmedfrykt og antivestlige holdninger er også typisk for denne gruppen.³³ Brudnys distinksjon

²⁹ Yanov, 1978.

³⁰ Ibid., s. 19.

³¹ Se nedenfor, for eksempel avsnittet om Fetisov i kapittel 2.

³² Brudny, 2000, s. 9 og 12.

³³ Ibid., s. 9.

mellom de forskjellige gruppene er relativt tydelig, men han understreker at mangelen på formelle grupperinger som partier og organisasjoner gjør grensene uklare.³⁴

Problemstilling: Kommunismen er falt – hva nå?

Flesteparten av de første russiske nasjonalbolsjevikene var ikke-kommunister som tilpasset seg den offisielle ideologien, siden regimet likevel så ut til å bevege seg i deres retning. Tidvis forsøkte dette regimet i sin tur å bruke nasjonalbolsjevismen til sine egne formål. Lev Trockij syntes for eksempel at ideologien var utmerket til å få blant andre yrkesmilitære til å støtte sovjetstaten.³⁵ I en periode etter Stalin ble statsorientert nasjonalisme hjulpet fram og forsøkt utnyttet av Brežnev-administrasjonen.³⁶ Ikke desto mindre var kritikk av regimet en viktig del av nasjonalbolsjevismen i hele sovjetperioden. Iblant gikk denne kritikken for langt, noe som i varierende grad ble slått ned på. Den bærende idéen i sovjetperiodens nasjonalbolsjevisme var likevel at staten og systemet måtte bevares.

Nasjonalbolsjevismen hadde utviklet seg under bestemte historiske betingelser og forholdt seg til en bestemt politisk situasjon. I løpet av få år, fra midten av 1980-tallet til begynnelsen av 1990-tallet, ble denne situasjonen radikalt endret. Marxismen-leninismen, som i begynnelsen bare skulle reformeres, endte opp med å bli forkastet som statens legitimerende ideologi. Sensuren var avskaffet. Det ble holdt demokratiske valg. Staten var ikke lenger noe fast holdepunkt. Virkeligheten var blitt mer fragmentarisk. Vestlig popkultur strømmet fritt inn over grensene. Økonomien hadde gått fra en stagnert planøkonomi til en markedsøkonomi i fritt fall, og de sosiale forskjellene var blitt enorme. Satelittstatene i Øst-Europa hadde vendt russerne ryggen. Kommunistpartiet var blitt forbudt. Ved Sovjetunionens fall gikk store deler av det nasjonalbolsjevikene hadde oppfattet som *Russlands* territorium tapt, og landet var ikke lenger noen militær supermakt.

Nasjonalbolsjevikene befant seg i et vakuum. Ustrjalov viste seg i det lange løp å ha tatt feil. Kommunistene klarte *ikke* å opprettholde imperiet og sørge for ro og orden. Dermed skulle man tro at nasjonalbolsjevismen hadde utspilt sin rolle. Staten og regimet nasjonalbolsjevikene hadde kritisert, men likevel støttet, var borte. Og

³⁴ Ibid., s. 9f.

³⁵ Agursky, 1987, s. 260.

³⁶ Brudny, 2000, passim. Se også nedenfor, kapittel 2.

hvorfor skulle de gråte nostalgis tårer over en stat og et regime som (iallfall tilsynelatende) hadde gravd både sin egen og Russlands grav? ”Medløperne” hadde ikke lenger noen å ”løpe med”. De burde slått følge med kommunismen og sovjetstaten til historiens skraphaug. Eller de kunne gått over i ”vanlige”, antikommunistiske, antisovjetiske nasjonalisters rekke, siden man nå i prinsippet kunne si og skrive hva man ville, uten å bli forfulgt for det.

Men nasjonalbolsjevismen lever i beste velgående. Ideologien har klart å tilpasse seg de nye betingelsene. I denne oppgaven vil jeg se på hvordan nasjonalbolsjevikene svarer på utfordringene de nye postsovjetiske realitetene skaper.

Utvalget: Dugin, Zjuganov og Prochanov

Aleksandr Dugin, Gennadij Zjuganov og Aleksandr Prochanov er tre viktige eksponenter for postsovjetisk nasjonalbolsjevikisk ideologi. Alle tre har publisert mye. De har mange felles oppfatninger, men forskjellene er likevel mange. Deres bakgrunn er ulik, de er forskjellige som personer og har forskjellig innfallsvinkel til det de skriver og hvordan de legger det fram. De har også forskjellige posisjoner i samfunnet. Dugin er først og fremst tenker, Zjuganov først og fremst politiker, mens Prochanov først og fremst er redaktør.

Dugin stiftet i 1993 Nacional-Bol’shevistskaja Partija (NBP) sammen med den beryktede forfatteren Édouard Limonov. Limonov ble leder, mens Dugin framstod som den mer tilbaketrukkne ideologen. Limonov og hans tilhengere har vært aktive med forskjellige aksjoner, for eksempel ved å kaste tomater på NATOs generalsekretær George Robertson under et toppmøte i Praha i november 2002. Dugin og Limonov er svært forskjellige som personer. Førstnevnte ønsker å gi inntrykk av en opphøyd ro og harmoni, mens den siste har en høylydt og aggressiv framtoning. Våren 1998 meldte Dugin seg ut av partiet. Ikke desto mindre deler de to i det store og hele det samme verdensbildet.³⁷ Jeg har valgt å konsentrere meg om Dugin, siden han ideologisk sett er den mest sentrale og interessante.³⁸

Zjuganov er aktuell særlig fordi han er leder for det russiske kommunistpartiet, som sammenliknet med moderpartiet fra sovjetperioden har forandret sin ideologi betraktelig i nasjonalbolsjevikisk retning. Han representerer således en form for

³⁷ Shenfield, 2001, s. 206.

³⁸ Markus Mathyl regner ham for å være NBPs ”intellektuelle far” (Mathyl, 2002b, s. 65).

nasjonalbolsjevisme som er akseptabel for massene. Det vil derfor være interessant å undersøke ideologiske likheter og forskjeller mellom ham på den ene siden og Dugin og Prochanov, som begge er mer ytterliggående, på den andre.

Prochanov har gode forbindelser med folk fra store deler av den nasjonalistiske opposisjonen.³⁹ Som aktiv publisist og redaktør for ukeavisen *Zavtra*, som har et opplag på rundt 100 000,⁴⁰ er han en sentral aktør på nasjonalistisk side i samfunnsdebatten og har forsøkt å forene den patriotiske opposisjonen.⁴¹ Prochanov er militant og går under økenavnet ”solovej Genštaba”. Først og fremst framstår han som bitter og harm over Sovjetunionens oppløsning og Russlands fornedrede stilling, og kommer med tallrike, hatske utfall mot sine motstandere. Likevel er han filosofisk anlagt og fortaper seg ofte i metafysiske utlegninger. Stilistisk markerer Prochanov seg også som mer emosjonell enn Dugin og Zjuganov.

Det har vært en viss meningsutveksling mellom de tre. I perioden 1991-93 så man en tilnærming mellom Zjuganov og Dugin, heter det på en av internettsidene Dugin leder.⁴² Kommunistpartiet var på desperat jakt etter en ”erstatningsideologi” og grep til Dugins eurasiatiske idéer. Formidlerrollen mellom Zjuganov og Dugin var det Prochanov som tok seg av. Dermed var den rødbrune⁴³ opposisjonen født.⁴⁴ En stund var Prochanov også med i redaksjonsrådet i Dugins tidsskrift *Élementy*. Dugins samarbeid med Limonov forsuret forholdet mellom Dugin og Prochanov noe. Limonov kom med konstant kritikk av Zjuganov og Kommunistpartiet, blant annet fordi de satset så mye på parlamentarisk arbeid. Dette førte til at Prochanov trakk seg fra videre arbeid i *Élementy*, men han takket for et fruktbart samarbeid.⁴⁵ Forholdet mellom Dugin, Zjuganov og Prochanov er senere blitt enda mer komplisert. Prochanov har støttet Zjuganov og KPRF, mens Dugin har vært mer uklar i sine uttalelser om sentrale politikere. I 2002 uttrykte han til og med sin støtte til Putin.⁴⁶ Zjuganov har for sin del fortsatt lenker til både Prochanov og Dugin på sin hjemmeside.

³⁹ Allensworth, 1998, s. 261.

⁴⁰ Shenfield, 2001, s. 45.

⁴¹ Allensworth, 1998, s. 231.

⁴² *Evrasijskoe obozrenie*, nr 5, 12.03.2003, avsnittet ”2 etap (91-93gg.).”

⁴³ Dugin synes dette navnet er nedsettende. Selv foretrekker han å kalle bevegelsen for ”rødhvit”.

⁴⁴ *Evrasijskoe obozrenie*, nr 5, 12.03.2003, avsnittet ”2 etap (91-93gg.).”

⁴⁵ Allensworth, 1998, 282 n67.

⁴⁶ *Gazeta.ru*, 03.03.2002.

Grepet: Synet på Stalin

[...]

Мы вынесли

из Мавзолея

его,

но как из наследников Сталина

Сталина вынести?

[...]

Пусть мне говорят: 'Успокойся!' –

спокойным я быть не сумею.

Покуда наследники Сталина

живы еще на земле,

мне будет казаться,

что Сталин – еще в Мавзолее.⁴⁷

Evgenij Evtušenko

En tysk tenker eller politiker som kommer med en positiv karakteristikk av Hitler setter seg utenfor det som er akseptert. Hvis han i tillegg proklamerer seg som Hitlers arvtaker eller ønsker en ny Hitler til makten, vil han bli regnet som farlig. Hvis denne dessuten er en sentral politiker, for eksempel leder av landets nest største parti, vil han bli sett på som en reell trussel mot demokratiet.

Russland/Sovjetunionen har ikke tatt noe oppgjør med Stalin på linje med det Tyskland tok med Hitler, og det politiske klimaet er annerledes. Til tross for mange likheter, er det mye som skiller Stalin fra Hitler. Ikke desto mindre er forholdet til den tidligere diktatoren en viktig indikator på hvilken holdning man har til demokrati og menneskerettigheter. Stalins totalitære regime er uatskillelig forbundet med enorme menneskelige tap under kollektivisering, sultkatastrofe, utrenskninger, forfølgelser og GULag. Oppfatningen av Stalin kan belyse mange aspekter ved den postsovjetiske nasjonalbolsjevismen. Ikke minst kan den være en målestokk på hvor ekstrem den er blitt. De utvalgte ideologenes syn på Stalin kan på denne måten fungere som en slags ”lakmustest”, en indikator på i hvilken retning nasjonalbolsjevismen har beveget seg.

⁴⁷ Evtušenko, [1962].

Min framgangsmåte har bestått i først å saumfare de tre forfatterens publikasjoner for Stalins navn. Derneft har jeg forsøkt å plassere ham i sentrale deler av henholdsvis Dugins, Zjuganovs og Prochanovs univers. Heller enn å bruke den samme malen til alle kapitlene, har jeg tatt mest mulig hensyn til de respektive ideologenes egenart. Jeg har derfor først og fremst tatt utgangspunkt i kategorier som er relevante for den enkelte. Alle tre behandler Stalin fra sin egen synsvinkel. Dugin ser på ham først og fremst ut fra et geopolitisk og mystisistisk perspektiv. Zjuganov er nødt til å ta hensyn til at han selv er en av Stalins arvtakere, mens Prochanovs syn særlig er preget av imperietanken. Helt til slutt har jeg ved hjelp av fem ”nøkkelsaker” forsøkt å identifisere noen *felles* utviklingstrekk.

Stalin – en nasjonalbolsjevik?

Ett spørsmål er ikke til å komme utenom i denne sammenhengen: Var Stalin selv nasjonalbolsjevik? Var det russisk nasjonalisme snarere enn sovjetpatriotisme og marxisme-leninisme som var grunnsteinen i hans ideologi? Her skal kun gis en kort presentasjon av noen få argumenter for og imot.

Mye av det Stalin gjorde og sa kan tas til inntekt for nasjonalbolsjeviske synspunkter. Flere forskere har pekt på dette. Hans tese om ”sosialisme i ett land” er et vanlig argument. Doktrinen er med på å knytte ham til en mer nasjonalt orientert utgave av kommunismen. Som nevnt definerer Robert Tucker denne utgaven som nasjonalbolsjevisme. Tucker hevder også at Stalin gikk over fra å føle seg som georgier til å identifisere seg fullt og helt med russerne.⁴⁸

Adam Ulam mener russisk nasjonalisme lå latent i Stalin allerede før revolusjonen,⁴⁹ en oppfatning som deles av Agurskij. Også for Agurskij er Stalin en russisk nasjonalist: ”For him, the revolution was [...] Russocentric and Russocentric only.”⁵⁰ Under Den store fedrelandskrigen appellerte Stalin til russernes nasjonalfølelse. Hans tale på Den røde plass 7. november 1941, hvor han viste til førrevolusjonære russiske helter som Aleksandr Nevskij, Aleksandr Suvorov og Michail Kutuzov, er et eksempel på dette. Dessuten peker Brandenberger og

⁴⁸ Tucker, 1974, s. 137ff.

⁴⁹ Ulam, 1989, s. 137.

⁵⁰ Agursky, 1987, s. 330.

Dubrovskij på at Stalin allerede i 1937 begynte å vise til enkelte positive sider ved tsarveldet.⁵¹

Som et motargument til dette, har flere forskere vist til at Stalin var selektiv i sin bruk av førrevolusjonær russisk historie. Erik van Ree fremhever at Stalin bare sympatiserte med de tidlige tsarene. Nikolaj I og Aleksandr III hadde han ingen respekt for.⁵² Maureen Perrie trekker på sin side fram at Stalin alltid tok forbehold når han viste til Peter den store som et forbilde,⁵³ og hans beundring for Ivan den grusomme ble uttrykt først etter andre verdenskrig, hevder hun.⁵⁴

Stalin var i alle fall ikke *fascist*, mener Stephen Shenfield. For å falle innenfor den definisjonen, måtte han ha tatt avstand fra Sovjetunionens leninistiske arv.⁵⁵ Arfon Rees framholder at Stalin var en overbevist marxist-leninist helt til sin død. Blant annet peker han på hvordan Stalin på slutten av sitt liv brukte tid på debatter om marxistisk teori.⁵⁶ Likevel hevder Rees at russisk nasjonalisme ikke bare var et redskap for Stalin, selv om marxismen-leninismen var viktigere for ham.⁵⁷

Som leder for det som i ordets rette forstand var en totalitær stat, var Stalin allestedsnærværende i Sovjetunionen i en mannsalder. Han foretok seg svært mye, og med sin ekstremt autoritære stil satte han på sin egen måte spor etter seg på nær sagt alle områder. Mange avgjørende øyeblikk i Sovjetunionens historie forbindes med Stalin, og han bestrebet seg på å ta æren for alt det positive. Samtidig ble den virkelige Stalin tåkelagt. Gjennom en målbevisst strategi ble det bygd opp et mytisk bilde av ham som statsleder og menneske. Stalin var i folks oppfatning ikke bare en historisk person, han var et fenomen. Det fortsetter han også å være. De to avstaliniseringskampanjene under henholdsvis Chruščev og Gorbačev faller i manges øyne sammen med forfallstider, særlig for den russiske nasjon.

Alt dette har ført til at nasjonalbolsjevikene er fascinert av Stalin. For mange blir han kanskje mer et objekt for irrasjonell beundring enn for kritisk refleksjon. Hans høye aktivitetsnivå og brede interessefelt kombinert med personkultusen gjør det også mulig å tolke ham i flere retninger i ettertid. Vi kan si oss enige med Janov: "The colossal figure of Stalin is not the same to different Stalinist currents [...] in the

⁵¹ Brandenberger & Dubrovsky, 1998, s. 880.

⁵² Ree, 1999, s. 501.

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Perrie, 1998, s. 123f.

⁵⁵ Shenfield, 2001, s. 39.

⁵⁶ Rees, 1998, s. 100.

⁵⁷ Ibid., s. 102.

realms of ideas there are, one might say, several Stalins.”⁵⁸ Dette gjør synet på Stalin til en interessant innfallsport til nasjonalbolsjevismen som ideologi, uavhengig om man karakteriserer ham selv som nasjonalbolsjevik eller ikke.

Kilder og referansesystem

Jeg har i hele oppgaven brukt det systemet for kildehenvisning som presenteres i heftet *Vade me cum*,⁵⁹ med det unntak at henvisningene gis i fotnoter. For å gjøre det lettest mulig å finne fram til direkte og indirekte sitater på nettsider, viser jeg til avsnitt, enten nummerert (eksempel: Vorob’ev, 1999, avsnitt 20), ved overskrift (eksempel: Zjuganov, 2003b, avsnittet ”Sozdatel’ sverchderžavy.”) eller begge deler (eksempel: Šafarevič, 1989, andre avsnitt over overskriften ”O ’progresse”). Der det ikke er mulig, oppgis søkeord. Ved å søke etter dette ordet (eksempel: ”Stalin”) på den aktuelle siden, finner man raskt fram til det rette stedet. Ved direkte sitat oppgis ikke søkeord, ei heller hvis nettsiden utgjør én A4-side eller mindre.

Kapittel 2 er et oversiktskapittel og hovedsakelig basert på sekundærlitteratur. Det dreier seg her om et antall bøker og artikler som på forskjellig måte behandler russisk nasjonalisme og som i større eller mindre grad kommer inn på nasjonalbolsjevismen og representanter for den.

De tre hovedkapitlene er basert på tekster de respektive ideologene har publisert i perioden 1992-2003. Når det gjelder Dugin, har jeg så å si utelukkende gjort bruk av publikasjonene som finnes på hans egen nettside www.arctogaia.com. De fleste bøkene og artiklene finnes også i papirutgave, men er lettest tilgjengelig på Internett. Internett har som nevnt gjort det mulig for meg å undersøke hele Dugins meget omfangsrike forfatterskap med henblikk på hans forhold til Stalin. Sitater kan også finnes ved noen få tastetrykk. Ulempen ved å bruke nettutgavene er at arctogaia.com kan virke uoversiktlig. Flere tekster finnes på forskjellige steder, og det kan være vanskelig for utenforstående å avgjøre hvorvidt et verk er del av et samleverk eller om det står alene. Derfor oppgir jeg fullstendig URL (hvert avsnitt har som oftest en egen) og avsnittets overskrift i hvert enkelt tilfelle. På denne måten kan man ved behov også finne fram i papirutgaven av bøkene. Selv om adresser kan

⁵⁸ Yanov, 1977, s. 57.

⁵⁹ Blomberg, 2000.

forandres eller forsvinne, er Dugins nettsider relativt stabile. Nettadressene er ajourført per 15. september 2003 der ikke annet er angitt.

For kapitlet om Zjuganov har jeg hovedsakelig benyttet meg av bøkene han har gitt ut. Disse inneholder ofte mange tidligere utgitte artikler eller intervjuer. Også i dette kapitlet har jeg i tillegg gjort bruk av materiale fra Internett, særlig fra nettutgaven av avisen *Zavtra*, som begynte å komme ut i 1996, og fra det russiske kommunistpartiets hjemmeside www.kprf.ru. Nettadressene er her ajourført per 30. november 2003.

Til kapitlet om Prochanov har jeg for det aller meste brukt ledere, intervjuer, ”samtaler” og artikler fra *Zavtras* nettutgave. I litteraturlista oppfører jeg disse som vanlige tidsskriftsartikler med henvisning til nummer, årgang og URL. Slik kan man med letthet finne fram i både papir- og nettutgave. Tallene i parentes angir løpende nummer. Nettadressene var aktive per 15. oktober 2003. I tillegg har jeg brukt enkelte noe eldre artikler fra *Zavtra* og andre publikasjoner. Prochanov har også en relativt stor skjønnlitterær produksjon, men den er ikke gjenstand for denne oppgaven. Hans romaner ville vært et svært omfattende område å ta for seg, og ville også krevd en annen metodologisk tilnærming.

Translitterasjon

Sitater på russisk, uansett lengde, gjengis med kyrilliske bokstaver. Enkeltstående russiske ord skrives med latinske bokstaver og translittereres etter *Scando-Slavicas* modell.⁶⁰ På samme måte translittereres russiske navn i den løpende teksten: El’cin, ikke Jeltsin. Dette gjelder også navn på forfattere som har gitt ut publikasjoner på engelsk under mer eller mindre anglifisert navn (for eksempel Janov, Agurskij og ikke Yanov, Agursky, slik det står i kildehenvisningene). Geografiske betegnelser som er innarbeidet i norsk, skrives imidlertid på tradisjonell måte: Petersburg, ikke Peterburg. Men: Čeljabinsk, ikke Tsjeljabinsk. I sitater beholdes selvfølgelig originalens skrivemåte (for eksempel Ustrialov eller Ustryalov).

⁶⁰ *Scando-Slavica instructions for contributors.*

2. Historisk bakgrunn: Sovjetisk nasjonalbolsjevisme

Jeg vil i dette kapitlet gi en kort presentasjon av sovjetiske nasjonalbolsjevikers syn på Stalin. Formålet er å legge grunnlaget for en sammenlikning med den postsovjetiske nasjonalbolsjevismen, som er hovedtema for denne oppgaven. Framstillingen er først og fremst siktet inn på enkelte aktørene.

Směna věch og Ustrjalov

*Směna věch*⁶¹ var en artikkelsamling utgitt i 1920 av en gruppe intellektuelle som befant seg i eksil. Samlingen representerte det første forsøket på å legitimere bolsjevikmakten på et nasjonalt grunnlag. ”Smenovechovcy”, som bidragsyterne ble kalt, mente at bolsjevikene var de eneste som under de gitte omstendigheter kunne redde Russland fra undergangen. Nikolaj Ustrjalov, som stod i spissen for smenovechovcy, mente bolsjevismen kunne være et slagkraftig utenrikspolitisk virkemiddel. Samtidig var han overbevist om at regimet ville bli nødt til å innføre en mer realistisk økonomisk politikk.⁶² Med innføringen av NEP-politikken mente han å se tegn til et slikt ”økonomisk Brest”.⁶³ Han mente at sovjetstaten, hvordan den enn hadde sett ut i begynnelsen, nå var i ferd med å utvikle seg i riktig retning.

På slutten av 1920-tallet og begynnelsen av det neste tiåret var det imidlertid han selv som skulle gjennomgå en utvikling.⁶⁴ Blant annet begynte han å støtte Stalin. I et brev til sin venn Dikij hevdet han at Stalin var en ”typisk nasjonalbolsjevik”.⁶⁵ Stalins grunnlov fra 1936 fjernet Ustrjalovs siste reservasjoner overfor regimet:

In his opinion, the new constitution definitively resolved the problem of democracy by ’combining freedom and authority into a dialectal unity,’ and ’removed the conflict between patriotism and internationalism’ by making the USSR into both ’a free union of free nations’ and the ’common fatherland’ of all its inhabitants [...] Russia was now ready to show the world the way to a

⁶¹ Ustrjalov et al., 1920.

⁶² Hardeman, 1994, s. 40.

⁶³ Det vil si en retrett fra de opprinnelige, revolusjonære målene.

⁶⁴ Se kapittel 1.

⁶⁵ Sitert i Vorob’ev, 1999, avsnitt 20.

'morally healthy, pure, realistic culture,' to 'real humanism,' and to the universal emancipation of man.'⁶⁶

I begynnelsen var ikke Stalin totalt avvisende til Ustrjalovs tanker, i hvert fall så lenge han tjente bolsjevikregimets sak. Så fikk det heller være at hans visjoner om fremtidens Russland skilte seg fra partiets.⁶⁷ Ustrjalovs lovprisning av den nye grunnloven var imidlertid ikke nok til at han skulle overleve utrenskningene på 1930-tallet. I juni 1937, to år etter tilbakekomsten til Moskva, ble Ustrjalov arrestert på grunnlag av anklager om sovjetfiendtlige aktiviteter, og i 1938 forsvant han.

Šul'gin – monarkist og nasjonalbolsjevik

Vasilij Šul'gin (1878-1976) er en bemerkelsesverdig figur i russisk historie. Før revolusjonen hadde han vært nestformann i partiet Vserossiiskij Nacional'nyj Sojuz og ble tre ganger valgt som representant i Dumaen. Ellers arbeidet han som skribent. Šul'gin var fengslet i perioden 1945-1956, men ble så løslatt og fikk lov til å drive litterær virksomhet.⁶⁸ Han deltok også i filmen *Pered sudom istorii* (1965) og var gjest på Kommunistpartiets 22. kongress.

Šul'gin entret nasjonalbolsjevikenes rekke som monarkist. Han kan ses på som en typisk eksponent for tidlig nasjonalbolsjevisme i den forstand at han hadde store forventninger til at bolsjevismen skulle forandre seg fra å være internasjonalistisk til å bli nasjonal. Šul'gin ønsket seg i likhet med senere nasjonalbolsjevikere en sterk nasjonal leder. Under borgerkrigen hadde han tilhørt de hvite og var i motsetning til de fleste av dem nærmest fanatisk tilhenger av monarkiet. Selv etter at han anerkjente bolsjevikregimet, nektet han å oppgi denne overbevisningen: "[...] для Шульгина и его единомышленников монархизм был не формой гос. строя, а религией."⁶⁹

I 1920 publiserte Šul'gin boken *1920*,⁷⁰ der han gir uttrykk for nasjonalbolsjevikiske synspunkter. "Shulgin for the first time pointed at the International as an instrument of Russian national policy, as an instrument of

⁶⁶ Hardeman, 1994, s. 56.

⁶⁷ Stalin, sitert i Vorob'ev, 1999, avsnitt 30.

⁶⁸ Se også Dunlop, 1985, s. 101.

⁶⁹ Denikin, sitert i *Šul'gin Vasilij Vital'evič*, avsnitt 14.

⁷⁰ Šul'gin, Vasilij (1926): *1920*. Leningrad : [Ukjent forlag].

expansion for the power that sits in Moscow [...].”⁷¹ Innledningsvis støttet han ikke bolsjevikene, men han la vekt på overbevisningen om at sosialismen ville gjennomgå en evolusjon i retning av det nasjonale. Senere ville det dukke opp en leder som ville tilgodese de hvites ønsker, mente han: ”He regarded the national transformation of the Bolsheviks as an organic process, since White ideas had conquered the Bolshevik subconscious, and forecast the inevitable emergence of a Bolshevik leader who would take advantage of Bolshevik political culture and fulfill ’White’ goals.”⁷²

Denne lederen skulle verken være Lenin eller Trotskij, men det gikk ikke klart fram om det var Stalin det var snakk om. Senere skulle Šul’gin’s bok likevel bli brukt til støtte for Stalin, da den plutselig ble trykt opp i Leningrad i 1926.⁷³ Agurskij hevder dette var ledd i en større hemmelig operasjon, kalt ”Trest”. Operasjonen innebar også at Šul’gin ble lurt til å reise fra Jugoslavia til Sovjetunionen⁷⁴ og så forelagt et nasjonalbolsjevikisk budskap han skulle ta med seg og presentere for emigrantmiljøet. Stalins hovedmål for denne operasjonen skal ha vært å få støtte fra nye grupper, både i partiledelsen, på grasrota og i emigrasjonen.⁷⁵

Šul’gin’s memoarer kunne derimot neppe blitt brukt til dette formålet, selv om han tross alt ikke vil kjenne Stalin skyldig i forbrytelser mot det russiske folk. I en drømmesekvens nedtegnet i 1958 stilles Lenin og Stalin for retten. Mens Lenin ble reddet av Brest-freden og NEP-politikken, var det i Stalins tilfelle seieren i andre verdenskrig som utgjorde tungen på vektskålen:

С точки национальной это наш позор. Почему во главе России стал грузин? С точки зрения войны – Сталин был нужен, потому что, когда появился там фюрер, ему нужен был противовес... Такой же фюрер, ’двоюродный брат’ ... Тот палач и другой палач... Во время войны я мысленно желал победы Сталину.

И чаши⁷⁶ снова уравнились.⁷⁷

⁷¹ Agursky, 1987, s. 239.

⁷² Ibid.

⁷³ Ibid., s. 325.

⁷⁴ Han ble fortalt at hans sønn, som omkom under borgerkrigen, skulle ha vært sett i live i Russland (Agursky, 1987, s. 325).

⁷⁵ Ibid., s. 327.

⁷⁶ Skålene på rettferdighetens vekt.

⁷⁷ Šul’gin, 2002, s. 19.

Ifølge Nikolaj Lisovoj var dette et bestillingsverk fra KGB,⁷⁸ denne gangen muligens som et ledd i avstaliniseringen. Šul'gin forble monarkist og nasjonalbolsjevik til sin død, og fortsatte å uttrykke sitt ønske om en sterk nasjonal leder.⁷⁹

Dmitrievskij – makt og avmakt

Sergej Dmitrievskij var en tidligere sosialrevolusjonær som ble medlem av bolsjevikpartiet i 1918. Han gjorde karriere blant annet som diplomat i Hellas og generaldirektør for Folkekommissariatet for utenriksanliggender. I 1930 søkte Dmitrievskij imidlertid om politisk asyl i Sverige under svært mistenkelige omstendigheter. Han skrev flere bøker, begynte å støtte Nazi-Tyskland og hevdet at sovjetsystemet gradvis utviklet seg mot en russisk nasjonalsosialisme.⁸⁰ Blant annet kalte han Stalin en ”stor fascist”.⁸¹ Nazistene kom senere til å mistenke at Dmitrievskij var en agent for Stalin, og Agurskij utelukker ikke at så kan være tilfelle.⁸² Dunlop hevder derimot at det ikke finnes bevis for dette.⁸³ Hvis han var Stalins forlengede arm, er han svært interessant som et uttrykk for Stalins nasjonalisme eller i det minste hans vilje til å bruke den. I motsatt fall er han interessant som en selvstendig ideolog. Uansett er det suspekt at han forlater et land hvis regime han er så positivt innstilt til.⁸⁴

Dmitrievskij omtaler Stalin i to brev i boken *Rysslands öde*.⁸⁵ Det første er grunnleggende positivt. Stalin beskrives som selvoppofrende og nesten asketisk, en handlingens mann som ikke viker tilbake for å sette seg i farlige situasjoner. Kontrasten er Trotskij, som framstilles som en pratmaker, egosentriker og ”alltför mycket kommunist”. Han er i altfor stor grad orientert mot Europa og ser ned på russerne, hevder Dmitrievskij. Stalin er derimot ”en stor nationalist” og forakter Vesten. Han tror på det russiske folks historiske misjon. Stalin skal føre de russiske arméene til Warszawa, Berlin og Paris og forene Europa og Asia til Eurasia.⁸⁶

⁷⁸ Lisovoj, i forordet til Šul'gin, 2002, s. 18.

⁷⁹ Agursky, 1987, s. 327.

⁸⁰ Ibid., s. 166.

⁸¹ Shenfield, 2001, s. 38.

⁸² Agursky, 1987, s. 336.

⁸³ Dunlop, 1983, s. 256.

⁸⁴ Agursky, 1977, s. 60.

⁸⁵ Dmitrievsky, 1930, s. 175-191. (Russisk utgave: Dmitrievskij, Sergej (1930): *Sud'ba Rossii*. Berlin : [Forlag ukjent].).

⁸⁶ Dmitrievsky, 1930, s. 175-182.

Stalin representerer makt, styrke og ikke minst *vilje* til makt. Han kontrollerer alle, men holder seg i bakgrunnen og lar makten tale for seg selv. På den måten skaper han en mystikk rundt seg. Dmitrievskij synes å være tiltrukket av denne mystikken: ”Han är en hemsk, mäktig, allbetvingande kraft” For Dmitrievskij er det ikke noen stor forskjell mellom Stalin og tsarene. Stalin er for ham en typisk orientalsk despot som vet hvordan Russland skal styres.⁸⁷

I det andre brevet om Stalin er Dmitrievskij langt mer reservert. Mens Stalins grenseløse makt stod sentralt i det forrige, synes dette å være fokusert på hans avmakt. Borte er den nesegruse beundringen for Stalin som en allmektig despot. Viljen er fortsatt sterk, men den er ikke lenger avgjørende. Det er evnen det skorter på. Stalin er blitt et offer for den byråkratiske sentraliseringen han selv har skapt, hevder Dmitrievskij. I statsapparatet finnes det mennesker som utnytter sine posisjoner for alt det de er verdt. Resultatet er stagnasjon. Dmitrievskij kritiserer Stalin for å mangle sans for dynamikk, i den forstand at han ikke tør samle nye mennesker rundt seg.⁸⁸

Derfor kommer Stalin før eller siden til å falle. ”Som hyener” venter thermidorianerne på at dette skal skje slik at de selv kan ta makten. Vel er Stalin ærlig, og vel ønsker han folkets beste, men hva tjener det folket? Han streber etter å gjøre Russland mektig, men det han gjør, er feilslått. Stalin leder landet til ruin. Hans største feil er at han isolerte Russland fra Europa. Dmitrievskij trekker paralleller mellom Stalin og Nikolaj I, som tross iherdig innsats ledet landet til forfall og nederlag.⁸⁹ Dette andre brevet gjør forfatterens holdning til Stalin noe uklar.

Dmitrievskij er kanskje den nasjonalbolsjevikeren som har skrevet mest om Stalin. Hans andre bok, *Stalin. Predteča nacional'noj revoljucii*,⁹⁰ er, som tittelen antyder, i sin helhet viet Stalin. Her utdyper Dmitrievskij det tvetydige synet som kom til uttrykk i den første boken. Igjen glorifiserer han Stalin, hans styrke og historiske misjon, men mener likevel at han er fortapt:

Что он такое? – Тяжелый топор, срезающий головы прошлого. Жесткий таран, пробивающий дверь будущего. [...] Сталин. Это значит – человек из стали. Это значит – человек такой же твердый и такой же гибкий, как сталь. В своей жизни он не раз вынужден был сгибаться. [...] Всегда

⁸⁷ Ibid., s. 175-179.

⁸⁸ Ibid., s. 188-190.

⁸⁹ Ibid., s. 184-189.

⁹⁰ Dmitrievskij, 2003.

выпрямлялся, – выпрямившись, наносил противнику новый удар. [...] Ни жизнь, ни люди его не согнут. Его можно только сломать. Рано или поздно его сломают. Он обречен, как был обречен Робеспьер.⁹¹

Trockij og flere andre jøder i partiledelsen får også her gjennomgå. De forakter regimet, men klamrer seg til det for å oppnå og beholde sine posisjoner, hevder Dmitrievskij.⁹² Imidlertid synes ikke denne tilsynelatende antisemittismen å være noe hovedpunkt i Dmitrievskijs vurdering av Stalin. Han mener derimot at jødene tatt på den rette måten kan være [...] a highly useful and important element for the Russian national cause.”⁹³

Den viktigste forskjellen mellom Dmitrievskij og dem som kom etter, er selvfølgelig at han var en samtidig av Stalin. Dessuten levde han i eksil, noe som gjorde at han stod i en friere stilling enn sine etterfølgere, forutsatt at han virket på egen hånd og ikke var et redskap for sovjetmakten. Senere nasjonalbolsjeviker forholdt seg til en annen historisk virkelighet og kunne se på Stalin med etterpåklokskapens øyne. Dmitrievskijs bok om Stalin kom i nytt opptrykk i 2003.

Chruščevs avstalinisering. Ny nasjonalbolsjevisme

Nikita Chruščevs politikk var en av forutsetningene for at den russiske nasjonalismen ble sterkere,⁹⁴ selv om han selv var tro mot Marx’ lære: ”[...] Khrushchev’s early life and political experience had confirmed him as an uncritical Marxist.”⁹⁵ Chruščev er et navn som særlig forbindes med oppgjør med Stalin, som han mente hadde fjernet seg fra marxismen. Talen på den 20. partikongress i 1956 er velkjent. Det er paradoksalt at et oppgjør med Stalin-kultusen og Stalins nasjonalisme skulle medføre en vekst i russisk nasjonalisme. Tidligere overbeviste marxister gikk over til å bli nasjonalister delvis som følge av Chruščevs avstandtagen fra Stalin.⁹⁶

Det viktigste i så måte var kanskje det at Chruščev var sterkt medvirkende til at man reduserte sikkerhetstjenestenes makt og gikk bort fra statsterror som

⁹¹ Ibid., s. 24f.

⁹² Agursky, 1977, s. 61.

⁹³ Ibid.

⁹⁴ Allensworth, 1998, s. 161.

⁹⁵ Carter, 1990, s. 55.

⁹⁶ Dunlop, 1983, s. 36.

virkemiddel.⁹⁷ Dette ble også forklart ideologisk. Argumentet var at man nå var kommet så langt på veien mot kommunismen at proletariatets diktatur var et tilbaketrukket stadium og at man derfor ikke lenger kunne snakke om klassefiender.⁹⁸ Dessuten ønsket Chruščev å mobilisere folkelig støtte for sin politikk.⁹⁹ Under slagordet ”Tilbake til Lenins vei” prøvde Chruščev å bekjempe uttrykk for det han oppfattet som stalinistisk nasjonalisme, for eksempel statens antisemittisme, antivestlige holdninger og oppvurderingen av Peter den store og Ivan den grusomme.¹⁰⁰ Det ble i stedet satset på å skape en sovjetisk identitet. ”[Khrushchev] probably thought that Stalinist nationalism was the main hurdle to overcome on the path to achieving the bolshevik dream of the conclusive elimination of the nationality problem.”¹⁰¹ Den ortodokse kirken ble utsatt for forfølgelser.

De første reaksjonene mot Chruščevs antinasjonale politikk kom ikke fra nasjonalbolsjevikisk hold, men først og fremst fra den første bølgen av de såkalte ”landsbyforfatterne”. De var misfornøyde med at Chruščev fortsatt fulgte Stalins harde linje i jordbrukspolitikken.¹⁰² Dessuten var det det ”kulturelle forfall” de fokuserte på og ikke nasjonalbolsjevikenes ønske om en stor og sterk stat. Imidlertid syntes en begynnende nasjonalbolsjevisme å ta form blant enkelte bidragsytere til tidsskriftet *Oktjabr’*. Redaktøren, Vsevolod Kočetov, tilhørte den stalinistiske fløyen av partiet, hvor han hadde en solid stilling.¹⁰³ I 1963 lot han forfatteren Vladimir Čivilichin¹⁰⁴ publisere artikkelen ”Svetloe oko Sibiri”, som var et angrep på forurensningen av Bajkal-sjøen. Čivilichin var motstander av Chruščevs avstalinisering, men ikke på samme grunnlag som Kočetov. Det var russiske nasjonale verdier, og ikke først og fremst kommunismen, som stod i sentrum for Čivilichins oppmerksomhet.¹⁰⁵ ”Svetloe oko Sibiri” ble, iallfall av Kočetov, oppfattet som et stalinistisk utfall mot Chruščevs reformer.¹⁰⁶

⁹⁷ Brudny, 2000, s. 30.

⁹⁸ Ibid.

⁹⁹ Ibid., s. 32.

¹⁰⁰ Ibid., s. 42.

¹⁰¹ Ibid.

¹⁰² Ibid., s. 55.

¹⁰³ Ibid., s. 33.

¹⁰⁴ ”Pamjat’-bevegelsen”, som ble startet på begynnelsen av 1980-tallet, tok sitt navn fra Čivilichins roman *Pamjat’* (Korgunjuk, 1999, avsnitt 4).

¹⁰⁵ Brudny, 2000, s. 56.

¹⁰⁶ Ibid., s. 55f.

***Molodaja gvardija* og Semanov**

Men det var særlig i tidsskriftet *Molodaja gvardija* at nasjonalbolsjevismen kom til uttrykk. På slutten av 1960-tallet begynte flere røster i tidsskriftet å heve seg mot Chruščevs linje, som ennå ikke var forlatt. De tok til orde for en mer patriotisk, russiskvennlig politikk. Artiklene var skrevet på et til dels tvetydig språk, og man tok ofte utgangspunkt i kulturelle og tilsynelatende apolitiske temaer. Kontroversielle ting ble gjerne ”pakket inn”, samtidig som det for de fleste leserne var relativt klart hva det dreide seg om. Nasjonalbolsjevistiske trekk som antisemittisme, edinyj-potok-preget historiesyn¹⁰⁷ og etatistisk nasjonalisme var tydelig i flere av innleggene. Krefter i partiapparatet ønsket å utnytte disse strømningene, og derfor ble de i stor grad beskyttet: ”Behind the efforts to co-opt the *Molodaya gvardiya* writers stood high-ranking neo-Stalinist members of the party apparatus, especially in the Propaganda and Cultural Departments of the Central Committee of the Komsomol.”¹⁰⁸ Ifølge Yitzhak Brudny ønsket disse nystalinistiske partitoppene å bruke *Molodaja gvardija* for å rettfærdiggjøre en betydelig økning i forsvarsbudsjettet, samt å forsøke å få Stalin rehabilitert. De mer ortodokse kommunistene i tidsskriftet Oktjabr’ klarte ikke denne oppgaven. Samtidig ønsket nystalinistene å diskreditere reformistene.¹⁰⁹

Sergej Semanov var med sin artikkel ”O cennostjach otnositel’nych i večnych”¹¹⁰ den som gikk lengst i å omtale Stalin på en annen måte enn den som var akseptert. Uten å nevne Stalins navn viser Semanov til hans tale fra 7. november 1941 og appellen om å hente inspirasjon fra krigshelter i russisk førrevolusjonær historie:

И опять-таки не случайно, что в тревожные дни ноября 1941 года нам напомнили об Александре Невском и Дмитрии Донском, Козьме Минине и Дмитрии Пожарском, Александре Суворове и Михаиле Кутузове. Поистине прошлое и настоящее неразрывны!¹¹¹

Dermed legger Semanov for dagen en edinyj-potok-preget oppfatning av historien, og han understreker statens betydning: ”[...] Semanov respected the Tsars, and also Lenin and Stalin, and opposed all the opponents of Russian government, from the

¹⁰⁷ Se note 17.

¹⁰⁸ Ibid., s. 61.

¹⁰⁹ Ibid.

¹¹⁰ Semanov, 1970.

¹¹¹ Ibid., s. 319.

Decembrists onwards, apart from the Bolsheviks. Semanov, like the National Bolsheviks,¹¹² elevated the Russian state above all else.”¹¹³ For en ”gosudarstvennik” som Semanov er det Stalins egenskaper som forsvaret av den russiske stat som er spesielt viktige.

Spesielt for denne artikkelen er at forfatteren tar opp det som tradisjonelt har blitt fortiet eller dysset ned i behandlingen av Stalin og gjør det til et hovedpunkt. Oktoberrevolusjonen framheves som en seier for den russiske nasjon,¹¹⁴ men den overgått av utrenskningene på 1930-tallet: ”Теперь ясно видно, что в деле борьбы с разрушителями и нигилистами перелом произошел в середине 30-х годов.”¹¹⁵ Semanov nevner ikke Stalin eksplisitt, men siden denne er uløselig knyttet til utrenskningene på 1930-tallet, mener Janov at artikkelen er et forsøk på å gjenreise Stalins omdømme: ”Semanov was revising the decisions of the XXth Party Congress and trying to rehabilitate Stalin.”¹¹⁶

Stalins motstykke var ”nihilistene”, som personifiserte det de selv kalte ”gullalderen” i de litterære salongene på 1920-tallet. Med grunnloven fra 1936 ble det satt en stopper for disse ”modernistiske forvrengningene”.¹¹⁷ For Semanov er Stalin en motvekt mot eksperimentell kunst og Pokrovskijs og Bucharins internasjonalisme. Semanovs essay har således også en slags russisk ”verdikonserverativ” synsvinkel. Ikke minst i kraft av sin posisjon som sterk statsbygger er Stalin for Semanov den som klarte å holde borte negativ innflytelse utenfra. I tillegg likviderte han sine motstandere, det vil si representantene for ikke-nasjonale holdninger. Semanov ser ut til å tolke utrenskningene ikke bare ut fra et maktorientert syn hvor de først og fremst er uttrykk for Stalins allmakt, men også ut fra betraktninger om kultur og moral.

Fetisov og Ševcov – to fanatiske antisemitter

Frykt for ”kosmopolitter” er også et karaktertrekk ved økonomen Aleksandr Fetisovs ideologi, slik den fremstod på slutten av 1960-tallet. Fetisov så på menneskehetens historie som en kamp mellom orden og kaos. I to tusen år hadde jødene skapt kaos i

¹¹² Peter Duncan er en av dem som bruker begrepet kun om smenovechovcy.

¹¹³ Duncan, 2000, s. 78.

¹¹⁴ Yanov, 1978, s. 53.

¹¹⁵ Semanov, 1970, s. 319.

¹¹⁶ Yanov, 1978, s. 52. Semanov har senere skrevet en bok om Stalin: Semanov, Sergej (2002): *Stalin: Uroki žizni i dejatel'nosti*. Moskva : Ėksmo.

¹¹⁷ Semanov, 1970, s. 319.

Europa, inntil ”den germanske og den slaviske faktor reiste seg på deres vei.”¹¹⁸ Fetisov var kjent for sine antisemittiske uttalelser, og han omtaler Hitlers regime i rosende vendinger. Hitler og Stalin var i Fetisovs øyne våpenbrødre i kampen mot det jødiske kaos. Deres regimer var nødvendige i så måte, hevder han: ”[...] тоталитарные режимы ГИТЛЕРА и СТАЛИНА, – ФЕТИСОВ¹¹⁹ и его единомышленники считают их исторически необходимым, положительным явлением.”¹²⁰

Det som ligner en sidestilling av de to erkefiendene fra Den store fedrelandskrigen, var mildt sagt kontroversielt knappe to og et halvt tiår etter krigens slutt. Det illustrerer hvor fanatisk Fetisovs jødehat er og viser hvor liten vekt han legger på det marxistiske aspektet av Stalins ideologi. For Fetisov representerer Stalin det motsatte av jødene kaos. Mens den liberale intelligentsiaen på slutten av 1960-tallet var bekymret for det den anså som ”restalinisering”, forlot Fetisov Kommunistpartiet i 1968 i protest mot avstaliniseringen som startet i 1956. Etter at Chruščev gikk av, hadde man reversert en del av hans reformer, men Fetisov syntes ikke man gikk langt nok.

Den såkalte Fetisov-gruppen, bestående av Fetisov og arkitektene V. Bykov, M. Antonov og O. Smirnov, ble i mars eller april 1968 arrestert og underkastet psykiatrisk behandling.¹²¹

Et antisemittisk utgangspunkt har også forfatteren Ivan Ševcov. I romanen ”*Vo imja otca i syna*” skildrer han hvordan ”sionistene”, som jødene blir kalt, forsøker å ta kontrollen over Russland, som er ”det siste bolverket mot verdens antijødiske og antiborgerlige krefter”.¹²² Deres leder er Trockij, og i veien for hans visjon om en verdensrevolusjon står russerne. ”The task assigned to Trotsky by the Zionists was actually a far more drastic one than simply ’doing away with the communists.’ His main objective was to be to eradicate the national consciousness of the Russian people – the only people in the world fighting against Zionism.”¹²³ I spissen for det russiske folk står Stalin, den eneste leder i verden som kan nedkjempe trotskismen/sionismen.

Ševcov framstiller Stalin som den russiske nasjonens frelser i kampen mot de kosmopolitiske jødene. ”If Trotsky was a Zionist and his theory of ‘world revolution’

¹¹⁸ *Gruppa Fetisova*.

¹¹⁹ Originalens utheving.

¹²⁰ *Gruppa Fetisova*.

¹²¹ Ibid.

¹²² Yanov, 1977, s. 51f.

¹²³ Ibid., s. 52.

was an attempt to bring the world under the sway of the 'international syndicate,' then Stalin was a titan worthy of ancient legends.”¹²⁴ Ševcovs syn på Russland har klare messianistiske trekk. Nasjonens misjon er å frelse verden fra jødene, og hittil har bare Stalin hatt kapasitet til å lede denne kampen. ”If the Russian people fail to put forward a new great national leader, a new Stalin who will again seal the empire and shut the door on 'Zionist domination,' the world will be on the verge of catastrophe.”¹²⁵ For Ševcov er altså jødene en trussel av enorme dimensjoner. En ny Stalin er den eneste som i hans øyne vil kunne redde verden fra en katastrofe.

Palievskij – Stalin som vokter av russisk kultur

Litteraten Petr Palievskij gav også åpent uttrykk for antisemittiske holdninger.¹²⁶ Imidlertid var det kulturlivet som var hovedtemaet da han stod for innledningen til det som skulle bli en opphetet debatt i anledning 98-årsjubileet for Stalins fødselsdag 21. desember 1977. Tilstelningen fant sted i Forfatterens sal i Moskva, og publikum telte over tusen. Tittelen på debatten var ”Klassika i my. Chudožestvennye cennosti prošlogo v sovremennoj nauke i kul'ture.”¹²⁷ Palievskij sammenliknet her kulturpolitikken på 1920-tallet med den som ble ført på 1930- og 1940-tallet. På 1920-tallet forsøkte man å ødelegge russisk nasjonal kultur og påtvinge det russiske samfunnet kosmopolitiske og vestlige, avantgardistiske verdier, hevdet Palievskij. De to neste tiårene så man derimot en reversering av denne utviklingen: ”The great achievement of the Stalin era was the revival of the classical national tradition in Russian culture and its popularisation among the masses.”¹²⁸

På 1960- og 1970-tallet søkte den liberale intelligentsiaen imidlertid å hevne det tidligere nederlaget. De ønsket å diskreditere kulturen fra Stalin-perioden og gjenopplive avantgardistiske tradisjoner fra 1920-tallet. Dette måtte stoppes, mente Palievskij, og viste til hvordan Stalin gjorde det: ”Palievskij called for the restoration of the all-powerful, all-intrusive state as it had existed under Stalin in order to protect Russian national culture.”¹²⁹ Det at Palievskij setter kulturen i sentrum på denne

¹²⁴ Ibid.

¹²⁵ Ibid., s. 55.

¹²⁶ Duncan, 2000, s. 78.

¹²⁷ Refereres av Brudny, 2000, s. 166ff.

¹²⁸ Ibid. s. 170.

¹²⁹ Ibid.

måten, er ikke typisk for nasjonalbolsjevismen, som gjerne understreker statens styrke og vekst som et mål i seg selv.

Igor' Šafarevič – konservativ og antistalinist

Igor' Šafarevič (f. 1923), en internasjonalt anerkjent matematiker, er en utpreget konservativ representant for nasjonalbolsjevismen. Han ønsker "[...] et maksimum av åndelig forandring med et minimum av ytre endringer."¹³⁰ Siden slutten av 1960-tallet har Šafarevič vært en del av samfunnsdebatten. I begynnelsen samarbeidet han med Andrej Sacharov, og kritiserte blant annet regimets bruk av psykiatri som våpen mot opposisjonelle. Det var imidlertid hans bidrag til Aleksandr Solženicyns artikkelsamling *Iz-pod glyb* i 1974 som førte til at han mistet sin stilling ved Universitetet i Moskva. Hans kritikk av det sovjetiske samfunnet var for sterk.¹³¹

Tross sin negative holdning til sovjetisk samfunn, var Šafarevič en glødende forkjemper for å bevare Sovjetunionen. På den ene siden er spørsmålet om Russlands overlevelse nært knyttet til Sovjetunionens videre eksistens.¹³² På den andre mener han at revolusjonen representerer et betydelig brudd med Russlands tidligere historie. I motsetning til de fleste andre nasjonalbolsjeviker har han derfor et negativt syn på Stalin. Dette henger også sammen med hans oppfatning av Stalin som sosialist og sosialismen som et ikke-russisk fenomen. For Šafarevič er liberalisme og sosialisme to sider av samme sak.¹³³ Særlig kritisk er han til hvordan det kommunistiske regimet legger vekt på tanken om fremskrittet. Vestens fremskrittsideologi er i ferd med å drive Russland inn i undergangen, noe som også vil være det direkte resultatet hvis Sovjetunionen skulle gå i oppløsning, hevdet Šafarevič i 1971.¹³⁴

Andre nasjonalbolsjeviker understreker gjerne at Stalin var den som ledet Sovjetunionen til seier under andre verdenskrig. De trekker fram hans innrømmelser overfor Kirken og russiske nasjonale verdier under krigen som bevis på hans egentlige, patriotiske ansikt. Šafarevič mener derimot at disse innrømmelsene var rent instrumentelle. Stalin forstod stemningen i det russiske folket og traff de tiltak som

¹³⁰ Christensen, 1993, s. 38.

¹³¹ Ibid., s. 10.

¹³² Ibid., s. 40.

¹³³ Ibid., s. 45.

¹³⁴ Ibid., s. 37.

var nødvendig for å få det på sin side. Da krigen var vunnet, gikk han tilbake til den gamle, kirkefiendtlige, antirussiske politikken igjen:

Он [Сталин] старался не ставить самому себе палки в колеса. Он немножко убрал антирусскую пропаганду, которая была, поношение русского, чуть-чуть разрешил Церковь в страшно ограниченных размерах. После войны уступки брались назад.¹³⁵

Stalins ”kommandosystem” var individfiendtlig, hevder Šafarevič. Mennesket ble redusert til deler i statens maskineri: ”[...] Сталин с одобрением назвал жителей управляемой им страны ’винтиками’ великого государственного механизма, даже предложив тост за их здоровье.”¹³⁶ Stalins mekanistiske syn står i motsetning til Šafarevičs oppfatning av samfunnet som en organisme. Šafarevič forbinder sosialismen som sådan (og derved også Stalin) med ødeleggelse av denne organismen.¹³⁷ Dermed inntar han det motsatte standpunkt av for eksempel Semanov, som så Stalin som en spydspiss i kampen mot nettopp den ødeleggende nihilismen.

Pragmatikeren Kurginjan

Dramaturgen Sergej Kurginjan hadde i motsetning til Šafarevič et ønske om en dynamisk samfunnsutvikling. For å bøte på stagnasjonen man hadde opplevd i Brežnev-æraen, hadde Gorbačev-fløyen forsøkt å vende tilbake til den ”riktige” ideologien som det ble hevdet var blitt forlatt. Problemet var at dette i likhet med liknende forsøk fra Chruščevs side ikke så ut til å ha noen effekt. Flere begynte å protestere mot det de oppfattet som ideologisk tomprat. For nasjonalbolsjevikene var dessuten statens og nasjonens makt og styrke hovedtemaene, ikke ideologisk korrekthet: ”They all prided themselves on being recognized as activists and pragmatists, more concerned with the salvation of their nation than with ideological orthodoxy.”¹³⁸

Kurginjan er blitt karakterisert som en ”patriotisk teknokrat”: ”He has preached at one and the same time the modernization of Soviet society, with the

¹³⁵ Šafarevič, 1991, avsnitt 24.

¹³⁶ Šafarevič, 1989, andre avsnitt over overskriften ”O ’progresse’.”

¹³⁷ Christensen, 1993, s. 42.

¹³⁸ Gregor, 2001, s. 98.

application of the most recent technologies – and the return to the social teachings of early Christianity and Islam.”¹³⁹ Kurginjan er paradoksalt nok en skolert marxist,¹⁴⁰ og ble partimedlem så sent som i 1987.¹⁴¹ Etter Stalins død forsøkte Chruščev på en halvhjertet måte å vende tilbake til opplysnings- og demokratiske verdier hentet fra 1800-tallets marxisme, hevder han. Men å søke tilbake til sovjetsystemets marxistiske røtter var ikke den riktige løsningen. Man burde istedet vende blikket mot Stalin-æraen:

Kurginian urged the abandonment of any appeal to such 'Enlightenment' values in the effort to preserve the Soviet Union in the face of cataclysmic threats to its survival. What he advocated was an unambiguous appeal to those 'indigenous' values that had lifted the people of Russia and the Soviet Union from agrarianism to industrial modernity, from defeat and humiliation in the First World War to victory in the Second.¹⁴²

Kurginjan er i likhet med for eksempel Dmitrievskij særlig opptatt av idéen om makt. ”Power in all its forms, as suasion, appeal, command, and domination, was central to Kurginjan’s thought.”¹⁴³ Marxistisk tankegods er ikke totalt fraværende hos ham, men i sine publikasjoner på slutten av 1980-tallet konsentrerte han seg om ”nasjonens redning” ut fra de politiske og økonomiske realiteter. Den nedarvede ideologien måtte komme i andre rekke.¹⁴⁴ Staten skal ikke ”dø hen”. Bare en sterk stat kan frelse nasjonen, og en sterk stat betinger en sterk leder. Stalin er Kurginjans ideal i så måte.

Et viktig element i Kurginjans prosjekt er demytologisering:

By the mid-1980s, [...] Soviet intellectuals divided themselves, whatever the qualifications, into two camps: those who sought to satisfy the expectations that the myths of the system had aroused and those who advocated both an abandonment of the myths and major reforms of the system, under the

¹³⁹ Laqueur, 1993, s. 135.

¹⁴⁰ Gregor, 2001, s. 97.

¹⁴¹ Ibid., s. 208 n27.

¹⁴² Ibid., s. 98.

¹⁴³ Ibid., s. 101.

¹⁴⁴ Ibid., s. 97.

authoritarian control of a strengthened state. Kurginjan was clearly in the latter camp.¹⁴⁵

For Kurginjan er marxismen først og fremst en myte som er blitt Sovjetunionens svøpe og hindrer lederne i å se realitetene i øynene. Gorbačevs og hans likesinnedes ulykke var at de var ofre for den marxistiske myten om det kommunistiske samfunn: "Unable to understand their own history and confused by their own fictions, the 'radical reform' leadership of the Soviet Union was attempting to satisfy mythic expectations."¹⁴⁶

Motstykket er ikke uventet Stalin. Kurginjan understreker Stalins klarsyn og evne til å se forbi det Kurginjan oppfatter som kun en marxistisk fasade hos sovjetstaten. Stalin er realpolitikeren og pragmatikeren hvis mål var å styrke staten, ikke å virkeliggjøre en utopisk drøm: "Stalin had constructed an authoritarian, hierarchical state to defend the nation, to assure its survival and continuity, to combat foreign 'imperialism,' and to make the Soviet Union a world hegemon."¹⁴⁷ Han brukte gjerne den ideologiske myten marxismen representerte, men trodde ikke på den selv: "Neither Stalin nor anyone around him was deluded by the democratic, liberal fictions with which the system was camouflaged."¹⁴⁸

Likevel uttrykker Kurginjan også sine reservasjoner, om ikke i forhold til Stalin som person, så i hvert fall til Stalin-epoken. Han innrømmer at det virkelig forekom "monstrøse illgjerninger" i perioden. Stagnasjonen ble også tydelig etter hvert: "К концу 40-х годов индустриальность в СССР из радужной перспективы превратилась в прозаический факт. Перед страной во весь рост встала проблема 'нового' будущего. Решить ее маразмизирующий сталинизм, естественно, не мог."¹⁴⁹ Likevel var Chruščevs avstalinisering et altfor kortsiktig tiltak, i og med at den ikke ga noe håp for fremtiden. Alt den gjorde var å "utløse negativ energi" i forhold til fortiden.¹⁵⁰

¹⁴⁵ Ibid., s. 100.

¹⁴⁶ Ibid.

¹⁴⁷ Ibid., s. 99.

¹⁴⁸ Ibid.

¹⁴⁹ Kurginjan, 1992, kapittel 1.1, avsnittet "Stat'ja vtoraja."

¹⁵⁰ Ibid.

Oppsummering

Šafarevič er i sin kritikk av Stalin ganske alene blant nasjonalbolsjevikene, og han havner på siden av de andre. For Šafarevič representerer Stalin ting han ikke liker, nemlig modernisering, ateisme og vestlig inspirert sosialisme. For de andre er forholdet det stikk motsatte. De oppfatter Stalin som en forkjemper for deres respektive hjertesaker. Dmitrievskij, Kurginjan og til dels Semanov synes særlig å understreke statens betydning. De to førstnevnte uttaler seg foraktelig om de ”ortodokse” kommunistenes ideologiske spissfindigheter og mener at det er makt det hele egentlig dreier seg om. Dette har Stalin forstått, og derfor var han en slik styrke for staten.

Palievskij er opptatt av kulturlivet, og ser på Stalin som en våpendrager i en kampanje mot vestlig, dekadent og skadelig kultur. Også Semanov argumenterer i de baner. Men selv om det å beskytte kulturen i hvert fall hos Palievskij er hovedtemaet, er midlet fortsatt typisk nasjonalbolsjevikisk: Staten må styrkes. En sterk, nystalinistisk stat er den beste beskyttelsen for russisk kultur. Denne motstanden mot ”kosmopolitisk kultur” har et anstrøk av antisemittisme. De rabiante antisemittene Ševcov og Fetisov ser i sin tur på Stalin først og fremst som deres allierte i kampen mot jødene. Felles for alle er at Stalin og Stalin-perioden er en motvekt til det de ikke liker og en kontrast til det de er misfornøyde med i sin egen samtid.

En annen fellesnevner ser ut til å være at de er opptatt av makt. Stalin er uløselig knyttet til idéen om makt. En av de tingene som gjør Stalin så unik i russisk sammenheng, er det totale herredømmet han hadde over samfunnet, slik at han var i stand til å foreta enorme endringer. Ulike nasjonalbolsjevikere fokuserer på forskjellige aspekter ved Stalins virksomhet og framtoning, men felles for mange synes å være at de er fascinert av hans allmakt og hvilke muligheter den gav. Idéen om makt står da også sentralt i nasjonalbolsjevismen.

3. Aleksandr Dugin: Dulce et decorum est pro Stalin mori¹⁵¹

Aleksandr Gel'evič Dugin er født i 1962 og tilhører en familie hvor både hans far, farfar og oldefar var offiserer.¹⁵² Selv begynte Dugin på Luftfartsskolen i Moskva, men ble kastet ut etter at KGB fant forbudt litteratur hjemme hos ham. Dugin hadde ved en tilfeldighet kommet i kontakt med mystisistiske tenkere som Evgenij Golovin, spesialist i europeisk mystisistisk litteratur, den kristne filosofen Jurij Mamleev og den muslimske metafysikeren Gejdar Džemal. Disse tok avstand fra såvel den offisielle sovjetiske kulturen som de vestorienterte og de slavofile dissidentene. Mens han nå jobbet som gatefeier,¹⁵³ henga Dugin seg til Golovin-gruppens arbeid, som bestod i lesning og oversetting av utenlandske mystisistiske tenkere som René Guénon, Ernst Jünger og Julius Evola.

I 1989 var Dugin på en lengre reise i Vest-Europa, hvor han styrket sine bånd til representanter for "det nye høyre" som franskmannen Alain de Benoist, belgieren Jean-François Thiriart og italieneren Claudio Mutti. Reisen mildnet hans misnøye med den sovjetiske virkeligheten. Den viste seg å ligge nærmere hans ideal om tradisjonelle verdier enn den han så i Vesten. Dette knyttet ham til de "etatistiske patriotene" i Kommunistpartiet. På begynnelsen av 1990-tallet stod han Gennadij Zjuganov nær og skal ha spilt en betydelig rolle i utviklingen av dennes ideologi.¹⁵⁴

I 1988-1989 var Dugin medlem av Pamjat'-bevegelsen, men forlot den, blant annet fordi den ikke var "tilbakeskuende nok".¹⁵⁵ I 1992-93 møtte han Édouard Limonov, som da var medlem av Žirinovskij's Liberal-Demokratiske Parti. 1. mai 1993 stiftet de to Nacional-Bolševistskaja Partija (NBP), hvor Dugin ble den ledende ideologen, mens Limonov ledet den praktiske politikken. Ved dumavalget i 1995 stilte Dugin til valg i en valgkrets i utkanten av St.-Petersburg, men fikk bare 0,85 prosent¹⁵⁶ av stemmene. Fem år etter stiftelsen forlot han partiet, og i en offisiell erklæring forbød han NBP å kalle seg nasjonalbolsjevikisk, en betegnelse han mente

¹⁵¹ Det er søtt og vakkert å dø for Stalin.

¹⁵² Biografisk informasjon er tatt fra Shenfield, 2001, s. 190-194.

¹⁵³ Det er blitt hevdet at faren kort tid etter at Aleksandr ble utestengt fra Luftfartsskolen skaffet ham jobb i et arkiv som tilhørte en av etterretningsorganisasjonene. Her skal han ha arbeidet med materiale om italienske og tyske fascistiske ideologer og russiske eurasiater (Yasman, 2003, avsnitt 5).

¹⁵⁴ Shenfield, 2001, s. 192.

¹⁵⁵ Ibid.

¹⁵⁶ 2493 stemmer. Ingram, 2001, s. 1031.

bare han og hans meningsfeller kunne gjøre krav på.¹⁵⁷ I 2001 var han med på å starte bevegelsen Evrazija. Dugin har siden midten av 1998 vært offisiell rådgiver for parlamentspresident Gennadij Seleznev, og har forelest ved Generalstabens akademi.¹⁵⁸ Vinteren 2003 lanserte han et forslag om en koalisjon mellom Evrazija og Seleznevs parti Partija Vozroždenija Rossii.¹⁵⁹

Dugin har siden 1991 skrevet mye i Prochanovs avis *Den'*, som i 1993 ble omdøpt til *Zavtra*. Tidlig på 1990-tallet startet han sitt eget forlag, Arktogeja, hvor han har publisert sine elleve bøker. Deler av disse er tidligere publisert andre steder. Gjennom Arktogeja har Dugin også startet flere tidsskrifter, for eksempel *Giperboreec*, *Milyj Angel* og *Evrazijskoe vtorženie*. Han publiserer jevnlig i *Nezavisimaja gazeta*, og i 1997 var han programleder for det ukentlige radioprogrammet *Finis Mundi* inntil det ble tatt av plakaten etter seksten uker. Hovedmediet er imidlertid Internett.¹⁶⁰ Fra startsidene www.arctogaia.com og www.arcto.ru kan man blant annet klikke seg inn på alle Dugins bøker. Deler av dem er også oversatt til andre språk. Dugin skriver om svært forskjellige temaer, fra aktuelle politiske emner via ortodoksiens metafysikk og Aleister Crowley til punkmusikeren Johnny Rotten og pop-duoen Tatu.

Stalin – en nasjonalbolsjevik

For Dugin var Oktoberrevolusjonen klart nasjonal av karakter. Dens sanne vesen lå imidlertid skjult bak ”den ortodokse marxismens internasjonalistiske fraseologi”. Tenkere som gjennomskuet dette kaller Dugin nasjonalbolsjeviker:

В русском контексте ’национал-большевиками’ было принято называть тех коммунистов, которые ориентировались на сохранение Государства и (сознательно или нет) продолжали геополитическую линию исторической миссии великороссов.¹⁶¹

¹⁵⁷ Mathyl, 2002a, s. 896. Se også kapittel 1.

¹⁵⁸ Mathyl, 2002b, s. 66.

¹⁵⁹ *RFE/RL Newslines*, vol. 7, nr. 37.

¹⁶⁰ Dugin har selv pekt på Internett som et svært viktig redskap for å spre sitt budskap (Mathyl, 2002b, s. 72 n34).

¹⁶¹ Dugin, 1997b, avsnittet ”Otložennaja definicija.” URL: <http://arctogaia.com/public/templars/teor.htm#1>.

Dugin deler de tidlige nasjonalbolsjevikene inn i ”røde” og ”hvite” etter hvilken side de var på under borgerkrigen. Blant de hvite nevner han Ustrjalov, smenovechovcy og ”venstre-eurasiatene”, og blant de røde Lenin, Stalin, Karl Radek og Isaj Ležnev.¹⁶² I tillegg skiller han mellom høyre- og venstrenasjonalbolsjevisme.

Høyrenasjonalbolsjevisme forbinder han særlig med Stalin. Denne ideologien, som går som en rød tråd gjennom hele Stalins karriere, utviklet han under påvirkning av Ustrjalov, hevder Dugin. Dugin påstår at Stalin i likhet med Trockij og Lenin var ”henrykt” over *Směna věch*. ”Smenovechovstvo” kunne brukes som en ”overgangsideologi” for å styre folk inn på rett vei og til å trekke til seg bredere lag av befolkningen.¹⁶³

Во многом близкие к евразийцам сменовеховцы и национал-большевики [sic] особенно Николай Устрялов явно влияли на большевиков и особенно на Сталина, хотя никогда не занимали высоких постов и часто оканчивали свою жизнь в лагерях.¹⁶⁴

Dugin er her fortsatt på linje med Agurskij, som han har en gjennomgang av i *Tamplieri Proletariata*.¹⁶⁵ Men Dugin går mye lenger enn Agurskij i å knytte Ustrjalov og Stalin sammen. Han gjør Ustrjalov til en hovedinspirasjonskilde for Stalin, til tross for at de to hadde nærmest diametralt motsatt utgangspunkt: ”Устрялов был как бы выразителем тайных мыслей Сталина, его харбинским духовником... Сталин без Устрялова просто не понятен.”¹⁶⁶

Dugin mener Stalin må anses som nettopp nasjonalbolsjevik og ikke nasjonalkommunist. Nasjonalkommunisme definerer Dugin som ledd i forsøk fra periferien i imperiet på å oppnå uavhengighet ved hjelp av kommunismen, siden staten ifølge ortodoks marxisme etter hvert skal bli unødvendig og svinne hen. Nasjonalbolsjevikisk tenkning står i motsetning til dette, i og med at den så sterkt understreker hvor viktig det er for Russland å ha en sterk stat. Stalin var med på å

¹⁶² Ibid.

¹⁶³ Ibid., avsnittet ”Smena vech.” URL: <http://www.arctogaia.com/public/templars/agursk.htm#2>.

¹⁶⁴ Dugin, 1997a, avsnittet ”SSSR i evrazijstvo.” URL: <http://www.arctogaia.com/public/osnovygeo/geopol1.htm#9>.

¹⁶⁵ Han karakteriserer Agurskijs *The third Rome* som objektiv (Dugin, 1997b, avsnittet ”V komissarach duch samoderžav’ja.” URL: <http://arctogaia.com/public/templars/agursk.htm>).

¹⁶⁶ Ibid., avsnittet ”Rezonans v partii.” URL: <http://www.arctogaia.com/public/templars/agursk.htm#6>.

omsette nasjonalbolsjevikkisk teori i praksis, hevder Dugin, og anser ham for å være den mest konsekvente nasjonalbolsjeviken blant bolsjeviklerne.

Агурский вскрывает важную терминологическую разницу между этим [sic] двумя терминами. 'Национал-большевизмом' следует называть именно великорусский, евразийский вариант, стоящий за объединение всех бывших земель Российской Империи в единое централизованное социалистическое государство – СССР. Среди большевистских лидеров это однозначно соотносилось с фигурой Иосифа Сталина.¹⁶⁷

Carthago delenda est!¹⁶⁸

En av hovedbestanddelene i Dugins univers er geopolittikk. Hans verdensoppfatning er særlig inspirert av den britiske geografen sir Halford Mackinder og den tyske geografen og offiseren Karl Haushofer.¹⁶⁹ Ifølge den er hovedlinjen i historien så vel som i moderne internasjonal politikk kampen mellom kontinentene, en konfrontasjon mellom sjø- og landmakter.¹⁷⁰ Dugin gjør utførlig rede for sine oppfatninger i boken *Osnovy geopolitiki*.¹⁷¹ De største sjømaktene er Storbritannia og USA, som representerer det såkalte "åpne samfunn", det vil si demokrati, handel, kremmeridealet og modernitet. Således er de arvtakerne til Karthago, antikkens sjøfarts- og handelssentrum:

Они предали Рим ради Карфагена и его золотого тельца. 'Свободный мир', 'цивилизованные страны', 'открытое общество' – так называют сегодня служителей Молоха.¹⁷² Отколовшись от Византии, Запад шел к одной цели – царству Капитала, к абсолютизации 'денежного строя' [...] Позже под знаменем этого чисто карфагенского

¹⁶⁷ Ibid., avsnittet "Nacional-bol'shevizm protiv nacional-kommunizma." URL: <http://www.arctogaia.com/public/templars/agursk.htm#8>.

¹⁶⁸ Karthago må ødelegges!

¹⁶⁹ Grunnleggeren av teorien om Lebensraum.

¹⁷⁰ Dugin, 1997a, avsnittet "Karfagen dolžen byt' razrušen." URL: <http://www.arctogaia.com/public/carthago.htm>.

¹⁷¹ Dugin, 1997a.

¹⁷² Moloch var en gud man ofret barn til i antikkens Midtøsten.

идеала сложилась новая цивилизация – 'американская мечта', очищенный от истории, от последних следов древнего Рима – не избытых до конца Европой – искусственный лабораторный идеал карфагенского мирового порядка – Соединенные Штаты Америки.¹⁷³

Landmaktene er Tyskland og Russland, som representerer "det lukkede samfunn", ideokrati, sosialisme, krigeridealet og tradisjon. Russland er Romerrikets arvtaker, Moskva er Det tredje Rom:

Запад отпадает от Православия [...] Византия падает, потому что идет на компромисс с Западом [...] Но на Севере Евразии восходит новое солнце. Последний Рим. Москва. Русь берет на себя миссию Рима. И того, который стер с лица земли ненавистный город, и того, кто осветил края земли истиной Христовой веры. Россия - ось истории, оплот сил Суши. Новый Рим эпохи последних времен.¹⁷⁴

Kampen mellom sivilisasjonene skjer ikke bare på det åpne plan, gjennom offisiell politikk, men også i det skjulte. Dugin hevder at selv om det ikke alltid virker like åpenbart, så er det alltid to hemmelige ordener, den atlantistiske og den eurasiatiske, som står mot hverandre. Denne motsetningen er den egentlige og strukturelle, og ligger til grunn for historiens gang. I Sovjetunionens tilfelle vil det for eksempel si at den viktigste konfliktlinjen under borgerkrigen ikke nødvendigvis gikk mellom de røde og de hvite:

Революция разделила русских на 'красных' и 'белых', но по ту сторону этого политического и обусловленного разделения существовало иное таинственное геополитическое деление на зоны влияния двух секретных орденов – Атлантического и Евразийского.¹⁷⁵

¹⁷³ Dugin, 1997a, avsnittet "Rim i Karfagen v XX veke." URL: <http://www.arctogaia.com/public/carthago.htm#2>.

¹⁷⁴ Ibid.

¹⁷⁵ Dugin, 1992, avsnittet "Belye evrazijcy, krasnye evrazijcy." URL: <http://www.arctogaia.com/public/consp/consp1.htm#11>.

Vi ser her et klart *bipolært* tenkesett hos Dugin. Dette gjennomsyrrer all hans tenkning: ”Реальный мир построен по закону двойственности.”¹⁷⁶ Kampen mellom de to sidene gjelder for ham på alle områder og er en allmenngyldig naturlov:

Две несводимые друг к другу позиции, два всеохватывающих супермировоззрения, два взаимоисключающих проекта будущего человечества. Между ними только вражда, ненависть, жесточайшая борьба по правилам и без правил, на уничтожение, до последней капли крови.¹⁷⁷

Dette henleder tanken på hvordan russiske tankemønstre framstilles av Jurij Lotman og Boris Uspenskij.¹⁷⁸ Alan Ingram setter opp følgende dikotomier slik han mener de kommer til uttrykk hos Dugin:

Earth	Water
Land	Sea
Continent	Island
Tellurocracy	Thalassocracy
Heartland	World Island
Rome	Carthage
Russia, USSR	England, USA
Eurasianism	Atlanticism
Space	Time
East, North	West, South
Hero	Trader
Ideocracy	Democracy
Warrior, socialist	Capitalist
Tradition	Modernity
Traditional religion	Antichrist ¹⁷⁹

Vi legger til et motsetningspar til, anført av Wayne Allensworth:

¹⁷⁶ Dugin, 2000.

¹⁷⁷ Ibid.

¹⁷⁸ I Lotman & Uspenskij, 1984.

¹⁷⁹ Ingram, 2001, s. 1035.

I tillegg til at denne ”modellen” representerer en forenkling, er Dugins verker fulle av (i hvert fall tilsynelatende) selvmotsigelser. Det klassiske eksemplet er hans forhold til Japan. Som sjømakt burde landet vært blant Eurasias fiender, men Dugin har en forkjærlighet for landets tradisjoner og ser på det som en mulig alliert av Russland.¹⁸¹ Han er eklektisk og inkorporerer nye momenter i sin tenkning etter hvert. Dugin vil nok selv være uenig i hva som kan karakteriseres som selvmotsigelser. Likevel er ikke mangelen på logisk sammenheng nødvendigvis noe negativt for Dugin, siden han først og fremst er mystiker, og det er det mystiske som for ham er den egentlige virkelighet.¹⁸² Denne mystisismen skiller ham fra Mackinder-skolens geopolitikere.¹⁸³

Stalin – eurasiat og sosialist

Stalin havner utvilsomt i den venstre kolonnen i Ingrams oppsett: ”[...] Ленин и Сталин были ’евразийцами’ или, по меньшей мере, находились под сильным влиянием агентов Евразийского Ордена [...]”.¹⁸⁴ På dette punktet skiller Dugin seg fra mange andre nasjonalbolsjevikere, som er mer opptatt av Stalins (all)makt. ”Velikaja vojna kontinentov”, som Dugin kaller den konstante kampen mellom eurasiatene og atlantistene, drives fram av krefter som er så sterke at en enkeltperson som Stalin vanskelig kan dominere dem. Dugin snakker for eksempel om ”de geopolitiske lovene”.¹⁸⁵ Samtidig er Stalin med på å drive det eurasiatiske prosjekt framover. For Dugin var Warszawapakten en del av dette. Han ser også på tilnærmingen mellom Kina og Sovjetunionen etter andre verdenskrig som en del av Stalins planer om å skape et eurasiatisk imperium. At Stalin døde rett før disse planene skulle bli virkelighet, mener Dugin er mistenkelig. Det er mer enn sannsynlig

¹⁸⁰ Allensworth, 1998, s. 278.

¹⁸¹ Shenfield, 2001, s. 198.

¹⁸² Ibid., s. 197f.

¹⁸³ Se også nedenfor, s. 45-46.

¹⁸⁴ Dugin, 1992, avsnittet ”Belye evrazijcy, krasnye evrazijcy.” URL:

<http://www.arctogaia.com/public/consp/consp1.htm#11>.

¹⁸⁵ Ibid., avsnittet ”Posle ’pobedy’.” URL: <http://www.arctogaia.com/public/consp/consp1.htm#16>.

at Stalin ble myrdet, hevder han. Hovedmistanken faller på Berija, som Dugin regner for å være atlantist.¹⁸⁶

Dugins syn på Stalin som eurasiat står i kontrast til Šafarevičs, hvor Stalin framstilles som eksponent for vestliggjøring. Begge disse tenkerne er preget av dualistiske tankemønstre, og de har en del liknende synspunkter. De er for eksempel begge sterke motstandere av Vesten. Men de har plassert Stalin på forskjellige sider i ”kampen mellom godt og ondt”. For Dugin er Stalin på den ”gode”, østorienterte siden, mens Šafarevič har plassert ham på den ”onde”, vestorienterte. Šafarevič skiller seg med dette fra størsteparten av den nasjonalbolsjevikiske tradisjonen. Med sin edinyj-potok-oppfatning av russisk historie understreket denne gjerne forskjellige ikke-sosialistiske sider ved Stalin, for eksempel hans egenskaper som statsbygger. I motsetning til dette oppfatter Šafarevič ham som først og fremst sosialist. Han ser på sosialismen som et ikke-russisk, vestlig fenomen, og har derfor et negativt syn på Stalin.

Dugin skiller seg her ut fra både Šafarevič og flere andre sovjetiske nasjonalbolsjevikere, siden han ikke ser noen problemer ved å inkorporere en positiv holdning til sosialismen i sitt univers. For ham er sosialismen et eurasiatisk system og Stalin både sosialist og eurasiat. For å underbygge dette synet på sosialismen, anfører han Karl Poppers teori om ”åpne” og ”lukkede” samfunn.¹⁸⁷ Her gjør han også et forsøk på å vise likhetene mellom sosialisme og fascisme. Grovt forenklet kan vi sette opp følgende skjema:

	Var Stalin sosialist?	Er det positivt?
Vanlig nasjonalbolsjevikisk oppfatning:	Nei	Ja
Šafarevič:	Ja	Nei
Dugin:	Ja	Ja

Dugins revisjonisme

Mange sovjetiske nasjonalbolsjevikers hyllest til Stalin går på hans angivelige klarsynhet; at han skal ha sett tingene slik de ”virkelig er”. Han representerer en

¹⁸⁶ Ibid.

¹⁸⁷ Dugin, 1997b, avsnittet ”Neocenimaja pomošč’ Karla Poppera.” URL: <http://www.arctogaia.com/public/templars/teor.htm#2>.

motvekt til mer ortodokse marxister, som for eksempel Trockij. Blant annet ved å insistere på nødvendigheten av en verdensrevolusjon, ble denne et skoleeksempel på en dogmatisk teoretiker som nektet å se harde fakta i øynene. Dmitrievskij kaller ham for eksempel for en ”pratmaker” (se kapittel 2). For nasjonalbolsjevikler framstår Stalin først og fremst som en maktorientert pragmatiker. Kurginjans demytologiserende program (se kapittel 2) er et uttrykk for denne oppfatningen. ”Whatever legitimating fictions Stalin invoked, for whatever reason, he never deluded himself that they had any implications for conduct.”¹⁸⁸

Dugin er, i hvert fall ved første blick, intet unntak i så måte. Fraser som ”Иосиф Сталин прекрасно понимал [...]”, ”Но Иосиф Сталин не дремлет” og ”Иосиф Сталин имел дело с реальностью [...]”¹⁸⁹ er typiske. Akkurat som flere av sine sovjetiske forgjengere hevder Dugin at Stalin hadde forstått mer enn de andre bolsjeviklerne. Og det han har forstått, samsvarer med Dugins verdensbilde; at historien består i en kamp mellom eurasiatene og atlantistene. Riktignok hevder han at Stalin også selv er en del av dette når han sier at Stalin befant seg under ”den eurasiatiske ordens” sterke innflytelse.¹⁹⁰ Likevel forstod han å utnytte disse kreftene, og Dugin karakteriserer Stalins prosjekt som eurasiatisk.¹⁹¹ Samtidig kan pragmatismen andre nasjonalbolsjevikler liker så godt hos Stalin virke vanskelig å forene med Dugins ønske om et slags ideokrati. Ett av hans mange ankepunkter mot *Hitler* er nettopp dennes overfladiske og mangelfulle kjennskap til tysk tenkning, som han utnyttet til sine egne, snevre formål:

Гитлер был прагматиком, а его Майн Кампф и другие тексты свидетельствуют о крайне поверхностном и неглубоком понимании основных аспектов того, что составляло сущность национальной немецкой идеи, от имени которой он выступал. [...] Гитлер не собира[л]ся придерживаться просточной ориентации и использует евразийские ходы, диктуемые геополитической целесообразностью, в своих узкошовинистических целях.¹⁹²

¹⁸⁸ Gregor, 2000, s. 99.

¹⁸⁹ Dugin, 2001a.

¹⁹⁰ Dugin, 1992, avsnittet ”Belye evrazijcy, krasnye evrazijcy.” URL: <http://www.arctogaia.com/public/consp/consp1.htm#11>.

¹⁹¹ Ibid., avsnittet ”Posle ’pobedy’.” URL: <http://www.arctogaia.com/public/consp/consp1.htm#16>.

¹⁹² Dugin, 1997c.

Tilsvarende anklager kunne man objektivt sett kanskje rettet mot Stalin, men Dugin er ikke enig. For ham er Stalin klarsynt, men ikke pragmatiker i ordets negative forstand. Det virker som om Dugin også ønsker å frigjøre Stalin fra det relativt snevre, makt-sentrerte synet som for eksempel Semanov, Dmitrievskij og Kurginjan representerer. Dugin har et revisjonistisk prosjekt i så måte. Han har en grunnleggende positiv oppfatning av Stalin og prøver å ”ideologisere” ham og hans handlinger. Dette kommer særlig til uttrykk i artikkelen *Iosif Stalin: velikoe DA bytija*, hvor han forsøker å forklare Stalin og hans handlinger på et metafysisk, filosofisk og mystisistisk grunnlag. Vestlige historikers tradisjonelle forklaringer på hvorfor Stalin handlet som han gjorde, som for eksempel paranoia, sadisme og stormannsgalskap, blir raskt avfeid som banale:

[...] мы сталкиваемся с примитивными, сверстанными по меркам банального мышления и обывательского кругозора версиями – личная паранойя, врожденный садизм, жестокость, маниакальная мания величия, антигуманность большевистской идеологии и т.д. Все банальное – ложь, и следовательно, все придется начинать сначала.¹⁹³

Dermed skiller Dugin seg ut fra både sovjetiske nasjonalbolsjevikere og mer vestorienterte historikere. Hans argumentasjon befinner seg på et helt annet nivå og gjør krav på å trekke de virkelig store linjene.

Utrenskningene – én ”konspirologisk” og én ”sosiologisk” forklaring

Tydeligst er kanskje denne innstillingen i behandlingen av Stalins utrenskninger. Nasjonalister og stalinister har tradisjonelt hatt en tendens til å redusere deres omfang og betydning eller unnlate å ta opp temaet. Dugin har et annet utgangspunkt. Han går nærmere inn på temaet to steder. I boken *Konspirologija*¹⁹⁴ karakteriserer han Stalins utrenskninger som del av den verdensomspennende konflikten mellom atlantistene og eurasiatene. Dugin trer klart fram som mystiker i denne boken, som kan sies å være et forsøk på å vise den sanne, mystiske virkelighet i motsetning til den falske, overfladiske og rasjonalistiske. Her skiller han seg også ut fra andre geopolitikere,

¹⁹³ Dugin, 2001a.

¹⁹⁴ Dugin, 1992.

som så kampen mellom sjø og land som en empirisk etterprøvbar generalisering av historien basert på sosiologiske forklaringer.¹⁹⁵

I Tyskland, som Dugin anser for å være Sovjetunionens naturlige allierte i kampen mot sjømaktene, hadde Hitler kommet til makten og styrket eurasiatenes innflytelse. Dette tiltrakk seg USAs og Storbritannias oppmerksomhet. Stalin, som nylig hadde blitt seg bevisst sin tilbøyelighet til eurasianismen (priveržennost' evrazijskoj orientacii), bestemte seg for å ta et oppgjør med Sovjetunionens "atlantistiske lobby" i skyggen av dette. Dugin rettferdiggjør alle Stalins utrenskninger ved å vise til at de var solid geopolitisk fundert. Stalin kunne ikke si høyt at utrenskningene var rettet mot atlantistene, siden de da ville reagert kraftig:

Все сталинские процессы, порой кажущиеся абсурдными и совершенно безосновательными, на самом деле, были глубоко обоснованы на геополитическом уровне. Все 'правые' и 'левые' заговоры были чистейшей реальностью, хотя прямо назвать своим именем и обвинить все 'атлантистское лобби', действовавшее уже давно в советском руководстве Сталин так и не решился. Видимо, у него были причины опасаться страшной и жестокой реакции.¹⁹⁶

Derfor kunne han ikke kalle en spade en spade, og måtte bruke "hemmelige anklager og allegoriske merkelapper". Atlantistene luktet imidlertid lunta, og reaksjonene uteble ikke. Stalin prøvde likevel, lag for lag, å utrydde deler av "det nye Karthago", det vil si atlantistene.¹⁹⁷ Denne tankegangen er ikke lett å følge. Dugin tillegger Stalin en taktikk som bestod i å lure atlantistene til å tro at utrenskningene ikke var rettet spesifikt mot dem. Dette er et uklart punkt hos Dugin.

En litt annen tolkning presenteres i *Iosif Stalin: Velikoe 'DA' bytija*.¹⁹⁸ Denne artikkelen har et kanskje enda klarere revisjonistisk siktemål enn framstillingen fra *Konspirologija*. Her tar Dugin tyren ved hornene. Under slagordet "Все банальное – ложь" setter Dugin seg fore å erstatte alle de vanlige forklaringene på utrenskningene. Som så ofte ellers søker han etter det han mener er den underliggende sannhet som

¹⁹⁵ Shenfield, 2001, s. 196.

¹⁹⁶ Dugin, 1992, avsnittet "Vspyški i èklipsy evrazijskogo solnca." URL: <http://www.arctogaia.com/public/consp/consp1.htm#15>.

¹⁹⁷ Ibid.

¹⁹⁸ Dugin, 2001a.

bare få er i stand til å se. Det første avsnittet som dreier seg om utrenskningene ("Sociolog Stalin"), er blottet for konspirasjonsteoriene og mystisismen fra *Konspirologija*. Uventet tyr Dugin til en "sosiologisk" utlegning.

Stalin var ifølge Dugin kjent med teoriene til den italienske sosiologen Vilfredo Pareto og var ikke redd for å sette dem ut i livet uten å bekymre seg om de var i overensstemmelse med ortodoks marxisme eller ikke. Paretos teori om "elitenes sirkulasjon"¹⁹⁹ bygger på at samfunnet utvikler seg syklisk. Den legger til grunn at ethvert samfunn, det være seg totalitært eller demokratisk, styres av et mindretall, en elite. Derneft finnes det en opposisjonell, lidenskapelig gruppe som har evnen til å styre, men er fratatt muligheten til det. På et bestemt punkt kaster denne "kontraeliten" den herskende gruppen, griper makten og blir samfunnets nye elite. Elitens første generasjon er dynamisk: "В начале своего правления 'новая элита' действует активно и адекватно, укрепляет общество, развивает его, дает общественному и государственному бытию новый импульс." Men deretter begynner den å stagnere, og neste generasjon blir enda mer passiv. Tredje generasjon blir til hinder for samfunnsutviklingen i det den blir korrupt, lat, handlingslammet og kun opptatt av å ta vare på sine privilegier.

Anvendt på Russland vil dette si at tsardømmets hoff ved revolusjonen var den degenererte eliten, mens Lenin og hans bolsjevikere var kontraeliten som tilrev seg makten. Da Stalin hadde nådd toppen, kjølnet imidlertid etter hvert den revolusjonære gløden:

На глазах Вождя убежденные идеалисты, фанатики 'нового порядка' превращаются в коррумпированных, своекорыстных администраторов, чиновников; классовая и партийная солидарность, общность высокого идеала быстро вытесняются в большевистской элите новыми шкурными интересами. Начинается 'бюрократизации' большевизма, неизбежный второй этап застывания элиты.

For å unngå stagnasjon i en tid med mange viktige oppgaver å løse, satte Stalin så i gang utrenskningene. Alle som representerte den andre generasjonen av den tidligere så revolusjonære eliten, måtte ofres for å garantere dynamikk i samfunnsutviklingen.

¹⁹⁹ Teorien berøres også i *Naš put'* (Dugin, 1999).

I denne artikkelen innrømmer Dugin mer åpent at det kunne forekomme ytterligheter, men han mener dette ikke er så viktig i den store sammenhengen: "Иногда возникают перегибы. Но это детали." Han medgir at prisen for å unngå stagnasjon ble høy, men peker på hvordan det gikk etter Stalins død, da rotasjonen stoppet opp. Tross sitt forbehold, later Dugin til å synes at det var verdt det: "Суровой ценой, слишком суровой ценой ... Но конец чисток означал необратимый процесс 'стагнации'. Сегодня мы знаем, к чему это привело и партию и государство." De to siste sitatene synes å stå i motsetning til hverandre. Det første virker som et forsøk på å bagatellisere "ytterlighetene", mens Dugin med det andre kan sies å innse dimensjonene. Når han likevel forsvarer utrenskningene, forteller det om hans holdning til menneskeliv. Det går heller ikke klart fram hva det er han mener med den "altfor høye" prisen; om det er menneskelige lidelser generelt, eller for eksempel tap av ekspertise og lederemner.

Den konservative revolusjon

Det kan virke paradoksalt at en tenker som ellers omtales som svært reaksjonær her er villig til å betale dyrt for å bevare dynamikken i samfunnsutviklingen. Men svaret kan ligge i det at han nettopp er reaksjonær i bokstavelig forstand. Dugins konservative revolusjon skal gjenopplive en tradisjon hvor hans verdier står sentralt. Han mener å kunne identifisere to grunnleggende tendenser i russisk historie, nemlig konservatisme og revolusjon, som har sitt opphav i samme idé:

Русский Порядок и Русский Бунт — два сущностных аспекта национального мессианства нашей нации. После Петра они становятся нераздельной парой. Консерватизм и Революция — противопоставленные и схватившиеся в смертельной битве — проистекают из единого корня, из основополагающей для русской истории идеи Третьего Рима.²⁰⁰

Dermed finnes det en skjult forbindelse mellom opprørerne og de konservative, mener Dugin. Stalin er således et like "lovmessig" statsoverhode som tsarene, hevder han:

²⁰⁰ Dugin, 1997b, avsnittet "Raskol kak nacional'naja paradigma." URL: <http://www.arctogaia.com/public/templars/kateh.htm#2>.

”Сталин - такой же закономерный герой ’Царства Зверя’, как представители романовской династии, хотя он и вышел из самых глубин Революции.”²⁰¹

Også hos Sergej Kurginjan ser man et ønske om dynamikk i samfunnet. Han er også inspirert av Paretos teori om elites sirkulasjon.²⁰² Men i motsetning til Dugin, som priser Stalins evne og vilje til å holde dynamikken i gang, mener Kurginjan at systemet likevel krevde en grunnleggende fornyelse på slutten av 1940-tallet.²⁰³ Uansett ønsker han bevegelse og utvikling, til forskjell fra den konservative Šafarevič, som kanskje er den fremste talsmannen for å bevare et status quo hva angår samfunnets ytre struktur. Til tross for sin teknokratiske legning kan Kurginjan akkurat som Dugin karakteriseres som reaksjonær. Dugin er motstander av modernisering med vestlig fortegn, som Chruščev gjorde seg skyldig i.²⁰⁴ Han er ikke fiendtlig innstilt til teknisk utvikling som sådan,²⁰⁵ så lenge man kan modernisere uten å gjøre det på Vestens premisser.²⁰⁶ Men når det gjelder verdier, vender Dugin blikket mot det førmoderne:

Царствие национал-большевизма, Regnum, их Империя Конца – это совершенная реализация величайшей Революции истории, континентальной и универсальной. Это возвращение ангелов, воскрешение героев, восстание сердца против диктатуры рассудка. Эта Последняя Революция – дело ацефала,²⁰⁷ безголового носителя креста, серпа и молота, коронованного вечной свастикой солнца.²⁰⁸

Som eurasiat representerer Stalin disse verdiene. Dugin har i likhet med Kurginjan lite til overs for det sistnevnte kaller Chruščevs ”opplysningsverdier”, som Dugin ser på som trekk ved ”det åpne samfunn”, altså det atlantistiske.

²⁰¹ Ibid.

²⁰² Gregor, 2000, s. 103f.

²⁰³ Ibid., s. 208.

²⁰⁴ Dugin, 1992, avsnittet ”Nikita Chruščev, agent Atlantidy.” URL: <http://www.arctogaia.com/public/consp/consp1.htm#18>.

²⁰⁵ Allensworth, 1998, s. 251.

²⁰⁶ Dugin, 2001b, avsnittet ”Modernizacija bez vesternizacii.” URL: <http://www.arctogaia.com/public/rv/9.shtml>.

²⁰⁷ Hodeløst menneske.

²⁰⁸ Dugin, 1997b, avsnittet ”Tretij Rim, Tretij Rajch, Tretij Internacional.” URL: <http://www.arctogaia.com/public/templars/teor.htm#7>.

Anti-individualisme som rettferdiggjøring av utrenskningene

Dugin mener at det finnes to forskjellige oppfatninger av individets forhold til fellesskapet, den sosialistiske (eurasiatiske) og den borgerlige (atlantistiske). Sosialismen setter han i forbindelse med slavofilene og sobornost'-idéen.²⁰⁹ For Dugin ligger sosialismens grunnlag i tanken om at individet kun er sekundært og avledet av den organiske, helhetlige, kollektive virkelighet:

Философия социализма основана на основополагающем принципе – вторичности индивидуума относительно некой органичной, целостной, коллективной реальности. Индивидуум – лишь отлитая деталь. Матрица – общество. Индивидуум – серийная штампованная продукция.²¹⁰

Det borgerlige synet er diametralt motsatt. Dugin setter her likhetstegn mellom Thomas Hobbes' kontraktteori og all "borgerlig" samfunnsfilosofi. Ifølge Hobbes består samfunnet av en samling individer som har sluttet seg sammen ut fra et interessefellesskap.

Av disse to utgangspunktene mener Dugin å kunne utlede to syn på (stats)terror.²¹¹ Det borgerlige samfunn ser på "terror" som et tiltak mot det individ som bryter samfunnskontrakten eller ikke respekterer andre individers rettigheter. Stalins og sosialismens tilnærming er annerledes, siden individet her ifølge Dugin kun er en avledning. Fellesskapet har rett til å benytte terror mot en av sine enkeltdeler som gjør forsøk på å "melde seg ut", altså påstår at den har en virkelig eksistens utenfor fellesskapet:

Террор – неотъемлемая прерогатива общественного целого по отношению к каждому отдельному его фрагменту, коль скоро этот фрагмент отказывается признавать себя инобытием целого и заявляет (словом, делом или намеком) о своей самости.²¹²

Når dødsdømte ropte "leve Stalin" foran eksekusjonspelotongen, hevder Dugin det ikke var håp om nåde som drev dem, men en erkjennelse av at individet er ingenting

²⁰⁹ Dugin, 2001a, avsnittet "Filosof Stalin."

²¹⁰ Ibid.

²¹¹ For hva Dugin definerer som terror, se nedenfor.

²¹² Dugin, 2001a, avsnittet "Filosof Stalin."

stilt overfor samfunnet. Med sin terror hadde Stalin etter Dugins mening da nådd fram med sitt budskap; sin ”filosofiske sannhet”:

Иосиф Сталин превратил в педагогический (почти метафизический) праксис философский принцип ’первичности общественного бытия’. Как и Иван Грозный, считавший царский террор необходимым трагическим элементом социального ’домостроительства спасения’, Сталин через практику репрессий утверждал важнейшую духовную, сотериологическую истину.²¹³

Dette synes å være uavhengig av om de som ble ofre for Stalins utrenskninger filosofisk sett faktisk var skyldige i å sette seg utenfor fellesskapet. Det viktigste for Dugin er ikke skyldspørsmålet, men Stalins ”pedagogiske” (!) demonstrasjon av at fellesskapet må komme foran individet.

Dugins syn står i en spesiell motsetning til Igor’ Šafarevičs. Šafarevič er som nevnt i kapittel 2 enig i at Stalins ”kommandosystem” var individfiendtlig. I motsetning til Dugin mener han at dette er et negativt trekk. Likevel gjør ikke Šafarevič seg til talsmann for noen individualisme i vestlig forstand. Tvert imot oppfatter han samfunnet som en organisme. Han karakteriserer Stalin-tidens samfunn som en manifestasjon av Stalins *mekanistiske* samfunnsoppfatning, mens Dugin anklager atlantistene for å representere denne oppfatningen.

Bruken av ordet ”terror” i avsnittet ”Filosof Stalin”²¹⁴ kan være en kilde til forvirring. At Dugin bruker nettopp dette ordet her, og ikke en mer presis term som ”utrenskninger”, slik han gjør i resten av artikkelen, kan skyldes et ønske om å generalisere. Han forsøker å bringe debatten opp på et filosofisk nivå. Målet er å vise det han oppfatter som en strukturell forskjell mellom de to samfunnsformene når det gjelder synet på fellesskapets rett til å straffe den enkelte. Således kunne man her oversatt ”terror” med ”straff”. Men poenget er at Dugin ut fra vårt ståsted ikke sammenlikner to kommensurable størrelser i to forskjellige samfunnsformer, det vil si borgerlig terror med sosialistisk terror. I realiteten sammenlikner han sosialistisk ”terror” med borgerlig straff. Det vi i Vesten oppfatter som straff, oppfatter han som

²¹³ Ibid.

²¹⁴ I Dugin, 2001a.

terror. Dermed ser han her bort fra det faktum at Stalins terror fikk mange uskyldige ofre, uansett hva de var anklaget for, og at ”straffene” var svært strenge.

Dugin innrømmer det grusomme i Stalins terror, idet han bruker ord som ”uniženija”, ”pytki” og ”moral’nyj sadizm”. Han går med på at terror er et ”tragisk element”, men mener det er nødvendig i samfunnsbyggingen. Dessuten er Dugin også tilbøyelig til å se vold fra utøverens og ikke bare fra offerets synsvinkel. Nummer 7 av tidsskriftet *Evracija* er for eksempel i sin helhet viet dette temaet og er et forsøk på å legitimere bruk av aggressiv vold.²¹⁵

Relativisme eller absolutisme?

”Filosof Stalin”²¹⁶ er i det hele tatt et forsøk på å rettferdiggjøre Stalins terror på et filosofisk grunnlag. Typisk for Dugins etiske argumenter er dobbeltheten mellom en tilsynelatende moralrelativisme og en mer strukturell moralabsolutisme. De som Dugin i geopolitikken kaller de atlantistiske samfunnene, kan likestilles med dem som i denne artikkelen benevnes som borgerlige. Atlantistene gjør på det politiske plan krav på universalitet og kjemper derfor for verdensherredømme. På det moralske plan krever de også at deres verdier skal gjelde for alle, uansett samfunnsform. Det er dette Dugin agiterer mot. Han hevder at siden henholdsvis det borgerlige og det sosialistiske samfunn er bygd på så radikalt forskjellige grunnlag, kan man ikke bedømme dem ut fra de samme moralnormene: ”Нелепо мерить буржуазными нормами и критериями правовую и этическую модель социализма.”²¹⁷ Imidlertid er dette å betrakte først og fremst som et utfall mot atlantistenes krav om universalitet i den moralske sfære og ikke et uttrykk for en generell moralrelativisme.

Dugins manglende sympati for borgerlig moral trer enda klarere fram i hans vurdering av den måten Stalin gav befolkningen incentiver til å arbeide.²¹⁸ Utgangspunktet er en påstand om at mennesket har en passiv natur og ikke liker å arbeide. Det må derfor tvinges til aktivitet. Dugin skiller også her mellom den sosialistiske og den kapitalistiske måten å løse dette problemet på. Her ser vi en parallell til hvordan han forsøkte å sammenlikne borgerlig straff og Stalins terror: Det som i Vesten gjerne blir kalt økonomiske incentiver, blir av Dugin kalt ”økonomisk

²¹⁵ Shenfield, 2001, s. 195.

²¹⁶ I Dugin, 2001a.

²¹⁷ Ibid., avsnittet ”Filosof Stalin.”

²¹⁸ Ibid., avsnittet ”Antropolog Stalin.”

terror”. Den som ikke arbeider, kan ikke kjøpe mat og klær og er i ytterste konsekvens dømt til økonomisk undergang. Mennesket blir derfor indirekte truet med døden, hevder han, og blir derfor indirekte tvunget til å arbeide.²¹⁹

Siden det i et sosialistisk samfunn ikke er noe samsvar mellom materielle goder og arbeid, må det her gjøres bruk av direkte tvang. Stalin forstod dette:

Людей надо наказывать, надо заставлять трудиться, надо силовым образом трансмутировать их косную природу, превращая ее из лунно-пассивной в солнечно-активную, из потребительской в трудовую, из ветхой в новую.²²⁰

Stalins metoder er moralsk mer høyverdige enn kapitalistenes, siden kapitalistene kynisk utnytter den menneskelige naturs svakhet. Stalin prøvde derimot å foredle mennesket, hevder Dugin:

Отсюда два пути насилия: мягкое, но крайне циничное насилие капитализма, эксплуатирующего человеческую слабость, и жесткое, но в пределе преобразующее, спасительное, этически оправданное насилие социализма, неэкономическое принуждение к труду.²²¹

Igjen ser vi at Dugin har et dobbelt siktemål. På den ene siden gjør han til en viss grad verdier til noe som må ses i forhold til samfunnsformen, i hvert fall så lenge det gagnar hans syn. På den annen side forsøker han, nå i enda større grad, å vise hvor moralsk overlegne han mener Stalins, det vil si sosialismens verdier er.

Den nasjonalbolsjevikiske tradisjonen har på mange måter vært karakterisert av nettopp det at man har nektet å anerkjenne at verdier kan relateres til samfunnsform. Et element i dette er ”edinyj-potok-oppfatningen” av russisk historie. Nasjonalbolsjevikene har benektet at moralen skulle ha noen grunn til å bli forandret etter revolusjonen i 1917. Uten å bestride at samfunnet var forandret, tok de til orde mot avantgardistiske verdier og kulturytringer revolusjonen avfødte. Sergej Semanov er blant dem som tok del i denne debatten. Stalin var for ham den som ivaretok

²¹⁹ Ibid.

²²⁰ Ibid.

²²¹ Ibid.

”evige” verdier, i motsetning til ”nigilisty i razrušiteli”, som regnet moral som en del av samfunnets overbygning. Artikkelen hvor han behandler problemstillingen heter nettopp ”O cennostjach otnositel’nych i večnych”.²²² Men for Dugin er Oktoberrevolusjonen kun en del av et større territorielt spill, nemlig ”Velikaja vojna kontinentov” mellom atlantistene og eurasiatene. Som nevnt i begynnelsen av dette kapitlet, relateres verdiene godt og ondt til henholdsvis land og sjø:

[...] for all the members of this geopolitical school, the opposition of sea to land assumes the moral dimensions of a Manichean struggle between good and evil. Which side represents good and which evil depends, of course, on the nationality of the writer concerned.²²³

For Dugin er ortodokse marxisters moral først og fremst en manifestasjon av deres atlantisme. Likevel unngår han ikke å bruke deres terminologi, idet han snakker om for eksempel ”buržuaznaja étika”. Men for Dugin er ”borgerlig” og ”atlantistisk” to sider av samme sak.

Den store fedrelandskrigen

Chruščevs avstalinisering rokket ikke ved det offisielle synet på Stalin som leder for Sovjetunionen under andre verdenskrig.²²⁴ Både i den offisielle historieskrivningen og i enda større grad hos nasjonalbolsjevikene har Stalins posisjon som seierherre i ”kampen mot fascismen” og Hitlers Tyskland vært solid.

Sett i forhold til dette havner Dugin i en særstilling. Hans positive forhold til den tyske kulturen er nevnt tidligere. Molotov-Ribbentrop-avtalen var i Dugins øyne kulminasjonen av arbeidet for en tysk-russisk strategisk union, som han ser på som et eurasiatisk prosjekt.²²⁵ Siden Russland og Tyskland er landmakter, hører de sammen, mener Dugin. Derfor betegner han Hitlers angrep på Sovjetunionen som en katastrofe og krigen mellom Sovjetunionen og Tyskland som en kamp mellom brødre. Avslutningen av krigen mener Dugin var et strategisk nederlag, siden Tyskland

²²² Semanov, 1970.

²²³ Shenfield, 2001, s. 196.

²²⁴ Ulam, 1989, s. xxiii.

²²⁵ Dugin, 1992, avsnittet ”Posle ’pobedy’.” URL: <http://www.arctogaia.com/public/consp/consp1.htm#16>.

historisk sett aldri godtar å tape i en krig. Kimen til en mulig kommende konflikt ble dermed sådd. Stalin ble på Jalta-konferansen dessuten nødt til å fortsette å samarbeide med de atlantistiske allierte:

Нападение Гитлера на СССР была великой евразийской катастрофой. После страшной братоубийственной войны двух геополитически, духовно и метафизически близких, родственных народов, двух анти-атлантически ориентированных режимов, России Сталина и Германии Гитлера, победа СССР была, на самом деле, равнозначна стратегическому поражению, так как весь исторический опыт показывает, что Германия никогда не примиряется с поражением, а значит, победитель уже самим фактом своей победы завязывает узел нового грядущего конфликта, сеет семена грядущей войны. Кроме того, Ялта заставила Сталина солидаризоваться с Союзниками, то есть с теми державами, которые всегда были заклятыми врагами Евразии.²²⁶

Hitler la de lovende utsiktene til et eurasiatisk imperium i grus, og forholdet mellom Tyskland og Sovjetunionen ble ødelagt: ”Гитлер испортил все дело. Сорвал грандиозный проект. Обрек на поражение и мучительные десятилетия маргинального существования самые интересные и чреватые небывалыми перспективами начинания XX века.”²²⁷ Ikke engang Stalin klarte å rette opp dette, selv om han ved å få i stand Warszawa-pakten kom et stykke på vei med det eurasiatiske prosjektet.²²⁸

Israels to ansikter

Mange av de kjennetegn og verdier Dugin tillegger atlantistene, har antisemitter brukt om jødene. Hvis vi ser på motsetningsparene fra begynnelsen av dette kapitlet, registrerer vi at mange egenskaper som antisemitter forbinder med jødene, havner på ”den gale siden”. Spesielt interessant her er paret kaos/orden, som vi kjenner igjen fra

²²⁶ Ibid.

²²⁷ Dugin, 1997c.

²²⁸ Dugin, 1992, avsnittet ”Posle ’pobedy’.” URL: <http://www.arctogaia.com/public/consp/consp1.htm#16>.

Fetisovs verdensoppfatning. Hos Fetisov er kampen mellom kaos og orden et hovedpunkt, og han kombinerer dette med en ekstrem antisemittisme.

Dugin er derimot ikke antisemitt. I motsetning til Fetisov ser han ikke på Hitler som Stalins allierte i en kamp mot jødene. Hitler var tvert imot med på å ødelegge det russisk-tyske strategiske samarbeidet ved å tillate seg å bli påvirket av atlantistene og henfalle til ekstrem rasisme. Dugin refererer blant annet til ”идиотские расовые законы Гитлера”.²²⁹ I samsvar med sitt dualistiske univers deler Dugin jødene inn i to grupper som står på hver sin side i kampen mellom land- og sjømaktene. Derfor finnes det to utgaver av staten Israel, hevder han: ”Есть два Израиля: Израиль харедим и Израиль Даны Интернешнл, Израиль идентитаризма и Израиль космополитизма и открытого общества.”²³⁰ Dette føyer seg inn i Dugins øvrige tenkning. Dugin mener at Stalin som eurasiat delte hans syn på jødene, det vil si at han var i stand til å se forskjellen mellom eurasiatiske og atlantistiske jøder. Stalins utfall mot jødene var rettet mot atlantistiske elementer blant dem, og ikke mot jødene som sådanne, hevder Dugin.

Ifølge Dugin var det eurasiatiske krefter som klarte å få gjennomslag for opprettelsen av Israel. Den sionistiske bevegelse hadde dypest sett samme ideologiske røtter som kommunistiske og fascistiske regimer.²³¹ Stalin så dette og anerkjente den nye staten. Han håpet at Israel kunne bli en sovjetisk strategisk base i Midtøsten. Dessverre gikk det ikke slik han ønsket:

Именно благодаря весомому социалистическому евразийскому фактору в израильском обществе это государство было признано Сталиным: он считал, что данная страна сможет выполнять функцию стратегической базы СССР [...] Но история распорядилась иначе, и в силу целого ряда обстоятельств (и не без активного и успешного участия англосаксонских спецслужб) в скором времени в новообразованном Израиле стала побеждать проамериканская, либерал-капиталистическая линия. Отношения с СССР были разорваны, и сами понятия 'сионизм',

²²⁹ Dugin, 1997c.

²³⁰ Dugin, sitert i Rabyłka, 2003.

²³¹ Dugin, 1997a, avsnittet ”Krasno-koričnevye korni sionizma.” URL: <http://www.arctogaia.com/public/vtor28.htm#1>.

’Израиль’, ’Моссад’ стали синонимами подсобной структуры американской натовской геополитики.²³²

Stalin tok konsekvensen av dette og sendte en ”forbannelse” mot Israel, som han nå anså som en ”antikontinental dannelse generert av anglosaksiske spioner”.²³³ De atlantistiske jødene overtok i Israel hjalp atlantistiske strømninger til å ta overhånd også blant Sovjetunionens jøder. Dette førte igjen til at Stalin måtte gjenoppta utrenskningene rettet mot atlantistiske elementer i det sovjetiske lederskapet.²³⁴

Stalin som gnostiker

Felles for mange sovjetiske nasjonalbolsjevikere er som nevnt at de hevder at Stalin er mer klarsynt enn de andre kommunistlederne. For dem er han ikke en vanlig kommunist, men en som hadde gjennomskuet sovjetstatens marxistiske fasade. Men Dugin stopper ikke der; han gir Stalin innsikt i den ”høyeste sannhet”.

Dugin er gnostiker. Han snakker om to typer ”åndelighet” i menneskeheten. Noen mennesker følger ”høyre hånds vei”. De har et positivt forhold til omverdenen og finner harmoni og ro i den. Gnostikerne følger derimot ”venstre hånds vei”. De ser kun lidelse og ”терзающая, огненная драма расколото бытия” i den fysiske verden. Denne veien kaller Dugin ”gnosis” eller ”kunnskap”. ”Høyre hånds vei” er kun et bedrag. Det er den siste, ”vinens vei”, som fører til sannheten. Sannheten finnes ikke i det herværende, materielle, men i det åndelige, hevder Dugin.²³⁵

I førmoderne tid var menneskene opptatt av det åndelige. Etter hvert begynte de imidlertid å vende seg til det materielle, trivielle og fysiologiske og ble oppslukt av jakten på komfort. Gnostikerne, som til da kun hadde bedrevet åndelige sysler, måtte overføre kampen for ”sannhetens vei” til det materielle nivå. Dermed gikk de inn for opprør og ødeleggelse av det bestående, mener Dugin.²³⁶ Blant dem som videreførte gnostisismen, finner vi derfor hele den revolusjonære bevegelse, deriblant Stalin:

²³² Ibid.

²³³ Dugin, 1992, avsnittet ”Posle ’pobedy’.” URL: <http://www.arctogaia.com/public/consp/consp1.htm#16>.

²³⁴ Ibid.

²³⁵ Dugin, 1997b, avsnittet ”Gnostik.” URL: <http://www.arctogaia.com/public/templars/zerno.htm#gnost>.

²³⁶ Ibid.

Одни из них провозгласили лозунги 'социальной справедливости', разработали теории классовой борьбы, коммунизма. 'Таинство Софии' стало 'классовой сознательностью', 'борьба против злого Демидурга, творца проклятого мира,' обрела характер социальных баталий. Нити древнего знания тянутся к Марксу, к Нечаеву, к Ленину, к Сталину, к Мао, к Че Геваре... Вино социалистической революции, радость бунта против сил рока, священная берсеркерская страсть к тотальному разрушению того, что черно, ради обретения нового, нездешнего Света...²³⁷

Fra Dugins gnostisisme kan det trekkes linjer til russisk revolusjonær mystisisme og russisk gnostisisme.²³⁸ Agurskij peker på at det i den folkelige gnostisismen fantes en forventning om en katastrofe. En ild skulle komme fra himmelen og rense verden.²³⁹ En revolusjon kan, uansett hvilken fane den går under, lett ses på som en slik rensende ødeleggelse.²⁴⁰ Agurskij hevder at Ustrjalov etter hvert ble en overbevist gnostiker og antok en gnostisistisk oppfatning av revolusjonen.²⁴¹

Nok en gang ser Dugin ut til å forsøke å "ideologisere" Stalin og løfte forståelsen av ham opp fra det trivielle plan. Til forskjell fra tidligere nasjonalbolsjevikere mener han også at Stalin hadde en kunnskap om at den fysiske verden ikke er den egentlige eksistens. Ved å argumentere for at Stalin er gnostiker, knytter Dugin ham til gnosis-begrepet, det vil si til virkelig viten. Stalin er for Dugin en av dem som kjemper for sannheten.

Stalin – dødens sendebud

"[Dugin's] real dream is of death, first of all the death of Russia."²⁴² Uansett om man er uenig i Aleksandr Janovs påstand, så finnes det en del dødsmystikk i Dugins verker. Han omtaler døden med andakt: "Как будто мы входим в торжественную, темную залу, где царит возвышенный покой, мягкий строй непоколебимого,

²³⁷ Ibid.

²³⁸ Agurskij nevner "chlysty" som den viktigste revolusjonære gnostisistiske sekten (Agursky, 1987, s. 60f).

²³⁹ Agursky, 1987, s. 60.

²⁴⁰ Ibid.

²⁴¹ Ibid., s. 241. Se også s. 243, 246f.

²⁴² Janov, sitert i Shenfield, 2001, s. 197.

вечного, триумфально застывшего бытия.”²⁴³ Under Dugins ideologiske ledelse antok Nacional-Bol’shevistskaja Partija hilsenen ”Da, Smert’!”, og han siterer Charles de Gaulles ord til Stalin da seieren i andre verdenskrig var et faktum: ”Til syvende og sist er det døden som seirer.”²⁴⁴ For mystikeren Dugin er døden virkeligere enn livet. Døden er den egentlige eksistens, det høyeste stadium av væren. Livet er sekundært. Når et menneske dør, forsvinner siste rest av ”individualitetens bedrag”:

Смерть – это реальность, кладущая предел раздельности индивидуального существования. На этом кончаются временные и пространственные трепыхания отдельного, атомарного существа. [...] Смерть побеждает не бытие, она побеждает лишь индивидуальность, индивидуальную иллюзию бытия.²⁴⁵

På denne måten binder Dugin sammen idéen om døden med idéen om fellesskap. Etter døden oppnår man fullstendig enhet med fellesskapet. I tillegg har alt som regnes for å være verdt å dø for også selv noe å gjøre med døden. Alt som har med fellesskapet å gjøre, er verdt å dø for. Idéen om fedrelandet er forbundet med tidligere generasjoner som har gitt sitt liv for dette fellesskapet.²⁴⁶

Dugin går med på at generasjoner måtte slite under elendige forhold, og at millioner av mennesker mistet livet på grunn av Stalin, men på bakgrunn av det som er sagt, er ikke det entydig negativt. Stalin blir framstilt som noe mer enn et menneske; Dugin tillegger ham egenskaper som han også har tillagt døden: Mørk, mystisk, taus. Han omtales som ”Dødens tause sendebud”.²⁴⁷ Stalin blir nærmest synonym med døden, og i Dugins øyne er dette positivt. På denne måten kan Stalin sies å være en legemliggjørelse av fellesskapet og noe det dermed er verdt å dø for: ”Dulce et decorum est pro Stalin mori.” Dette er en omskriving av Horats’ kjente ”Dulce et decorum est pro patria mori.”²⁴⁸ Slik kan man si at Dugin ender opp med triangellet fellesskapet – døden – Stalin, hvor alle de tre elementene er sider av samme sak.

²⁴³ Dugin, 2001a, avsnittet ”Dulce et decorum est pro Stalin mori.”

²⁴⁴ Ibid.

²⁴⁵ Ibid.

²⁴⁶ Ibid.

²⁴⁷ Ibid.

²⁴⁸ Det er søtt og vakkert å dø for fedrelandet.

Men den som alltid tenker på døden som sitt endelige mål og gleder seg over den, vil aldri merke (poznaet) døden, hevder Dugin og refererer til en indisk filosofisk tekst. Derav slutter han at Stalin fortsatt er nærværende: ”Это означает, что Сталин жив, потаенно жив в каждом из нас.”²⁴⁹ Dette har religiøse undertoner og representerer høydepunktet i Dugins eksalterte framstilling av Stalins mystiske dimensjon. Dugin opphøyer ham til en guddom i sitt panteistiske²⁵⁰ univers.

Dugins mystisisme når det gjelder hans framstilling av Stalin setter ham i en særstilling sammenliknet med sovjetperiodens nasjonalbolsjeviker. Dmitrievskijs karakteristikk av Stalin som ”en hemsk, mäktig, allbetvingende kraft”²⁵¹ har mystisistiske undertoner, men Dugin befinner seg på et helt annet nivå. Dmitrievskijs mystisisme begrenser seg til en fascinasjon ved Stalins gåtefulle person. I Dugins verdensoppfatning er den derimot grunnleggende.

Oppsummering

I dette kapitlet har vi sett hvordan Dugin kombinerer flere elementer fra den nasjonalbolsjevikiske tradisjonen når det gjelder oppfatningen av Stalin. Dugin har framstilt Stalin på forskjellige måter i forskjellige sammenhenger. Med sin åpenbare mystisistiske og gnostisistiske tilnærming skiller Dugin seg markant ut fra andre nasjonalbolsjeviker. Likevel har hans framstilling flere berøringspunkter med deres, litt avhengig av hvilket plan han befinner seg på. Karakteristisk for Dugins produksjon er hvordan han veksler mellom forskjellige nivåer, gjerne flere ganger i løpet av en tekst og uten å la dette gå klart fram. Dette kan være forvirrende og gjør at han ofte tilsynelatende motsier seg selv. Når man leser ham, må man være oppmerksom på dette. Dugin kan starte på det trivielle nivå, for så å gå opp på et mer filosofisk-generelt plan, før han ender opp i mystisistiske tanker, gjerne uttrykt med mytologiske referanser eller mystisistiske slagord.

Artikkelen *Iosif Stalin: velikoe DA bytija* er et eksempel på en tekst hvor dette kommer klart fram. Den begynner på det som for Dugin er det laveste nivået, nemlig det trivielle, hvor for eksempel vestlige karakteristikk av Stalin befinner seg. Som nevnt kritiserer han dem for å være for enkle. Deretter gir han det han kaller

²⁴⁹ Dugin, 2001a, avsnittet ”Dulce et decorum est pro Stalin mori.”

²⁵⁰ Se Allensworth, 1998, s. 251.

²⁵¹ Dmitrievsky, 1930, s. 179. Se også kapittel 2.

”filosofiske” og ”sosiologiske” forklaringer, før han avslutter med det som for ham er den egentlige virkelighet: mystikken. Typisk nok har han her et slagord som overskrift: ”Dulce et decorum est pro Stalin mori.” Men iblant hopper han mellom nivåene, som i ”Filosof Stalin”, som befinner seg på det ”filosofisk-generelle” nivået. Når han snakker om ”uniženija”, ”pytki” og ”moral’nyj sadizm”, har han gått ned på det trivielle plan igjen. Generelt blir Dugins vurdering av Stalin mer fordelaktig jo høyere nivået er. De mest negative konnotasjonene finner man på det laveste nivået. På det midterste er Stalin aktiv deltaker i historien samtidig som han må underordne seg de geopolitiske lovene. På det mystiske nivå er han ett med den høyeste sannhet.

Dugin synes ganske alene om at han mer eller mindre bevisst sjonglerer med både dagligdagse, ”vitenskapelige” og mystisistiske tolkninger av Stalin. Dette gjør ham original i forhold til andre nasjonalbolsjeviker, som har en tendens til å befatte seg med færre, mer snevre problemstillinger. Dugin favner derimot svært vidt, samtidig som han er tro mot det han oppfatter som nasjonalbolsjevismens vesen.

4. Gennadij Zjuganov: Stalin – patriot og pragmatiker

Gennadij Andreevič Zjuganov er født i landsbyen Mymrino i Orel-distriktet i 1944.²⁵² Begge foreldrene var lærere. Selv jobbet han også som lærer i ett år før han begynte på matematikk- og fysikklinjen ved lærerskolen i Orel. I 1963 ble Zjuganov innkalt til militærtjeneste i en rekognoseringsenhet for atom-, biologiske og kjemiske våpen. Her tjenestegjorde han i tre år i Øst-Tyskland, Hviterussland og i Čeljabinsk-området, hvorav han etter eget utsagn tilbragte til sammen ett år iført gassmaske og vernedrakt.²⁵³ Etter militærtjenesten fullførte Zjuganov utdannelsen og underviste i to år på den samme høyskolen.

Zjuganov ble partimedlem i 1966 og var førstesekretær i Komsomol i Orel-distriktet fra 1972-1974. De neste ni årene steg han i gradene i partikomiteén i Orel, hvor han endte opp som leder for propagandaavdelingen. Etter to års studier ved Sentralkomiteéns akademi for samfunnsvitenskap i Moskva forsvarte Zjuganov i 1980 kandidatgraden. I 1983-1989 arbeidet han i propagandaavdelingen i SUKPs sentralkomité, og 1989-1990 var han nestkommanderende i ideologiavdelingen. Da RSFSRs kommunistparti ble stiftet i 1990, ble Zjuganov valgt til sekretær i Sentralkomiteén og medlem av Politbyrået.

Etter å ha vært en av dem som skrev under på manifestet "Slovo k narodu" i juli 1991, var Zjuganov med i ledelsen i bevegelsene Rossijskij Obščënarodnyj Sojuz, Otčizna, og Russkij Nacional'nyj Sobor. Under kuppforsøket i august samme år var han imidlertid på ferie i Nord-Kaukasus og var avskåret fra å delta. Etter den andre (ekstraordinære) partikongressen i februar 1993 ble han leder for partiets utøvende sentralkomité. Zjuganov var også med på å starte Den nasjonale redningsfronten (Front Nacional'nogo Spasenija, FNS). Selv om KPRF ikke inngikk i denne organisasjonen, var Zjuganov med i ledelsen i FNS helt fram til den ble omorganisert våren 1994. Under de dramatiske hendelsene etter at president El'cin oppløste parlamentet 21. september 1993, befant Zjuganov seg i Det hvite hus.²⁵⁴ Ved nyvalget i desember 1993 ble Zjuganov valgt inn i Dumaen, og han beholdt plassen etter de to neste ordinære valgene i 1995 og 1999. I den første omgangen av presidentvalget i 1996 fikk Zjuganov 31,96 prosent av stemmene, og med 40,41 prosent i neste

²⁵² Biografiske data er tatt fra *Biografija Gennadija Andreeviča Zjuganova* og Zyuganov, 1997, s. 3-5.

²⁵³ Zyuganov, 1997, s. 3.

²⁵⁴ *Biografija Gennadija Andreeviča Zjuganova*.

valgomgang måtte han gi tapt for El'cin. Ved neste presidentvalg fire år senere fikk Zjuganov 29,21 prosent.

Zjuganov forsvarte i 1995 sin doktorgrad i politisk filosofi med tittelen: ”Mekanismen og grunnleggende tendenser i sosialpolitiske endringer i det moderne Russland”. Han har også skrevet over 50 artikler om russisk historie og politikk. Disse er blitt publisert i forskjellige aviser og tidsskrifter, særlig *Zavtra*. Zjuganov har skrevet flere bøker, men avsnitt og hele kapitler kan gå igjen fra bok til bok. I sitt forfatterskap behandler han et begrenset antall temaer ”at great and repetitive length.”²⁵⁵ Flere av bøkene inneholder tidligere publiserte artikler og intervjuer. På KPRFs hjemmeside www.kprf.ru ligger også flere artikler, intervjuer og andre tekster.

Stalins pragmatiske marxisme og Zjuganovs pragmatiske stalinisme

I et forsøk på å gjøre KPRFs ideologi mer dagsaktuell, har partiet under Zjuganovs ledelse tonet ned de marxistiske elementene i sin ideologi i sammenlikning med SUKPs program. Zjuganovs tilnærming til marxismen-leninismen synes preget av at Sovjetunionens kommunistiske prosjekt mislyktes, og at han derfor har følt behovet for å distansere seg noe fra SUKPs offisielle ideologi. I den grad han i det hele tatt kan kalles marxist, gjør Zjuganov seg skyldig i eklektisisme. Marxismen er ikke uviktig for Zjuganov. Den må bare utvikles og tilpasses den moderne virkelighet: ”Мы не имеем права снова оказаться в ловушке [...] догматического подхода. [...] Значит, если мы хотим выжить в стремительно меняющемся мире XXI века, мы должны творчески развивать наследие марксизма-ленинизма.”²⁵⁶

Zjuganov tar derfor til orde for en mer pragmatisk holdning til marxismen enn Stalins etterfølgere hadde. For eksempel kritiserer Zjuganov Brežnev-administrasjonen for å være ”blindet av ideologi”²⁵⁷ i utenrikspolitikken.²⁵⁸ Sovjetunionens samfunn og politiske liv var i Brežnevs ”stagnasjonsperiode” preget av en ”tankeløs ideologisering”, hevder han. Utenrikspolitisk så man det som en ideologisk plikt å støtte alle mulige land i den tredje verden hvor man så tendenser til ”sosialistisk orientering”. En slik praksis var absurd også ifølge marxistisk teori, siden man ikke kan hoppe over både det føydale og det kapitalistiske stadium, sier

²⁵⁵ March, 2002, s. 97 n70.

²⁵⁶ Zjuganov, 2003a, avsnittet ”Опыт раннего социализма.”

²⁵⁷ Tradisjonelt er Brežnev blitt oppfattet som svært pragmatisk innstilt.

²⁵⁸ Zjuganov, 2000a, s. 436.

Zjuganov. Først og fremst førte denne overrideologiserte politikken til at enorme ressurser forsvant ut av landet, ofte til ingen nytte. Mange land i den tredje verden snudde sin kappe etter vinden og søkte støtte der de fant det opportunt ut fra hensynet til egen økonomisk vinning.²⁵⁹ Zjuganov mener Brežnev isteden skulle ha støttet seg på en ”sunn statspragmatisme”.²⁶⁰

Et forbilde i så måte er Stalin. Zjuganov hevder at det viktigste dagens kommunister har å lære av ham er ”metodologien” han brukte når det gjaldt å lære av sine forgjengere, det vil si marxismens klassikere. Stalin mente det ville være latterlig å kreve at disse skulle ha løsninger som kunne gjøres gjeldende for ethvert tilfelle i fremtiden. Klassisk marxisme måtte ikke være noen sovepute som fratok moderne marxister plikten til å fornye ideologien etter hvert som nye utfordringer dukket opp:

Нельзя требовать от классиков марксизма, отделенных от нашего времени периодом в 45-55 лет, чтобы они предвидели все и всякие случаи зигзагов истории в каждой отдельной стране в далеком будущем. [...] Но мы можем и должны требовать от марксистов-ленинцев нашего времени..., чтобы они научились, наконец, опираясь на этот опыт и исходя из существа марксизма, конкретизировать отдельные общие положения марксизма, уточнять и улучшать их.²⁶¹

Denne pragmatismen i forhold til klassisk marxisme lar Zjuganov imidlertid også gjelde for hvordan *Stalins* ideologiske arv skal forvaltes. KPRF ønsker å gjenopprette Sovjetunionen, skape ”et verdig liv for alle”, og ”gjøre landet sunt på grunnlag av prinsippene om rettferdighet, folkestyre, lov og orden”. Mye om hvordan dette kan oppnås, kan læres av Stalin, hevder Zjuganov.²⁶² Men akkurat som Stalin ikke etterliknet sine inspirasjonskilder ukritisk, må altså dagens kommunister ikke falle for fristelsen til å følge Stalins bokstav blindt. Som Stalin var selektiv og pragmatisk i sin bruk av marxismen, skal også nåtidens kommunister være selektive og pragmatiske i sin bruk av de historiske erfaringene fra Stalin-tiden:

²⁵⁹ Ibid.

²⁶⁰ Ibid.

²⁶¹ Stalin, sitert i Zjuganov, 2003b, avsnittet ”Nasledie Stalina.”

²⁶² Ibid., avsnittet ”Sozdatel’ sverchderžavy.”

Конечно, Сталину, как и любому историческому деятелю, нельзя подражать. Сталин и его время неповторимы. Опасно и вредно пытаться просто копировать те или иные его действия. Бессмысленно механически применять сталинские подходы к реалиям современной жизни. Слишком много времени утекло, другим сделался мир. Перед неведомыми прежде проблемами на переломе столетий оказалась и наша страна.²⁶³

Det er verdt å merke seg at Zjuganovs hovedpunkt her ikke er at Stalins framgangsmåter førte til enorme menneskelige lidelser. Ønsket om å følge Stalin i ett og alt må dempes først og fremst fordi ingen historisk skikkelse eller periode kan etterliknes. Man må bare plukke ut det beste.

Zjuganovs programerklærte pragmatisme står i grell kontrast til Dugins ønske om ideokrati. Den første priser Stalin for hans evne til ikke å la seg binde av ideologien. Den siste forsøker som nevnt i kapittel 3 å ”ideologisere” ham. Marxismen er i sitt vesen internasjonalistisk, og Zjuganov er nødt til å ta avstand fra deler av den for å framstå som nasjonalt orientert. Internasjonalistene passer ikke inn i bildet Zjuganov ønsker å tegne for seg selv og sine velgere av den sovjetiske kommunisme som et russisk fenomen. For Zjuganov er Stalins pragmatisme motstykket til disse ”dogmatiske marxistene”. Han er mindre opptatt av at en slik pragmatisme strider mot marxismens grunnprinsipper.

Sosial rettferdighet

Som leder av et parti i opposisjon spiller Zjuganov mye på folks misnøye med sin egen og landets økonomiske situasjon. Hans lite originale kritikk av den liberale fløyen av det russiske politiske spektrum går ofte på at den skal ha kjørt Russland i grøfta og beriket seg på folkets bekostning. Zjuganov ønsker å føre en utjevningsspolitikk, samtidig som landet skal få oppleve økonomisk vekst:

Нужно добиться, чтобы социальная справедливость стала главным условием развития государства и общества. Необходимо справедливое распределение национального богатства, ликвидация социального

²⁶³ Ibid., avsnittet ”Nasledie Stalina.”

неравенства, доступность всех социальных благ для граждан страны. Экономическое развитие должно осуществляться в интересах граждан и всего общества. Государственная политика уже сегодня должна быть направлена на создание условий для роста благосостояния большинства населения.²⁶⁴

For Zjuganov er kravet om sosial rettferdighet en del av kommunismens hovedgrunnlag.²⁶⁵ Hans fordelingspolitikk innebærer likevel en form for blandingsøkonomi, og han forsvarer privat eiendomsrett og privatpersoners rett til å drive forretningsvirksomhet.²⁶⁶

Imidlertid tildeler Zjuganov markedskreftene en mindre viktig rolle når han skriver artikler eller bøker beregnet på det hjemlige marked enn når han for eksempel taler til en forsamling av vestlige forretningsfolk. Da er også hans vurdering av den sovjetiske økonomien og produksjonsmåten mer positiv enn hos vanlige vestlige sosialdemokrater. Zjuganov hevder hans parti på mange måter er mer sosialdemokratisk enn mange partier som kaller seg det. Han mener mange vestlige sosialdemokratiske partier har beveget seg altfor langt bort fra kravet om sosial rettferdighet.²⁶⁷ Dessuten mener Zjuganov at den russiske virkeligheten krever andre løsninger enn den vesteuropeiske.²⁶⁸ Derfor tar han til orde for nasjonalisering av ”økonomiens basisgrener”²⁶⁹ (bazovye otrasli ekonomiki) og roser særlig Stalins industrireising og femårsplaner:

Итоги деятельности Сталина общеизвестны. За годы первой пятилетки, например, был удвоен промышленный потенциал нашей страны. Причем на первое место вышла тяжелая индустрия. В орбиту производственного прогресса втянулись бывшие окраины. [...] Несмотря на тяжелые изломы коллективизации, возрождалось и вставало на ноги российское крестьянство. [...] В середине тридцатых годов рост заработной платы стал обычным делом. [...] Потребность людей в продуктах питания

²⁶⁴ Zjuganov, 2003a, avsnittet ”Suščnost’ globalizacii.”

²⁶⁵ Zjuganov, 2003c, avsnittet ”Čem kommunisty otličajutsja ot social-demokratov.”

²⁶⁶ Zjuganov, 2000b, særlig avsnittet ”Porjadok v strane – dostatok v dome.”

²⁶⁷ Zjuganov, 2003c, avsnittet ”Čem kommunisty otličajutsja ot social-demokratov.”

²⁶⁸ Zjuganov, 2003d, avsnittet hvor han svarer på spørsmål fra Aleksandr Kononov.

²⁶⁹ Zjuganov, 2003c, avsnittet ”Čto za krasivymi prizyvami o social-demokratizacii KPRF.”

удовлетворялась все полнее и полнее. Каждому стали доступны достижения культуры.²⁷⁰

Argumentene kan likne sovjetisk propaganda. Det er produksjonstall og hva som ble oppnådd som fremheves. Om produksjonen faktisk var lønnsom og til hvilken pris målene ble nådd, er mindre viktig. Zjuganov legger ikke skjul på at prisen var høy, men han tar ikke de enorme menneskelige tapene i betraktning i særlig grad. Derimot peker han på rettighetene som ble garantert i grunnloven: rett til arbeid, høyere utdanning, ferie og pensjon.²⁷¹

Stalin – eurasiat og slavofil

Idéen om klassekamp er mindre viktig hos Zjuganov enn den var i sovjetstatens offisielle ideologi. Men han fornekter den ikke. Klassekampteorien til Marx og Lenin viste seg å stemme fullstendig fra midten av 1800-tallet til midten av 1900-tallet, mener Zjuganov. Også nå viser den seg å være livskraftig.²⁷² Imidlertid er dagens virkelighet langt mer komplisert enn den Marx og Lenin levde i, og klassekampteorien kan ikke lenger gi en fyldestgjørende analyse av realitetene. I tillegg til å se på klassemotsetninger, må man også ta i betraktning motsetningen mellom sivilisasjoner, hevder Zjuganov.²⁷³

Zjuganov støtter seg blant annet til panslavisten Nikolaj Danilevskij og hans inndeling av menneskeheten i ”kulturhistoriske typer”, Oswald Spenglers spådom om Vestens undergang, Lev Gumilevs eurasianisme²⁷⁴ og Samuel Huntingtons teori om ”the clash of civilizations”.²⁷⁵ Marxismen-leninismen står i utgangspunktet i diametral motsetning til Gumilevs og Huntingtons inndeling av menneskeheten i kvalitativt forskjellige kulturer. Ifølge marxistisk-leninistisk teori vil alle samfunn gjennomgå de samme utviklingsstadiene, og man skiller grovt sett ikke mellom kulturer, bare mellom utviklingstrinn. Zjuganov forsøker imidlertid å bygge en bro mellom disse to tilsynelatende inkompatible tanke-systemene. Han ønsker å videreutvikle (eller berike,

²⁷⁰ Zjuganov, 2003b, avsnittet ”Sozdatel’ sverchderžavy.”

²⁷¹ Ibid.

²⁷² Zjuganov, 1995b, s. 22.

²⁷³ Ibid.

²⁷⁴ Ibid., s. 16-18.

²⁷⁵ Zjuganov, 1995c, s. 25.

som han selv kaller det)²⁷⁶ sosialismen ved å tilføre den eurasianistiske momenter. Dette gjør han blant annet ved å vise til det han oppfatter som likheter mellom Lenins uttalelser og sitt eget antivistlige verdensbilde:

Так, например, его широко известные слова о том, что 'империализм ведет к усилению национального гнета', а 'стремление монополии к господству' сопровождается 'эксплуатацией все большего числа малых наций небольшой горсткой богатейших наций', вполне соответствуют современной картине агрессивной экспансии стран 'золотого миллиарда', богатящихся за счет всего остального человечества. Или, говоря иными словами, — экспансии Запада, всеми правдами и неправдами навязывающего остальным цивилизациям и народам Земли свою эгоистическую! [sic] модель нового глобального мироустройства.²⁷⁷

I tråd med denne til tider ekstreme eurasianismen deler Zjuganov det tidlige Kommunistpartiet inn i to; en internasjonalistisk, kosmopolitisk fløy, og en patriotisk, eurasiatisk.²⁷⁸ Internasjonalistene, ledet av Bucharin og Trockij, støttet seg på tesen om den permanente revolusjon,²⁷⁹ og for dem var Russland kun "en kvisthaug som skulle starte verdensrevolusjonens brann". De så på sosialisme i ett land som umulig,²⁸⁰ og denne holdningen mener Zjuganov var til skade for Russland.

Den patriotiske fløyen ble ledet av Stalin. Historien har vist hvem som fikk rett i striden mellom Lenin og Stalin på den ene siden og Trockij på den andre siden, og Zjuganov håper at dagens kamp mellom internasjonalistene og patriotene også vil ende med seier til patriotene.²⁸¹ I likhet med Dugin og mange andre nasjonalbolsjevikere, prøver Zjuganov å frigjøre Stalin fra koblingen med internasjonalistiske kommunister og gjøre ham til en motvekt til deres kosmopolitiske verdier. Derfor forsøker Zjuganov å gjøre Stalin til slavofil:

28 марта 1945 года Сталин открыто заговорил о сходстве политики Советского Союза со славянофильскими идеями, чего ранее и помыслить

²⁷⁶ Zjuganov, 2003a, avsnittet "Опыт раннего социализма."

²⁷⁷ Ibid.

²⁷⁸ Zjuganov, 2000a, s. 43f, 55f og 250.

²⁷⁹ Zjuganov, 2002a, s. 317.

²⁸⁰ Ibid., s. 344 og Zjuganov, 2000a, s. 87.

²⁸¹ Zjuganov, 2002a, s. 344.

было невозможно! 'Мы, новые славянофилы-большевики,— сказал он,— стоим за союз славянских народов. Вся история жизни славян учит, что этот союз необходим для защиты славянства'. Делая экскурс в историю, Сталин подчеркнул, что обе мировые войны начались из-за того, что 'немцы хотели поработить славян'.²⁸²

For Zjuganov representerer Stalin en garanti for en riktig geopolitisk kurs for Sovjetunionen, nemlig den eurasiatiske linjen. Stalin forstod at Vesten var en fiende, og gikk først og fremst inn for å sikre Sovjetunionens territorielle integritet. Hans etterfølgere ble derimot ofre for internasjonalistiske strømninger, idet de som nevnt ovenfor ga etter for ideologiseringen av Sovjetunionens utenrikspolitikk. Særlig Gorbačev og El'cin svekket Eurasias sak, i og med at de bidro til Sovjetunionens oppløsning.

Dette verdensbildet har i likhet med Dugins klare bipolarere trekk. Vesten representerer alt som er ondt, mens alt som er antivistlig, er på det godes side. Zjuganov hevder at Hitler og Clinton er som to dråper vann, det samme er NATO og fascisme.²⁸³ Faktisk har Zjuganov ved en anledning antydnet at Gorbačev er Dyret i Åpenbaringen, mens El'cin er antikrist.²⁸⁴ Som hos Dugin står Stalin for Zjuganov som et motstykke til alt det Vesten innebærer. Hans styrking av sovjetstaten gjorde landet til et bolverk mot vestlig imperialism og vestlige verdier. I så måte overtok Sovjetunionen kristendommens rolle som redningsplanke for de forfulgte i Romerriket, hevder Zjuganov, og siterer Stalin:

Если раньше христианство считалось среди угнетенных и задавленных рабов обширнейшей Римской империи якорем спасения, то теперь дело идет к тому, что социализм может послужить (и уже начинает служить!) для многомиллионных масс обширнейших колониальных государств империализма знаменем освобождения.²⁸⁵

²⁸² Zjuganov, 2002b, avsnittet "Brat'ja i sestry", 2002a, s. 318f og 2000a, s. 251f.

²⁸³ Zjuganov, 2000a, s. 216.

²⁸⁴ Urban, 1998, s. 981.

²⁸⁵ Zjuganov, 2003b, avsnittet "Političeskoe zaveščanie Stalina."

Patriotisme og sosialisme

Til tross for at Zjuganov ofte henviser til mellomkrigstidens eurasiater, er han først og fremst å betrakte som russisk patriot, i motsetning til Dugin, som aller mest er eurasiat. Selv om Russland spiller hovedrollen også hos Dugin, finner vi hos ham en mye mer gjennomgående eurasianisme. For eksempel er han som nevnt positivt innstilt til Tyskland, siden hans tradisjonalistiske verdier ifølge ham selv står sterkt der. Hos Zjuganov fungerer eurasianismen derimot som én av flere støttepilarer for patriotismen.

Patriotismen er et grunnelement i Zjuganovs ideologi. I hans presentasjon springer ikke kommunismens håp om en bedre fremtid ut av en materialistisk historieforståelse, men av det faktum at kommunismen er en nasjonal tradisjon.²⁸⁶ Slik representerer kommunismen nasjonal storhet, militær styrke og mulighet til å beskytte seg mot påvirkning fra umoralske Vesten. For Zjuganov er patriotisme og moralitet knyttet sammen. Dette henger blant annet sammen med hans kollektivismen. Zjuganov oppfatter vestlig arbeid for individuelle menneskerettigheter i Sovjetunionen kun som et ideologisk skalkeskjul. Det egentlige målet var å undergrave staten, hevder han. Patriotisme er derimot en opphøyd, hellig følelse. Mennesket kan bli moralsk høyverdig og lykkelig bare i den grad det identifiserer seg med fellesskapet, det vil si nasjonen.²⁸⁷ Denne kollektivistiske patriotismen har flere likhetstrekk med Dugins. Hos ham er patriotisme nært knyttet til offervilje. Slik er det også hos Zjuganov, om enn ikke i så ekstrem grad. Det russiske folk har med sin rettferdighetstørst og vilje til å ofre seg for Fedrelandet forbløffet verden med sin storhet, sitt heltemot og sin tålmodighet, hevder Zjuganov.²⁸⁸

Nettopp denne offerviljen var det Stalin appellerte til under andre verdenskrig, da han talte til folket og begynte med ordene: ”Brødre og søstre”.²⁸⁹ Trockijs internasjonalsisme hadde da lenge vært fremherskende. Stalin var den som tilføyde internasjonalsismen nådestøtet og klarte å forene sosialisme og patriotisme:

Великая Победа советского народа над гитлеровским фашизмом и японским милитаризмом будет вечным символом того, какие могучие энергии пробуждает в нашем народе соединение его векового

²⁸⁶ March, 2002, s. 74.

²⁸⁷ Zjuganov, 2000a, s. 121.

²⁸⁸ Zjuganov, 1996, s. 221.

²⁸⁹ Zjuganov, 2002b, avsnittet ”Brat’ja i sestry.”

национального духа с идеалами социальной справедливости. Иначе говоря – единство социализма и патриотизма.²⁹⁰

Som for mange nasjonalbolsjevikar, er Stalins innsats under krigen svært viktig for Zjuganov. Fra krigen av var patriotismen et hovedelement i den offisielle ideologien. Stalins skåltale til ære for det russiske folk er velkjent, men den var ifølge Zjuganov bare høydepunktet av Stalins målrettede arbeid for å gjøre det russiske folk til kjernen i sovjetstaten.²⁹¹ De siste to århundrene hadde ”russofobien” vokst, hevder Zjuganov, men Stalin knuste den, lag for lag.²⁹² Dessverre ble enheten mellom patriotisme og sosialisme brutt som følge av avstaliniseringen, sier Zjuganov. Hvis Stalin hadde levd fem-sju år lenger, hadde den ”ideologiske perestrojkaen” han startet, blitt irreversibel.²⁹³ Selv om så ikke skjedde, var patriotismen noe av det beste Stalin etterlot seg, og i så henseende bør han være et forbilde for fremtidige generasjoner, mener Zjuganov: ”Брать лучшее из его опыта означает быть беззаветным патриотом, причем патриотом-практиком, защитником народных традиций, творцом нового и самого нужного для страны.”²⁹⁴

Imperiestatus. Gjenopprettelse av Sovjetunionen

Sovjetunionen er for Zjuganov geopolitisk sett en fortsettelse av det russiske imperiet. Det ligger i Russlands natur å være imperium. Zjuganov ønsker å fjerne de negative konnotasjonene knyttet til begrepet. At en stat er et imperium, innebærer ikke ufrihet, byråkrati, sensur og vold mot nasjonalfølelsen:

Ложь! Империя – исторически и геополитически обусловленная форма развития Российского государства. [...] Россия издревле признавала себя преемницей и хранительницей имперского наследия. ’Москва – третий Рим’ – так предельно сжато означил многовековую преемственность

²⁹⁰ Ibid.

²⁹¹ Zjuganov, 2003b, avsnittet ”Na ostrie nacional’noj politiki.”

²⁹² Ibid.

²⁹³ Zjuganov, 2000a, s. 357.

²⁹⁴ Zjuganov, 2003b, avsnittet ”Nasledie Stalina.”

русской государственной идеи инок Филофей еще на рубеже XV – XVI веков.²⁹⁵

Staten og den nasjonale bevissthet var riktignok rammet av en altomfattende krise på begynnelsen av 1900-tallet, og revolusjonen var et direkte resultat av dette. Autokratiet hadde sakte, men sikkert degenerert til et regime hvor ”det kosmopolitiske embetsbyråkratiet” hadde samlet all makt på sine hender. Revolusjonen frembragte det beste og verste i nasjonen. For noen var Russland kun startstedet for verdensrevolusjonen, men for andre var landet fortsatt Fedrelandet, ”Otčizna”. De første var ansvarlige for mye urett mot folket, men de siste prøvde å gjenreise det ødelagte, modernisere og gjenoppbygge.²⁹⁶ Zjuganov plasserer Stalin og hans patriotiske fløy blant de sistnevnte, og det var disse som utgjorde kontinuiteten for statstradisjonen. Sosialismens epoke førte Russland til virkelig storhet.²⁹⁷ Stalin gjorde staten enda sterkere enn den hadde vært tidligere:

[...] Сталин сказал, что русские цари 'сделали одно хорошее дело: сколотили огромное государство до Камчатки. Мы получили в наследство это государство, сплотили и укрепили это государство, как единое, неделимое целое не в интересах помещиков и капиталистов, а в пользу трудящихся, всех великих народов, составляющих это государство. [...]'²⁹⁸

Etter krigen gjorde Stalin det maksimale ut av situasjonen ved å opprette buffersonen i Øst-Europa. Dette prosjektet setter Zjuganov i forbindelse med idéene til 1800-tallets panslavister. Imidlertid overgikk det Stalin faktisk fikk utført panslavistenes villeste fantasier, hevder Zjuganov. Ved å skape et, ”Bol’soe Prostranstvo” som panslavistene drømte om rundt statens egne grenser bedret han Sovjetunionens sikkerhet betraktelig og forvandlet landet til en supermakt.²⁹⁹ Slik, oppsummerer Zjuganov, kan Stalins geopolitikk ses på som en fortsettelse av ikke bare én, men to hovedlinjer i russisk geopolitikk, den panslavistiske idé og idéen om et imperium:

²⁹⁵ Zjuganov, 1996, s. 223.

²⁹⁶ Zjuganov, 1993, s. 197f.

²⁹⁷ Zjuganov, 2002a, s. 432.

²⁹⁸ Ibid., s. 435.

²⁹⁹ Zjuganov, 2000a, s. 415 og 435.

Сталинская модель российской геополитики в ее полном развитии к середине XX в. явилась долгожданным синтезом двух традиционных русских геополитических концепций: имперской – с ее идеей государственной самодостаточности и панславистской – с ее идеей славянского Большого Пространства.³⁰⁰

Gjenopprettelse av Sovjetunionen på frivillig basis er et uttalt mål for KPRF.³⁰¹ Den nåværende unionen mellom Russland og Hviterussland skal være utgangspunktet for den nye unionen,³⁰² og Zjuganov tar til orde for en union mellom Russland og Ukraina.³⁰³ Unionen skal være åpen for alle tidligere sovjetrepublikker og for alle slaviske folk. Russerne skal her ha en ledende stilling. Oppløsningen av Sovjetunionen var et mareritt for Zjuganov: "Нет больше Советского Союза. [...] Современная Россия представляет собой кровоточащий обрубок."³⁰⁴ Han drømmer om gjenopprettelse, eller gjenfødelse, som han kaller det. Hos Zjuganov forbindes oppbyggingen av Sovjetunionen med "patriotismens gjenfødelse" under Stalin:

Союзное государство, выпестованное Сталиным, возродится. И возродится вокруг русской нации.

Такое время наступило. И мы, российские коммунисты, прямо говорим: не будет равноправен, обеспечен и счастлив русский народ – не будет достатка, равенства и счастья ни у одного другого народа России. Возрождение русского духа в государственной политике – историческая заслуга Сталина.³⁰⁵

Disse to punktene – gjenopprettelse av Sovjetunionen og patriotismens gjenfødelse – er grunnleggende for Zjuganov. At han knytter dem til Stalin, betyr at hans fremtidsdrøm og lykkebegrep også assosieres med Stalin. Med ham forbinder Zjuganov det han anser som de positive sidene ved sovjetperioden.

³⁰⁰ Ibid., s. 434.

³⁰¹ *Communists seek 'voluntary reunification' of USSR.*

³⁰² Zjuganov, 2000b, avsnittet "Sil' noe gosudarstvo. Razvitoe narodovlastie."

³⁰³ Zjuganov, 2000c, nederste avsnitt.

³⁰⁴ Zjuganov, 1998, avsnittet "Urok tragedii."

³⁰⁵ Zjuganov, 2003b, avsnittet "Na ostrie nacional'noj politiki."

Stalin – demokratiets forsvarer

Foran presidentvalget i 2000 satte Zjuganov opp et kortfattet sju-punkters program.³⁰⁶ Ett av punktene lød: "Demokratisering av demokratiet". Her lovte han økt kontroll med den utøvende makt, samt økt medbestemmelse for den jevne borger over beslutninger som er avgjørende for hans eget liv. Zjuganov kritiserer ofte den liberale fløyen av russisk politikk for å være udemokratisk. Gjentatte ganger har han anklaget liberale politikere for å bruke demokratiske floskler som skalkeskjul. Det det egentlig dreier seg om, er å legitimere status quo, det vil si at oligarkene og deres lakeier fortsatt skal ha så godt som all politisk og økonomisk makt.³⁰⁷

Som motstykke til disse, stiller Zjuganov opp Kommunistpartiet.³⁰⁸ Han bedyrer at partiet har en demokratisk struktur. KPRF går inn for å ta makten ved demokratiske valg, men vil samtidig støtte seg på "folkelige protestbevegelser".³⁰⁹ Men, hevder han, Sovjetunionen var en mer demokratisk stat enn det Russland er i dag. I Sovjetunionen var det ideologisk mangfold, noe som ikke er tilfellet i dagens Russland. Zjuganov viser også til valgene i 1989-1990, hvor han mener det ikke fantes det valgfusk vi er vitne til i dag.³¹⁰ Den eneste måten å sikre rettferdighet og trygghet for den enkelte og samfunnet på, er å gjenopprette sovjetmakten. Sovjetmakt sikrer nemlig folkemakt og demokratiske valg, hevder han.³¹¹

Her kan og vil Kommunistpartiet trekke veksler på arven fra Stalin-epoken. Oppgaven Stalin etterlot seg var å kjempe for demokrati og nasjonale tradisjoner, sier Zjuganov: "Соединить борьбу за подлинную демократию и народовластие с национальной идеей, с народными традициями, с национально-освободительной борьбой – вот та задача, которую оставил нам, коммунистам, Сталин."³¹² Dermed får han Stalin til å framstå som demokrat. Det er ikke Stalin som får unngjelde for maktmisbruk, men dagens liberale makthavere. Zjuganov siterer Stalins kritikk av borgerlige regjeringer og lar hans ord gjelde for El'cin- og Putin-regimet. Mellom valgene oppfører de seg ansvarsløst og lar seg ikke binde av noen

³⁰⁶ Zjuganov, 2000d.

³⁰⁷ Zjuganov, 2002c, avsnittet "Izbitatel'nyj potencial oppozicii."

³⁰⁸ Zjuganov, 2003e, avsnittet "Putin sdaet nacional'nye interesy."

³⁰⁹ Zjuganov, 2002d, avsnittet "Kompartija RF." Søkeord: "narodnogo protesta".

³¹⁰ Ibid., søkeord: "1989".

³¹¹ Zjuganov, 2002c, avsnittet "K lozungam."

³¹² Zjuganov, 2003b, avsnittet "Političeskoe zaveščanie Stalina."

løfter. De eneste de må stå til rette overfor, er de største økonomiske konsortiene, som er de som i realiteten styrer landet, mener Zjuganov.³¹³

Selv om man kan si seg enig i deler av denne karakteristikken, må det sies at å sitere Stalin i demokratiets navn vitner om et i beste fall originalt syn på hva demokrati er. Det harmonerer også dårlig med hva Zjuganov ellers sier om fri meningsutveksling, frie valg, flerpartisystem og demokratisk partistruktur at han her trekker inn en diktator som ledet en stat som overhodet ikke tilfredsstilte disse kravene.

Messianisme. Stalin – sendt av Gud?

Som en fortsettelse av sin eurasianisme ser Zjuganov på Russland som en unik sivilisasjon. Landet er totalt forskjellig fra Vesten. Kapitalismen og forbrukersamfunnet passer ikke inn i Russland.³¹⁴ Liberalismens grunnprinsipper er russerne fremmed, og dette er årsaken til at forsøket på å innføre vestlig kapitalisme har slått feil.³¹⁵ Til tross for at han er barn av et parti hvor den historiske materialismen var en grunnleggende del av ideologien, oppfatter Zjuganov russerne som mindre opptatt av materielle goder enn Vestens folk. Russland er en egen verden, et eget univers med egne historiske, geopolitiske, ontologiske, nasjonale og økonomiske særtrekk.³¹⁶ Denne særstillingen gjør at nasjonen har en spesiell misjon, nemlig å forkynne universelle menneskelige verdier.³¹⁷

Dette kan ses som en videreføring av den i utgangspunktet religiøse idéen om russerne som ”narod-bogonosec”, en nasjon som bærer Gud i seg og skal fornye og frelse verden. Den russiske idé er ikke et resultat av en kunstig ideologisk konstruksjon, men en ”indre kvalitet” i folket. I mange århundrer har russerne på alle områder bestrebet seg på å sette ”universelle moralske maksimer” ut i livet, hevder Zjuganov.³¹⁸

Denne oppgaven står ikke i motsetning til territorielle krav, men er en begrunnelse for dem. Religiøs messianisme har i russisk tradisjon ofte vært knyttet til

³¹³ Ibid., avsnittet ”Ispytanie vlast’ju.”

³¹⁴ Zjuganov, 2000a, s. 452.

³¹⁵ Ibid.

³¹⁶ Zjuganov, 1995b, s. 94.

³¹⁷ Zjuganov, 2000a, s. 119.

³¹⁸ Zjuganov, 1996, s. 221.

tanken om stormaktstatus for Russland.³¹⁹ Denne koblingen kan ses i sammenheng med ortodoksiens uklare skille mellom det dennesidige og det hinsidige. I ortodoks teologi er for eksempel Paradis både immanent og transcendent. Forestillingen om Moskva som Det tredje Rom bærer i seg den samme dobbeltheten. Russland skal være både en moralsk ledestjerne og en geopolitisk stormakt. Denne tanken finner vi også hos Zjuganov. Vesten har i hans øyne for lengst sunket ned i havesyke og grenseløs imperialism. Det er tid for Russland å nå sine naturlige grenser som eurasiatisk stormakt og gjenoppstå som moralsk forbilde. Dette er en forutsetning for likevekt i verdenssamfunnet.³²⁰

Med sine egenskaper som statsbygger er det nærliggende å betrakte Stalin som en foregangsmann i dette russiske messianistiske prosjektet. Og Zjuganov inkluderer Stalin i sin messianisme, til tross for den politiske risikoen man kunne anta at det ville representere. Han hevder at det ikke er noe i veien for å oppfatte Stalin som sendt av Gud. Stalin styrket staten og ledet Russland til landets naturlige stilling som supermakt. Zjuganov gjør en dissident fra Brežnev-perioden, Dmitrij Dudkos³²¹ ord til sine:

Совсем недавно, в 1995 году отец Дмитрий Дудко – один из известнейших 'узников совести' брежневской эпохи, написал: 'Сталин был дан нам Богом, он создал такую державу, которую сколько не разваливают, а не могут до конца развалить... Да, Сталин сохранил Россию, показал, что она значит для всего мира... Наши Патриархи, особенно Сергей и Алексей, называли Сталина богоданным вождем. К ним присоединялись и другие, такие как крупный ученый и богослов Архиепископ Лука Войно-Ясенецкий. Кстати, сидевший при Сталине, но это не помешало ему назвать Сталина 'богоданным'...' ³²²

Riktignok er dette hovedsakelig myntet på Kirken og er et fortvilet forsøk på å overbevise Kirken om at KPRF er en naturlig samarbeidspartner (se nedenfor). Det

³¹⁹ Allensworth, 1998, s. 99.

³²⁰ Zjuganov, 2000a, s. 454.

³²¹ Etter flere års kamp og forvisning fra Moskva ble Dudko i 1980 arrestert. Senere stod han fram på fjernsyn og fordømte det han hadde gjort som antisovjetisk. Han ble tatt inn i varmen igjen og overført til en av de beste menighetene i Moskva (Alexeyeva, 1985, s. 258).

³²² Zjuganov, [Årstill ukjent], *Odolet' smutu možno tol'ko vmeste*, avsnittet "Duch cerkvi pojdet parallel'no s socializmom."

må likevel karakteriseres som ytterliggående, også blant nasjonalbolsjevikere, å lovprise Stalin som en gudegitt fører.

Stalin – Kirkens beskytter

”[...] Иисус – первый коммунист в новом летосчислении.”³²³ Zjuganov sa i et intervju i *Sovetskaja Rossija* i 1995 at han ikke gikk i kirken, men at man ”for å ha godhet og brorskap i sjelen” ikke nødvendigvis trengte å gjøre det. Som et eksempel nevnte han marskalk Žukov.³²⁴ Senere har Zjuganov begynt å gå i kirken og korse seg offentlig. Imidlertid har han, blant annet fra kirkelig hold, blitt anklaget for ikke å ha noe personlig forhold til troen, men bare å se den som en del av russisk nasjonal identitet.³²⁵

En viktig del av Zjuganovs prosjekt er å forene kulturelle og statsorienterte strømninger i russisk patriotisk tenkning.³²⁶ I tråd med det han selv sier om hvor nødvendig det er å tilpasse ideologien til nye realiteter, forsøker han å inkludere ortodoksien i sitt utgangspunktet kommunistiske univers. For å møte utfordringene Sovjetunionens oppløsning og opphevelsen av partimonopolet har skapt, kombinerer han sin *deržavnost’* med *duchovnost’*. Men han er heller ikke mest opptatt av ortodoksiens betydning for den nasjonale identiteten som sådan. For Zjuganov er også den nasjonale identiteten først og fremst et middel. Det viktigste er Kirkens rolle som samlende kraft, en oppfatning som har ført til at han ønsker å knytte Kommunistpartiet nærmere til Kirken.³²⁷ Zjuganov gjør samarbeidsforholdet mellom ”sunne politiske krefter” og Kirken til et spørsmål om være eller ikke være for dagens Russland. ”Если мы не сумеем найти общий язык – Россия просто погибнет. А вместе с ней погибнем и все мы.”³²⁸

Etter revolusjonen gikk flere elementer innen Kirken imot bolsjevikregimet, og det var dette som ifølge Zjuganov var årsaken til at den internasjonalistiske fløyen i partiet satte i gang forfølgelse av Kirken. Stalin stanset denne antireligiøse

³²³ Zjuganov, 1995a, s. 341.

³²⁴ Ibid., s. 343.

³²⁵ *Kommunisty i vera v boga*.

³²⁶ March, 2002, s. 73.

³²⁷ Ibid., s. 73f.

³²⁸ Zjuganov, [Årstill ukjent], *Odolet’ smutu možno tol’ko vmeste*, avsnittet ”Russkij put”, punkt 12.

kampanjen fordi han forstod hvilken betydning Kirken hadde for folket og staten.³²⁹ I 1943 innledet han et samarbeid med presteskapet:

В сентябре 1943 года И.В. Сталин принял руководителей русской православной церкви [...] После этой, поистине исторической, встречи возобновилась деятельность духовной академии и духовных семинарий в стране. Многие священнослужители за свой подвиг во имя Отечества были награждены советскими орденами и медалями и гордились этими наградами.³³⁰

Etter Stalins død kom antirussiske krefter igjen til makten og startet en ny antireligiøs kampanje, sier Zjuganov.³³¹ Dermed framstår Stalin i hans framstilling som Kirkens beskytter og Stalins forsoning med Kirken som et viktig argument for at den burde takke ja til et samarbeid med KPRF. Zjuganov legger vekt på Stalins innrømmelser under andre verdenskrig. Hans rolle i politikken som ble ført før den antikirkelige linjen ble fraveket, blir tonet ned. Zjuganov hevder også at forholdet mellom Kirken og staten i flere perioder før revolusjonen var preget av fiendskap, og peker på flere konflikter og episoder.³³² Argumentene er likevel ikke helt overbevisende, siden kommunistenes antireligiøse kampanjer vanskelig kan sammenliknes med statens tidligere kontroverser med Kirken.

Ved å si at Stalin var ”tvunget til det”³³³ vedgår Zjuganov at det var de konkrete omstendigheter og ikke en personlig omvendelse som førte til at Stalin rakte ut hånden til Kirken. Dette trenger likevel ikke å være noe negativt for Zjuganov, siden han ellers argumenterer for å bruke Kirken aktivt.

Zjuganov vier religionen relativt stor oppmerksomhet. Dette skiller ham likevel ikke radikalt ut fra sovjettidens nasjonalbolsjeviker, siden han i likhet med disse fortsatt oppfatter ortodoksien først og fremst som et middel. Zjuganovs forhold til ortodoksien kan ses på som et uttrykk for den sammensmeltingen av kulturell nasjonalisme og en mer aggressiv statsnasjonalisme Aleksandr Janov advarte mot.³³⁴ Hos Zjuganov er likevel det statsnasjonalistiske elementet sterkere enn det

³²⁹ Zjuganov, 2000a, s. 257.

³³⁰ Zjuganov, 2002d, nederst i avsnittet ”Ličnye voprosy.”

³³¹ Zjuganov, [Årstill ukjent], *Odolet' smutu možno tol'ko vmeste*, avsnittet ”Russkij put”, punkt 9.

³³² Ibid., avsnittet ”Ivan Groznyj, Petr Pervyj, Iosif Stalin.”

³³³ Zjuganov, 2003f, søkeord: ”Stalin”.

³³⁴ Yanov, 1978.

kulturorienterte. Dette er en tendens man har sett blant russiske nasjonalister fra og med slutten av perestrojka-perioden.³³⁵

Utrenskninger og forfølgelse – et nyansert syn?

Som leder for SUKPs arvtakerparti står Zjuganov i en utsatt posisjon. Til en viss grad er han nødt til å forsvare det SUKP stod ansvarlig for i sovjetperioden. Dette har han også kommet med en erklæring om, hvor han siterer Stalin: ”[...] мы отвечаем и должны отвечать за все, и за плохое, и за хорошее”.³³⁶ Siden Zjuganov beveger seg i et politisk landskap og har ambisjoner om å nå ut til en stor velgermasse, er det viktig at han behandler ømtålelige spørsmål med forsiktighet. Stalin er et tveegget sverd. Når Zjuganov behandler Stalins negative sider, skynder han seg gjerne å veie disse opp mot det han oppfatter som positivt. Zjuganov ønsker derved å framstå som reflektert og avbalansert, samtidig som han ikke forlater den positive grunnholdningen. Et eksempel på dette er når han hevder at Stalin kan sammenliknes med renessansens fremste representanter:

Есть все основания утверждать, что личность Сталина сродни самым грандиозным фигурам эпохи Возрождения, которая так же, как и ушедший век, знаменовала собою прорыв человечества на новый виток исторического развития.

Плоть от плоти своего времени, Сталин нес в себе все его отличительные черты. Безграничную устремленность вперед и тяжесть былого. Высокую гуманистичность и способность ради главного дела не всегда дорожить людьми. Огромный запас знаний и ошибки в, казалось бы, очевидных ситуациях. Искреннюю бескорыстность и безудержное упоение властью, подавлявшее подчас все остальные чувства. Расчетливость и осторожность в делах и размашистость поступков, бьющих по судьбам миллионов людей, которые затем приходилось долго и мучительно исправлять. Все это Сталин.³³⁷

³³⁵ Neumann, 1996, s. 173.

³³⁶ Zjuganov, 2003b, avsnittet ”Sozdatel’ sverchderžavy.”

³³⁷ Ibid., avsnittet ”Èpocha Stalina.”

Dette er i nasjonalbolsjevikisk sammenheng en relativt nyansert beskrivelse. Zjuganov peker her på både positive og negative trekk ved Stalin. I sammenlikning med hvordan han framstiller Stalin ellers, er dette overraskende. Zjuganov innrømmer åpent at Stalin gjorde feil og at han var beruset av makt. Imidlertid hører karakteristikker som ”høyt nivå av humanitet” neppe hjemme i noen balansert framstilling av Stalin. Dessuten blir innrømmelsen av at Stalin ikke alltid sparte på menneskene (не всегда дорожи[л] людьми) en så grov underdrivelse at den blir latterlig i vestlige øyne.

Det samme forsøket på å framstå som nyansert, men fortsatt positiv, ser vi i Zjuganovs behandling av Stalins utrenskninger. Zjuganov behandler utrenskningene ugjerne, men iblant tar han tak i problemet. Han vedgår at undertrykkningen og forfølgelsene var tragiske, men viser til at de ble fordømt allerede i 1956.³³⁸ Derneft prøver han å vise at de var del av en generell historisk utvikling i Europa på den tiden: ”Это политическое насилие было следствием колоссальных катастроф, которые в ту пору катились по Европе и стали частью трагического, мощного и практически неизбежного периода отечественной истории.”³³⁹ Dette kan ses på som et forsøk fra Zjuganovs side på å ”hverdagsliggjøre” utrenskningene. Han bruker også noe som likner kommunistisk dialektikk, idet han framstiller dem som svar på ”motsetninger som dukket opp” og som ledd i en uunngåelig utvikling. Dette deterministiske argumentet kan tolkes som et forsøk på ansvarsfraskrivelse på Stalins og partiets vegne.

Zjuganov fordømmer forfølgelsene av intelligentsiaen, bøndene og de geistlige i 1920-årene, og skiller mellom dette og Stalins utrenskninger fra 1937. Sistnevnte var hovedsakelig rettet mot dem som i 1920-årene hadde gjort seg skyldige i urett mot det russiske folk, hevder han.³⁴⁰ Dette skillet reflekterer Zjuganovs todeling av partiet. På bakgrunn av denne distinksjonen mellom patrioter og internasjonister i SUKP prøver han til en viss grad å rettferdiggjøre Stalins utrenskninger.

En vanlig påstand Stalin-tilhengere kommer med når de blir konfrontert med utrenskningene, er at tapstallene er betydelig overdimensjonert. Heller ikke Zjuganov lar dette argumentet ligge ubrukt. Han forsikrer i sitt brev til biskop Gedeon at han

³³⁸ Zjuganov, 1999, nederste avsnitt.

³³⁹ Ibid.

³⁴⁰ Ibid.

fordømmer politisk undertrykkelse, men hevder å ha statistikken på sin side når han påstår at utrenskningenes dimensjoner er svært overdrevne:

То же можно сказать и про филиппику о 'бесчеловечных ГУЛагах' и 'морях пролитой братской крови'. Поверьте, я, как и Вы, решительно осуждаю порочную, бесчеловечную и преступную практику политических репрессий, в каком бы виде она не проявлялась и какими бы благими целями не обосновывалась. Но беспристрастная статистика свидетельствует: все разговоры о 'миллионах жертв' - миф.³⁴¹

Selv om det er for å angi sitat at Zjuganov her bruker anførselstegn, gir tegnbruken et inntrykk av at Zjuganov betviler at GULag-systemet faktisk var umenneskelig. Han kommer heller ikke med noen beklagelse, bare avviser beskyldningene uten å ta avstand fra disse hendelsene.

En annen måte å rettferdiggjøre Stalins utrenskninger på, er å trekke historiske paralleller og vise til at Stalin ikke skilte seg ut som spesielt grusom i russisk sammenheng. Dette innebærer å rettferdiggjøre én urett ved å vise til en annen, slik Zjuganov gjorde når det gjaldt spørsmålet om forholdet mellom Kirke og stat. Han peker særlig på regimene til Peter den store og Ivan den grusomme, og hevder det i dag kun er Stalins overgrep som blir fordømt:

Но с не меньшими репрессиями была связана и династия Романовых. Петр I, строя Петербург, копая уральские рудники, воюя на всех фронтах против иноземцев, уполовинил³⁴² население России. С репрессиями была связана династия Рюриковичей, когда царь Иван Грозный разорял Тверь, Новгород и Псков, бросал на плаху лучших представителей русской аристократии.³⁴³

Zjuganov mener også at den demografiske situasjonen er blitt verre etter ettpartistatens fall, sammenliknet med sovjetperioden sett under ett.³⁴⁴ Her omgår han

³⁴¹ Zjuganov, [Årstall ukjent], *Odolet' smutu možno tol'ko vmeste*, avsnittet "Ivan Groznyj, Petr Pervyj, Iosif Stalin."

³⁴² I *Odolet' smutu možno tol'ko vmeste* anslår han derimot tallet til en fjerdedel.

³⁴³ Zjuganov, 1999, nederste avsnitt.

³⁴⁴ Ibid., avsnittet "Nepravjy sud."

problemstillingen ved å utvide tidsrommet det er snakk om. Dermed innrømmer han indirekte at Stalin-epoken må tape en slik sammenlikning.

Oppsummering

Stalin har en fordelaktig stilling i Zjuganovs univers. På de fleste områder blir han i en eller annen sammenheng trukket fram som en leder som har satt positive spor etter seg. Han er eurasiat, slavofil, dyktig hva angår industrireising, patriot, sosialist, statsbygger, demokrat, Kirkens beskytter og sendt av Gud. På mange måter representerer Stalin et forbilde for Zjuganov.

Likevel er det blitt hevdet at Zjuganov har problemer med å plassere Stalin i sitt bipolære verdensbilde.³⁴⁵ Han er en belastning i og med at Zjuganov, dersom han assosierer seg for sterkt med Stalin, blir nødt til å svare for utrenskningene og undertrykkelsen i for stor grad. Zjuganov er svært lite original i sin behandling av Stalins utrenskninger. Han mangler Dugins intelligens og revisjonistiske innstilling, og bruker vanlige virkemidler som å redusere tapstallene, bagatellisere dem ved å hevde at det har skjedd fryktelige ting både før og senere, samt at han forsøker å sette det hele i en marxistisk/dialektisk sammenheng. Hver for seg er ingen av disse argumentene spesielt ekstreme, og Zjuganov modererer sine utsagn ved at han faktisk tar generelt avstand fra undertrykkelse. Imidlertid er det i denne sammenheng uvisst hva han mener med dette begrepet. Andre steder har han for eksempel sagt at vestlige land har ”drevet rettstatskultusen ut i det absurde”.³⁴⁶ Generelt forsøker Zjuganov å rettferdiggjøre, om ikke utrenskninger som sådanne, så i hvert fall Stalin og hans ”patriotiske fløy” av partiet. Zjuganov forsøker også å tone ned utrenskningenes betydning.

Ellers har han et svært positivt syn på Stalin. Zjuganov fremhever at Stalin var en sammensatt person og gir dermed inntrykk av å være mer nyansert og edruelig i tankegangen enn andre nasjonalbolsjevikere. Framstillingen er likevel ikke nøytral. Argumentet om Stalins kompleksitet brukes også til dennes fordel. Det er ikke bare en motvekt mot en forherligelse av ham, men også mot det Zjuganov oppfatter som svartmaling. Selv om Zjuganov tar visse forbehold, er grunntonen i hans behandling av Stalin positiv. Zjuganov er også en av få nasjonalbolsjevikere som siterer ham

³⁴⁵ March, 2002, s. 76.

³⁴⁶ Zjuganov, 2000a, s. 453.

relativt ofte. Dette kan sies å representere en radikalisering i forhold til sovjetperiodens nasjonalbolsjevisme.

5. Aleksandr Prochanov: Да воскреснет Сталин!

Aleksandr Andreevič Prochanov er født i Tbilisi i 1938 av russiske foreldre.³⁴⁷ Hans bestefar tilhørte sekten ”molokane”, som på 1800-tallet ble fordrevet fra russiske kjerneområder. Prochanov er utdannet ingeniør fra Luftfartsskolen i Moskva, men sa opp jobben som rakettspesialist i forsvarsindustrien til fordel for en stilling som skogvokter. På 1960-tallet var han korrespondent for *Literaturnaja gazeta* i Afghanistan, Nicaragua, Kambodsja, Angola, Etiopia og andre kriseområder. I 1971 gav han ut sin første artikkelsamling, *Idu v put' moj*, og året etter ble han opptatt som medlem av Den sovjetiske forfatterunionen.

De siste fem årene av sovjetperioden skrev Prochanov mye i *Molodaja gvardija*, *Naš Sovremennik* og *Literaturnaja Rossija*. Da han i 1991 ikke fikk jobben som redaktør i *Literaturnaja gazeta*, ble han med på å starte ukeavisen *Den'*, som under hans ledelse ble hovedorgan for den nasjonalistiske opposisjonen. I juli 1991 skrev Prochanov oppropet ”Slovo k narodu”, der han og andre sentrale opposisjonelle nasjonalister oppfordret folket til å danne ”patriotiske folkebevegelser”. Dette ble senere oppfattet som direkte oppfordring til statskupp. Kuppforsøket i august fikk Prochanovs aktive støtte. Han var også en av initiativtakerne da Front Nacional'nogo Spasenija, der de fleste redaksjonsmedlemmene i *Den'* var med, ble dannet året etter. Etter flere forsøk fra Presseministeriets side på å få avisen forbudt, lyktes det til slutt etter krisen i oktober 1993. Kort etter ble Prochanov imidlertid redaktør for den nye avisen *Zavtra*, som hans svoger stod som initiativtaker til. Ved valget høsten 1995 støttet Prochanov Kongress Russkich Obščin og Kommunistpartiet (KPRF). Han har også samarbeidet med bevegelsen Deržava og Agrarpartiet. Dessuten er han en viktig støttespiller for Gennadij Zjuganov og har hatt stor innflytelse på dennes ideologiske utvikling.³⁴⁸

Prochanov var imidlertid aldri medlem av Sovjetunionens Kommunistiske Parti. Han er en ledende skikkelse blant russiske nasjonalister og har kontakter i flere politiske leire. Blant annet har han uttrykt sympati for nasjonalsosialisten Aleksandr Barkašov,³⁴⁹ som han også intervjuet i 1998.³⁵⁰ Fra 1993-1995 var han medlem av

³⁴⁷ Biografiske data er hentet fra Il'ina & Degtjarenko, 1996 og Dunlop, 1993.

³⁴⁸ Gregor, 2000, s. 106 og 122.

³⁴⁹ Simonsen, 1996, s. 103.

³⁵⁰ Prochanov, 1998d.

redaksjonen i Aleksandr Dugins eurasiatiske tidsskrift *Élementy*, men trakk seg på grunn av Dugins samarbeid med Édouard Limonov, som hadde kommet med stadige angrep på *Zavtra*.³⁵¹ Høsten 2001 mottok han tidligere leder for Ku Klux Klan, David Duke, på besøk.

Prochanov har skrevet flere romaner. I begynnelsen av sin litterære karriere hadde han nære forbindelser til de såkalte "landsbyforfatterne". Romanen *Derevo v centre Kabula* (1981) går i en annen retning, idet den i positive ordelag skildrer det sovjetiske felttoget i Afghanistan. Etter utgivelsen av artikkelsamlingen *Jadernyj ščit* (1984) fikk Prochanov flere kallenavn: "Solovej Genštaba", "politruk", "sovetskij Kipling" og "denščik GlavPUra".³⁵² Siden 1991 har han skrevet sju romaner om tiden etter Sovjetunionens oppløsning. Størst oppmerksomhet fikk *Gospodin Geksogen* (2001), som kom ut i opplag på flere hundre tusen, og som bragte Prochanov prisen "Nacional'nyj bestseller". Romanen er basert på en konspirasjonsteori som går ut på at FSB fikk en ny president til makten ved å drepe Petersburgs borgermester, sprengte bolighus i Moskva og deretter innlede krigen i Tsjetsjenia.

Den viktigste arenaen for Prochanov er *Zavtra*. Som markant redaktør skriver han hver uke lederartikler og intervjuer, hvor han gjerne kommenterer aktuelle politiske begivenheter. Prochanov skriver også i andre aviser, og våren 2002 lot han seg intervju av den russiske utgaven av *Playboy*, hvor han er avbildet med sin store sommerfuglsamling.³⁵³

Kontrast til El'cin og Putin

Størstedelen av Prochanovs produksjon som skribent består av ledere, kommentarer, intervjuer og såkalte "samtaler" i *Zavtra*. Bare de seks-sju siste årene utgjør dette godt over tusen sider. Som redaktør i et av opposisjonens viktigste organer er Prochanov i langt større grad en synlig del av det politiske landskap enn for eksempel Dugin. Dugin gjør det nærmest til et mål å fjerne seg fra politikkens trivialiteter og aktuelle saker, siden den egentlige virkeligheten ifølge ham først og fremst er å finne i den mystiske dimensjon. Prochanov forholder seg derimot til den konkrete politiske dagsorden. Hans kommentarer har en tydelig vinkling og trekker svært ofte historiske

³⁵¹ Il'ina & Degtjarenko, 1996, avsnittet "SML." URL: <http://www.nns.ru/restricted/persons/prohano8.html>.

³⁵² Glavnoe političeskoe upravlenie Sovetskoj Armii.

³⁵³ Danilkin, 2002.

paralleller eller viser til kontraster mellom situasjonen etter Sovjetunionens fall og Russlands tidligere historie.

Prochanov har en ekstremt positiv oppfatning av Stalin, som han betrakter som et ideal på de fleste områder. Hans misnøye med dagens makthavere er tilsvarende sterk. Dermed går framstillingen av Stalin ofte ut på å vise hvor langt nåtidens makthavere befinner seg fra ham. El'cin beriket for eksempel seg og sin familie, samtidig som han kjørte Russland i grøfta. Stalin unnet seg derimot ingen luksus og ofret til og med sin egen sønn i kampen for å redde fedrelandet, mener Prochanov:

Сталин принес в жертву народу свою семью, сына Якова, оставив его в фашистском лагере. Ельцин, уничтожив страну, возвеличил свою семью. Сталин умер в стоптанных сапожках посреди богатой мощной державы, отстроенной после войны. А Ельцин сибаритствует в царских покоях, его семья купается в несправедливо скопленном богатстве – все говорят о каких-то виллах в Альпах, в Ницце, о банке 'Барклай' в Швейцарии...³⁵⁴

Prochanov bestreber seg på å ydmyke El'cin så mye som mulig. *Zavtra* trykte i El'cin-perioden mange karikaturer av presidenten, og Prochanov bidro ytterligere ved å plukke ut situasjoner der El'cin gjorde seg til latter og så sammenstille dem med liknende situasjoner fra Stalin-æraen, der Stalin framstår som El'cins rake motsetning.³⁵⁵

Stalins mot er høyt verdsatt av Prochanov. Særlig minnes han krigen og Stalins standhaftighet da denne tross fiendens framrykning ble værende i Moskva og til slutt ledet landet til seier. El'cin karakteriserer han derimot som feig, siden han i 1999 trakk seg tilbake fra presidentembetet, og sammenlikner ham med Nikolaj II og den forhatte Gorbačev.³⁵⁶ Prochanovs hat til El'cin får ham til å gå til groteske overdrivelser. Blindet av raseri snakker Prochanov om "El'cegitler"³⁵⁷ og "El'cinsko-gitlerovsk[oe] rasčleneni[e] SSSR".³⁵⁸ Særlig når deres reformer går ut over

³⁵⁴ Prochanov, 2000f, avsnitt 3.

³⁵⁵ Se f. eks. Prochanov, 1997a.

³⁵⁶ Prochanov, 2000f, avsnitt 3.

³⁵⁷ Prochanov, 2002e, nest nederste avsnitt.

³⁵⁸ Prochanov, 2002f.

Prochanovs hjertebarn, den russiske hæren, går fiendskapet til El'cin og hans stab over alle grenser.³⁵⁹

Prochanovs syn på El'cins etterfølger Putin er noe mer ambivalent. Helt i begynnelsen hadde han forventninger til ham. Prochanov syntes å merke en dreining bort fra El'cins mer vestorienterte politikk. Enkelte av Putins grep ble oppfattet som antivestlige; for eksempel var han i en periode mindre imøtekommende overfor USA enn forgjengeren. Dette skapte et svakt håp hos Prochanov om at Putin kunne vise seg å være en ny Stalin.³⁶⁰ I august 2000 møttes Prochanov og Putin i Kreml,³⁶¹ og like etter ga Prochanov presidenten betinget støtte.³⁶²

Likevel er Prochanov svært misfornøyd med hva Putin får utrettet. Som president har han de samme fullmaktene som Stalin hadde, hevder Prochanov. Han kritiserer Putin for å være handlingslammet og for feig til å ta opp kampen med "kriminelle klaner, perverse skuespillere, økonomer som samtidig er spioner og russofobiske journalister".³⁶³ Her røper Prochanov ikke bare en total mangel på toleranse, men gir også uttrykk for et brennede ønske om en sterk leder, en ny Stalin som kan fjerne uønskede elementer i samfunnet. Han benekter på det sterkeste at Putin på noen som helst måte kan sammenliknes med Stalin:

Если Путин встанет на стул, подымется на мыски и очень постарается, то, быть может, сумеет завязать шнурки на ботинках Сталина. Можно ли сравнить Путина и Сталина? Муху и Галактику? Писк комара и грохот Ниагары? Смешок Шендеровича и поэму Данте?³⁶⁴

Stalin – en tsar?

I sin tale på Den røde plass i 1941 ramset Stalin opp helter fra russisk historie for å appellere til nasjonens patriotisme og gi den inspirasjon i en vanskelig tid. Slik hentydet han til tanken om kontinuitet mellom Tsar-Russland og Sovjetunionen. Molodaja-gvardija-generasjonen gjenopptok dette. Også Prochanov liker å regne opp sine favoritter fra historien. Han har et utpreget edinyj-potok-historiesyn og deler ikke

³⁵⁹ Prochanov, 1998a.

³⁶⁰ Prochanov, 1999d.

³⁶¹ Prochanov var invitert sammen med flere andre avisredaktører (Shenfield, 2001, s. 262).

³⁶² *RFE/RL analytical reports*, 21.08.2000.

³⁶³ Prochanov, 2000g, søkeord: "obladaja".

³⁶⁴ Prochanov, 2002c.

inn Russlands herskere etter politisk farge, men først og fremst etter hva de gjorde for å styrke staten innad og utad. Som ofte ellers drives han av et hat mot de aktuelle makthaverne, som har redusert Russlands styrke og betydning kraftig i forhold til den stormakten landet var før kommunismens fall.

Сын Отечества, волею обстоятельств, пускай самых грозных и страшных, получивший власть,— есть тот, кто видит смысл царствования в упрочении государственной мощи, в благосостоянии подданных, в насаждении искусств и знаний, в угадывании промысла Божьего. Родная история богата такими примерами. Александр Невский и Дмитрий Донской, Петр I и Екатерина Великая, а в позднейшие времена — Иосиф Сталин [...].³⁶⁵

Det er Stalin som trekkes fram som den store statsbyggeren fra sovjetperioden. Prochanov er i mindre grad opptatt av for eksempel Lenin og nevner ham betraktelig sjeldnere enn Stalin i de årgangene av *Zavtra* jeg har undersøkt (1996-2003). Selv om Prochanov framstiller Stalin som en ruvende skikkelse i russisk historie, legger han også vekt på å sette ham i forbindelse med tsarene og statstradisjonen. Stalin fremheves som den største blant russiske statsledere og sammenliknes med de betydeligste tsarene. Hvem som stilles opp mot Stalin, avhenger av hvilket saksområde det er snakk om, siden kun de fremste innen hvert felt tåler sammenlikning med ham. Prochanov sammenstiller gjerne Peter den store og Stalin, og kan benevne den russiske stat som ”gosudarstvo Petra i Stalina”³⁶⁶ og hæren som ”armija Petra i Stalina”.³⁶⁷

Flere steder snakker Prochanov om tsarene og Stalin på den ene siden og andre sovjetiske og postsovjetiske ledere på den andre. Frasen ”tsaren og Stalin” brukes gjentatte ganger³⁶⁸ og følges gjerne av en nedvurdering av Stalins etterfølgere. Prochanov er positivt innstilt til monarkiet som sådant; blant annet har han karakterisert perioden rett før revolusjonen som en fruktbar tid for Russland.³⁶⁹ Han har til og med lekt med tanken om at Stalin kunne blitt en virkelig tsar:

³⁶⁵ Prochanov, 2000e.

³⁶⁶ Prochanov, 1998b.

³⁶⁷ Prochanov, 1998a.

³⁶⁸ Prochanov, 2001a, 2002b og 2003b.

³⁶⁹ Prochanov, 1990, s. 3.

They say that Stalin was one step away from marrying into the throne [i.e., was considering marrying a Russian princess]. Tarle used to read him chapters from the history of France, and Stalin greatly loved the example of Napoleon, where the resplendent general married into the imperial throne....³⁷⁰

Nasjonalbolsjevismen har generelt ikke hatt særlig mange overbeviste monarkister i sine rekker. Dette henger sammen med retningens tradisjonelle syn på styresettet som underordnet kravet om at staten skal være sterk.

Kommunist og nasjonens beskytter

Til tross for sin lefling med monarkismen, er Prochanov positivt innstilt til det sovjetiske kommunistiske prosjekt: ”Я счастлив тем, что мне посильно, за письменным столом и на полях сражений, было дано воплощать ’красную утопию’.”³⁷¹ Det er helt uproblematisk for Prochanov å gjøre ”det røde prosjekt” til Stalins: ”’Красный проект’, столь блистательно реализованный Сталиным, сделавший XX век русским веком, увенчавший этот век всемирной русской Победой [...]’.”³⁷² Kommunismens fordelaktige stilling i Prochanovs univers henger sammen med Stalins evne til å styrke staten innad og utad:

Сталин строил свой централистский социализм под красным флагом, имел в руках могучее государство – монолитную партию, великую армию, преданный НКВД. С помощью государства он переколотил враждебную агентуру, построил заводы и домны, разгромил Гитлера, возвел Университет [...], поднял красный имперский флаг на космическую орбиту.³⁷³

Når det gjelder årsaken til at Prochanov sympatiserer med kommunismen, kan det trekkes tråder helt tilbake til nasjonalbolsjevismens oppkomst. Blant de sentrale idéene til en av grunnleggerne, Nikolaj Ustrjalov, var jo nettopp det at bolsjevismen,

³⁷⁰ Prochanov [1991], sitert i Dunlop, 1993, s. 176.

³⁷¹ Prochanov, 2001e, avsnitt 3.

³⁷² Prochanov, 2002i.

³⁷³ Prochanov, 1997a.

hadde vist seg som en levedyktig ideologi. For øyeblikket var den det beste grunnlaget å bygge den russiske stat på. Hvis man ikke sluttet opp om bolsjevismen kunne det ende med totalt anarki, mente Ustrjalov. Denne pragmatismen deler han med Prochanov. Begge har i all hovedsak et syn på samfunnsform som er bestemt ut fra makthensyn. Kommunistene fortjener støtte fordi de gjør staten mektig og stabil. Forskjellen ligger i at Ustrjalov, iallfall i sine første år som nasjonalbolsjevik, så på bolsjevismen som lovende, samtidig som han håpet at den skulle forandre seg. Prochanov har derimot muligheten til å se sovjetperioden i etterpåklokskapens lys. Likevel velger han seg Stalins monolittiske stat.

Prochanov har for eksempel også respekt for Mussolini.³⁷⁴ Prinsipielt er imidlertid Prochanov ”politisk fargeblind”; imperiets farge er mer eller mindre likegyldig for ham, så lenge det er et imperium. Dette oppsummeres godt av Aleksandr Janov:

[...] Проханов – человек моноидеи. Обыкновенные люди могут любить свободу, стихи, природу, родину, наконец. Проханов влюблен в империю. Империя – его романтическая мечта, его страсть, его земля обетованная. И что хорошо для империи, хоть белой, хоть красной, хоть сталинской, хоть фашистской – то хорошо и для него. Правильно, законно, оправдано.³⁷⁵

Samspill mellom kultur og makt

Kulturpolitikken hadde en spesiell stilling i sovjetisk nasjonalbolsjevisme, i og med at oppblomstringen på 1960-tallet hadde sitt utspring i kultur- og litteraturtidsskrifter. Dermed dannet det seg en egen sjargong hvor man behandlet ømtålelige politiske temaer mer eller mindre kamouflert som kultursaker. Samtidig var ikke dette bare et skalkeskjul; bidragsyterne var også preget av sin bakgrunn innenfor kulturlivet, og kulturpolitikk opptok dem.

Prochanovs ideologi er i hovedsak maktorientert. Hans utgangspunkt om at Russlands eneste tenkelige status er imperiet, gjør ham villig til å strekke seg langt for å oppnå og styrke denne statusen, for eksempel hva angår samarbeidspartnere. Han

³⁷⁴ Gregor, 2000, s. 121.

³⁷⁵ Janov, 1995, s. 153.

har også kritisert representanter for ”kulturalistiske” strømninger i den russiske nasjonalistbevegelsen.³⁷⁶ Dette betyr imidlertid ikke at han er negativt innstilt til russisk kultur, eller at han har kulturelle preferanser som skiller seg spesielt fra andre nasjonalbolsjevikere. I Prochanovs trusselbilde inngår også kulturelle og åndelige elementer. Da Gorbatsjev åpnet for å slippe inn vestlig populærkultur, så Prochanov det som en del av forfallet som til slutt førte til Sovjetunionens sammenbrudd.³⁷⁷ På den annen side har han uttalt seg i rosende vendinger om russisk rockemusikk og opposisjon til landets politiske ledelse. *Zavtra* har hatt en egen spalte med overskriften ”Rok – russkoe soprotivlenie”, og Prochanov har også samarbeidet med Egor Letov fra gruppen Graždanskaja Oborona.³⁷⁸

Prochanov føyer seg inn i rekken av nasjonalbolsjevikere som er misfornøyde med kulturlivets utvikling. Størst er hans forbitrelse over hvordan ”vestlig-liberal” kultur har vært dominerende fra og med perestrojka-perioden. Han klager over hvordan russisk ”folkelig-patriotisk” kultur ikke lenger får slippe til i mediene, siden liberale makthavere er så redde for den. Etter Sovjetunionens sammenbrudd ble ”kulturpatriotene” tvunget ned i undergrunnen. Denne ”katakombekulturen” har overtatt det som fra gammelt av har vært russisk kulturs oppgave, nemlig å være et alternativ til ”den syndige verden”. Mens vestlig kultur er antiutopisk og sørger over det tapte Paradis, er russisk kultur fremadrettet. Med sin skjønnhet bærer den bud om en annen og bedre verden, hevder Prochanov.³⁷⁹

I Russland har det politiske liv alltid vært avhengig av kulturen, mener Prochanov. Kulturen er et middel i maktkampen, og uten å bruke kultur bevisst er en statsleder dømt til undergang. Nikolaj IIs bane ble at han levde uten kontakt med kulturlivet, hevder Prochanov og kritiserer Putin for ikke å evne å se kulturens store betydning. Stalin var derimot en av flere russiske herskere som forstod hvor viktig kulturen er:

Власть в России всегда [...] [б]ыла властью в той степени, в какой соизмеряла себя с культурой, возвышая или подавляя ее. [...] Сталин был окружен блистательными художниками: Шолоховым, Булгаковым, Эйзенштейном, Ахматовой, приближая одних на расстояние дымящейся

³⁷⁶ Se nedenfor.

³⁷⁷ Allensworth, 1998, s. 245.

³⁷⁸ Gur'ev, 1993, avsnitt 1 og 14.

³⁷⁹ Prochanov, 2000d, hans replikk nr. 2.

трубки, удаляя других на несколько часовых поясов, до Норильска и Магадана.³⁸⁰

Dette forteller også at det etter Prochanovs mening er legitimt for en hersker å slå ned på opposisjonelle eller uønskede kulturytringer. Kulturen er hos Prochanov underordnet idéen om makt, samtidig som den er et redskap for å holde på den. Det er ut fra dette kultursynet Prochanov forsvarer Stalins kulturpolitikk. Som kontrast til dette framholder Prochanov også Putins manglende kulturelle fokus, som han mener har ført til forflatning. Samtidig har han også sympati for Stalin-tidens estetikk, som gikk ut på å skape en egen, storslått stil på alle områder og til hele verdens beundring:

Сталин создал в искусстве 'Большой стиль', направляя художников, писателей, архитекторов, режиссеров и композиторов на создание величественной 'красной иконы', на которую молилось все человечество.³⁸¹

I likhet med mange andre nasjonalbolsjeviker ønsker Prochanov en sterk, totalitær stat som kan motvirke det han oppfatter som en vulgarisering av kulturen (det vil si la ”vestlig-liberal” kultur få dominere). Stalin-tidens sovjetstat er også her Prochanovs ideal. Selv om Prochanov hevder at makt og kultur er uløselig sammenbundet, er det i hans univers likevel makten og hva som gagnar imperiet som kommer først. Imperiet er hovedmålet, kulturen er mer et middel.

Reformer og modernisering

I tillegg til fascinasjonen for monarkiet har Prochanov en del overfladiske likhetstrekk med gruppen av russiske nasjonalister som John Dunlop kaller ”vozroždency”. På et tidlig tidspunkt ble han som nevnt regnet blant de såkalte ”landsbyforfatterne”, og han sluttet i jobben som ingeniør for å begynne som skogvokter. Han har også stilt ut tegninger med landsbymotiver. Imidlertid er ikke Prochanov reaksjonær hva angår teknisk utvikling; han kan tvert imot karakteriseres som teknokrat. Han har kritisert dem han kaller ”ochraniteli”: ”They place their hopes on the soul, on conscience, on

³⁸⁰ Prochanov, 2002a.

³⁸¹ Prochanov, 2002c.

mercy, and on the miracle of [Russian] history, while not moving technical progress forward one iota....”³⁸² Skulle man følge deres program, ville fremtidige generasjoners levestandard bli satt på spill, men aller viktigst: Landets forsvarsevne ville blitt redusert.³⁸³

Peter den store blir tradisjonelt regnet for å være den største reformatoren i russisk historie. Russiske nasjonalister av forskjellig avstøpning, deriblant flere nasjonalbolsjevikere, har derimot ikke i like stor grad vært villige til å anerkjenne ham, siden han står som et av de fremste symbolene på vestliggjøring av russisk kultur. Men Prochanov synes å prioritere forsvarsevne og *deržavnostʹ* foran kulturen og respekterer Peter for hans vilje til å reformere samfunnet og derved bygge opp militærvesenet. I så måte sammenlikner han Peter og Stalin:

В истории государства российского было два великих реформатора. Это – Петр Первый и Иосиф Сталин. За время их царствования Россия коренным образом изменилась и превратилась в совершенно другую организацию людей.³⁸⁴

For Prochanov er Stalin den største av disse to. Hans reformer var gjennomgripende og grundigere planlagt enn Peters. Stalin innså at industrialiseringen måtte begynne med landbruket. Bare slik kunne man legge basisen for en tungindustri som igjen dannet grunnlaget for forsvarsindustrien, mener Prochanov, og støtter derved Stalins kollektivisering.³⁸⁵ Peters industrialisering var derimot mer preget av planløshet og kaos og bestod av ”en sammenhengende kjede av ad-hoc-aksjoner”.³⁸⁶

Prochanovs syn på modernisering og reformer er nært knyttet til hans fokus på herskernes plikt til å beskytte Russlands stilling som imperium og om mulig øke dets territorium. Kommunismens fall og Sovjetunionens oppløsning representerte en svekkelse av landet og synes å ha blitt et traume for Prochanov. Hans forherligelse av Stalin er her, som ofte ellers, integrert i en bitter og krass kritikk av postsovjetske makthavere. Disse blir beskrevet som Stalins antipoder og anklaget for å ha revet ned alt han bygde opp: ”Сталин получил, как говорит Черчилль, Россию с сохой,

³⁸² Prochanov, sitert i Dunlop, 1993, s. 171.

³⁸³ Allensworth, 1998, s. 356.

³⁸⁴ Prochanov, 2000b, hans replikk nr. 3.

³⁸⁵ Ibid.

³⁸⁶ Ibid.

оставил с атомной бомбой. Ельцин получил Россию с атомной бомбой, оставил ее с сохой.”³⁸⁷ Prochanov demonstrerer nok en gang sin hang til ekstrem overdrivelse i sin kritikk av Stalins etterfølgere. En i utgangspunktet plausibel påstand blir drevet ut i det absurde. Istedenfor å vise til statistikk eller underbygge sine påstander på andre troverdige måter, lar han seg rive med av følelser.

Krigerkult

Prochanov er fascinert av krig. Som krigskorrespondent har han vært nær fronten, blant annet i Tsjetsjenia. Både der og i Transnistria lot han seg avfotografere med fullt soldatutstyr.³⁸⁸ Innledningsvis var han mot krigen i Tsjetsjenia, som han oppfattet som et bandeoppgjør, muligens satt i scene av russiskfiendtlige krefter som ønsket å skape en islamsk-slavisk konfrontasjon for å svekke sentralmakten. Senere gikk han likevel over til å forsvare krigen, som han nå så på som et nødvendig middel for å opprettholde Russlands territorielle integritet. I reportasjer fra fronten har han rost soldatenes innsats.³⁸⁹

Militære motiver går igjen i flere av Prochanovs skjønnlitterære bøker. Det har blitt hevdet at han ikke er mottakelig for de lidelser krig medfører.³⁹⁰ En åpenbar militarisme kommer til uttrykk flere steder. I et dikt som omhandler krigen i Tsjetsjenia skriver han blant annet:

Пошли мне, Господи, хотя бы,
Оторванную голову Хаттаба.
Богородица босая,
Убей Басаева.
[...]
Дай гранатомет
Сладок, как мед.³⁹¹

³⁸⁷ Prochanov, 2000f, hans replikk nr. 2.

³⁸⁸ Simonsen, 1996, s. 97.

³⁸⁹ Allensworth, 1998, s. 277.

³⁹⁰ Simonsen, 1996, s. 97.

³⁹¹ Prochanov, 1999b.

Stalins rolle som modig leder i Den store fedrelandskrigen er svært viktig for Prochanov. Han understreker ikke bare Stalins evner som strateg, men også hvordan han fikk folket til å stå sammen og slutte opp om statsledelsen under krigen:

Так, в 41-м году Сталин, лидер жестоких большевиков-реформаторов, двадцать лет воевавших со своим народом, обратился к стране с покаянными, идущими от сердца словами. Соединил усилия покачнувшейся власти и жертвенный стоицизм русских. Стал не лидером, но вождем. Добился величайшей в мире победы. Сплотил неразрывно власть и народ.³⁹²

Viktigst er ”Seieren”, som Prochanov foretrekker å skrive med stor forbokstav. For ham er denne seieren et mystisk fenomen med sakral betydning: ”Сталин выиграл самую страшную в истории человечества войну, одержал мистическую Русскую Победу, которая стала вероучением для многих поколений русских людей.”³⁹³ Krigen Putin fører i Tsjetsjenia blir i sammenlikning fullstendig latterlig i Prochanovs øyne. Seieren i andre verdenskrig var selve kronen på verket i Stalins prosjekt.³⁹⁴ Den representerer det diametralt motsatte av Sovjetunionens oppløsning, som var det ultimate nederlag.

En evig kamp

Prochanovs produksjon er preget av idéen om kamp. Ord som bitva, bor’ba og vojna er svært hyppig brukt, både i direkte (militær) og i overført betydning. I 2002-årgangen av *Zavtra* ble for eksempel ordet vojna brukt 227 ganger og roten pobed- 176 ganger.³⁹⁵ Prochanov synes å se kamper over alt; på det militære plan, i politikken og i kulturlivet. Han er derfor i konstant forsvarsposisjon og går stadig til motangrep. På alle områder er han uforsonlig og viser ingen vilje til kompromiss:

Prokhanov, like Kurginian, conceives of the world as the arena of ’unending struggle, of a huge, gigantic conflict incorporating thousands of other

³⁹² Prochanov, 2002h.

³⁹³ Prochanov, 2002c, søkeord: ”Stalin vyigral”.

³⁹⁴ Prochanov, 2002i.

³⁹⁵ I Prochanovs egne publikasjoner, inkludert intervjuer og såkalte ”samtaler”.

conflicts.’ He sees Russia, at the moment, ’toppled, vanquished and captive... in a noose fashioned by an alien civilization; hunter’s whistles have led [the nation] into a punji trap.’³⁹⁶

For Prochanov består verden av en evig kamp mellom godt og ondt,³⁹⁷ både i metafysisk forstand og når det gjelder politikk. Siden han i står kontakt med det politiske liv og er redaktør for et av opposisjonens fremste organer, synes Prochanovs virkelighetsoppfatning mer farget av dagsaktuell politikk enn Dugins. Samtidig har også Prochanov en hang til mystisistiske tanker, selv om han ikke vil definere seg som hundre prosent mystiker.³⁹⁸ Noe av det som skiller Dugin fra Prochanov er at Dugin forsøker å legge et bredt grunnlag for sine synspunkter, hvor mystisisme og konspirologi utgjør en sentral del. Prochanovs forfatterskap gjør ikke krav på å være et organisk hele på samme måte som Dugins.

Prochanovs hovedfiende er Vesten og vestlige verdier som de ”liberale” har sørget for å innføre til Russland. Dette verdensbildet har vesentlige fellestrekk med Dugins ”konspirologiske” tanker om ”velikaja vojna kontinentov”, som også har et klart bipolært mønster.³⁹⁹ Også Prochanov heller mot eurasianismen. Selv om hans univers ikke er så dominert av geopolittikk som Dugins, skinner eurasianismens bipolære verdensoppfatning og uvilje mot vest gjennom på de fleste områder.

I forbindelse med forhandlingene om Kurilene mellom Japan og Russland høsten 2001 tok Prochanov kraftig til motmæle mot at Russland skulle gi fra seg noe av Stillehavsregionen. For Prochanov er streben mot Stillehavet en av de viktigste drivkreftene i russisk historie.⁴⁰⁰ Det fjerne østen er hans forjettede land. Området har en messias-rolle for Russland der det ligger langt fra det depraverte Vest. Stalin forstod hvor viktig regionen var, hevder Prochanov, og gir her uttrykk for en slags russisk ”Drang nach Osten”:

Дальний Восток – это легкие, которыми Россия дышала Будущим. Русский порыв на Восток был не просто военным, торговым. Он был религиозным порывом народа, который отшатнулся от сатанинского

³⁹⁶ Janov, sitert i Gregor, 2000, s. 119.

³⁹⁷ Prochanov, 2003a, søkeord: ”javlen”.

³⁹⁸ *Novyj vzgljad*, nr. 19, 1994, s. 33.

³⁹⁹ Se kapittel 3.

⁴⁰⁰ Prochanov, 2001a, søkeord: ”vektor”.

Запада, устремился на Восток, к русской обетованной земле, где русскому человеку мерещился Рай. [...] Царь и Сталин [...] знали об этой мессианской роли русского Дальнего Востока.⁴⁰¹

Dugin og Prochanov er i det store og hele enige hva angår Stalin: Han er på deres side i den verdensomspennende konflikten mellom godt og ondt. Begge to knytter Stalin til eurasiatiske verdier, som for dem har utelukkende positive konnotasjoner. Prochanov går imidlertid lenger enn Dugin. I Prochanovs metafysikk fremstår Stalin iblant som noe i retning av en legemliggjørelse av det godes idé: ”В синих ночных небесах над людьми, воздевшими ввысь выплаканные, ожидающие чуда глаза, возникнет, станет туманно разгораться, дивно воссияет Звезда Сталина.”⁴⁰²

Sult under Stalin

Det er derfor ikke overraskende at Prochanov fokuserer lite på Stalins negative sider, og han er i mindre grad enn Dugin villig til å angripe problemet på fiendens premisser. Dugin forsøker å gi det en strukturelt ny forklaring og rettferdiggjøring ved å ta tak i alminnelige oppfatninger. Når det gjelder sultkatastrofen under Stalin, henfaller Prochanov derimot til en mer banal argumentasjon og forsvarer denne tragedien ved å vise til en annen. Han innrømmer overgrep under Stalin, men mener dagens sosiale problemer er betraktelig verre og kan karakteriseres som folkemord:

Демократы очень любят говорить, что Сталиным был сконструирован голод, который унес полтора миллиона жизней. Сегодня десятки миллионов людей по полгода не получают зарплаты и пенсии. Регионы физически вымирают, голодные дети военных – синюшные, иссохшие. Их отцы уже берутся за автоматы, будут грабить иномарки на дорогах. Права человека, записанные в конституции, таким образом нарушаются на уровне геноцида...⁴⁰³

⁴⁰¹ Prochanov, 2000с.

⁴⁰² Prochanov, 1998с, nederst.

⁴⁰³ Prochanov, sitert i Luk'janov, 1997, Prochanovs nest siste replikk.

Her ser vi tydelig den politiske agitatore Prochanov, som først og fremst ønsker å gi uttrykk for sin misnøye med El'cin og hans likesinnede. Argumentasjonen er i dette tilfellet ikke særlig original. Det er heller ikke Prochanovs hovedmål her å forsvare Stalins overgrep, men snarere å peke på hvor mye verre dagens situasjon er. Slik legger han for dagen en total mangel på gangsyn. Vi legger også merke til at tapstallet Prochanov opererer med, er forsvinnende lite i forhold til selv de laveste anslagene fra anerkjente forskere.

Stalin skal gjenoppstå og innlede Paradis

Prochanov har konkrete forestillinger om hvilken stilling han ønsker Russland skal ha i fremtiden. Her trekker han igjen en linje til Stalins seier i andre verdenskrig og uttrykker et håp om en ny, stor seier som skal innlede en ny gullalder på alle områder av samfunnet; militærvesen, familieliv, industri, kultur og moral. Drømmen er at et stort og sterkt Russland skal være ledende på alle felter:

Путин, перечти тост вождя за русский народ. Его произносят стоя. После Победы. Когда в Кушке и Таллине стоят родные дивизии. Когда русские подводные лодки плавают у берегов Калифорнии. Когда в русских семьях по семь и восемь детей. Когда Россия [sic] – первая по производству стали и электричества. Когда внуки президента учатся в Москве, а не в Лондоне. Когда русские писатели выступают на телевидении. Когда педерастов чтут не более, чем тараканов. Когда русские балет и ракеты – лучшие в мире. И страна, населенная великим народом, ведомая достойнейшими людьми государства, шагает в свое грозное и прекрасное будущее.⁴⁰⁴

Dette kan ved første øyekast se ut som en fremtidsrettet, om enn uoppnåelig visjon preget av kommunismens utopiske tankegods. Men ser vi nærmere på utdraget, oppdager vi at det ikke inneholder noe særlig nytt. I denne visjonen er alt som i Sovjetunionen, ikke nødvendigvis slik det virkelig var, men slik Prochanov ønsker å huske det. Hans tanker om en framtidig storhetstid for Russland innebærer således

⁴⁰⁴ Prochanov, 1999c.

gjenopprettelse av den *mytiske* Sovjetunionen. Dette står i en interessant motsetning til Sergej Kurginjan's demytologiserende program. Kurginjan og flere andre ser på Stalins realistiske maktpolitikk som en motsetning til marxismens urealistiske myte om det kommunistiske samfunn. Sovjetisk nasjonalbolsjevisme definerte seg gjerne i motsetning til den marxistiske delen av den offisielle ideologien. I perestrojka-perioden ble dette forsterket av at Gorbačev ga uttrykk for et ønske om å vende tilbake til en mer korrekt marxistisk linje, samtidig som man opplevde en svekkelse av sentralmakten. Prochanov er maktorientert og således på linje med sovjetiske nasjonalbolsjevikers antimarxisme. Imidlertid erstatter han marxismens fremtidsrettede, utopiske myte med en "gullalderdrøm", en myte basert på en syklisk historieoppfatning.

Prochanov er en utpreget *deržavnik*. Han kan ikke tenke seg et Russland bestående kun av de russiske kjerneområdene: "Если Россия не будет страной суперэкспансии, то это ставит под сомнение ее существование."⁴⁰⁵ Det er ikke snakk om hva som er bra eller mindre bra; for Prochanov er idéen om Russland uatskillelig fra idéen om et imperium.⁴⁰⁶ Selv om han er døpt og karakteriserer seg som troende, anser Prochanov seg ikke som en spesielt religiøs mann.⁴⁰⁷ Men hans dyrkelse av idéen om det russiske imperiet antar religiøse dimensjoner:

Россию в самых древних ее проявлениях Господь Бог, словно чудесный небывалый цветок, посадил в великолепную чашу – Империю. [...] Здесь же, на цветущей земле, среди других народов и царств раскинется пышный цветущий рай России – Империи Света.⁴⁰⁸

Prochanov's håp for fremtiden kan sies å være todelt. På den ene siden har han et ønske om dennesidig storhet for Russland som aktør på forskjellige konkrete arenaer. Men denne drømmen ledsages av et ønske om et "herlighetsrike" i en annen form for eksistens. På denne måten kombinerer han sin sykliske historieoppfatning med en forventning om endetid. Han gir uttrykk for en mystisistisk tanke om at Russland bærer i seg en kime til Paradis:

⁴⁰⁵ *Izvestija*, 26.02.2004.

⁴⁰⁶ Allensworth, 1998, s. 259.

⁴⁰⁷ Dunlop, 1993, s. 176.

⁴⁰⁸ Prochanov, 2001c, nederst.

Россия – та мистическая земля, где среди великих рек и лесов, сотен языков и народов силится обнаружить себе иной способ жить, дышать, общаться с человеком и Богом, согласно великой заповеди и великой мечте – мечте о Рае.

Россия издревле беременна Раем. Тянется к нему, видит его в исторических снах. Раз в тысячу лет берется его построить.⁴⁰⁹

Forestillingen om et immanent paradys finnes også i tradisjonell ortodoks teologi. Karakteristisk for idéen om Moskva som Det tredje Rom er nettopp kombinasjonen av det sekulære og det religiøse. Det spesielle hos Prochanov er at disse to forestillingene møtes på en felles arena, hvor grensen mellom det hinsidige og det dennesidige er svært uklar. Denne arenaen er teknologien. Bindeleddet mellom oss og Paradis er forsvars- og romteknologien, og ikke teknologi som er utviklet for å gjøre livet mer behagelig. Med sitt atomprosjekt viste Stalin veien mot en totalt annerledes, ”gudelig” eksistens, mener Prochanov:

[...] ’Атомный проект’ был вершиной советской цивилизации. Грозным острием, заточенным Иосифом Сталиным, которое от бревенчатых изб, тележных дорог, гнилых стожков устремлялось в ослепительное развитие, цель которого – другая история, другое человечество, другое, богоподобное бытие.⁴¹⁰

For teknokraten Prochanov er det noe høytidelig over Stalins og Sovjetperiodens enorme forsvarsteknologiske prosjekter. De blir noe langt mer enn bare midler til å beskytte statens territorium. Prochanov sammenlikner den underjordiske atominstallasjonen Železnogorsk med ortodokse helligdommer som Chram Christa Spasitelja i Moskva og grottene i Pskov.⁴¹¹ Når han går ned i dette anlegget, sammenlikner han seg med Dante i *Den guddommelige komedie* og forsøker derved å understreke det sakrale ved beskrivelsen.⁴¹² Her ser vi klart forbindelsen mellom vitenskap, (militær)teknologi og romteknologi på den ene siden og idéen om et transcendent paradys på den andre. Hos Prochanov flyter tradisjonelle russisk-

⁴⁰⁹ Prochanov, 1997b.

⁴¹⁰ Prochanov, 2001e.

⁴¹¹ Prochanov, 2001e, søkeord: ”Christ”.

⁴¹² Prochanov synes å se bort fra at Dante først gikk ned i *Inferno*.

ortodokse elementer som messianisme og idéen om Moskva som Det tredje Rom sammen med moderne sovjetiske myter om Sovjetunionen som den ledende supermakten innen forsvarsteknologi og romfart.

En liknende teknologikultus er også typisk for fascisme og nazisme. En viktig del av grunnlaget for Det tredje rikets nazistiske ideologi var det Jeffrey Herf kaller ”reconciliation of technology and unreason”.⁴¹³ Hos nazistiske ideologer var ikke teknologi bare et middel for å nå et mål; man så også en ”teknologisk romantikk”. Josef Göbbels snakket for eksempel ofte om at en ”stählernde Romantik” skulle bli karakteristisk for det 20. århundret.⁴¹⁴

Sammensmeltingen mellom religion og vitenskap trer klart fram når man ser på hvordan kosmismen har påvirket Prochanov. Kosmismen er en retning innen russisk filosofi og ser en tilnærming til ”kosmos”, verdensaltet, som det eneste midlet til å oppnå frihet, rettsskaffenhet og lykke for mennesket. Bare verdensaltet er like uutgrunnelig som menneskesjelen.⁴¹⁵ Strømningen har to hovedretninger. Den ene er utelukkende religiøs, og identifiserer kosmos med Gud. De religiøse kosmistene mener det er Gud som kan sikre evig liv. Ifølge den andre retningen er det derimot menneskene selv som er ansvarlige for å ”tilegne seg” kosmos ved hjelp av vitenskap og teknikk.⁴¹⁶

Prochanov kombinerer disse to retningene. Sentralt i hans metafysiske betraktninger står idéen om oppstandelse. Hans inspirasjonskilde i så måte er særlig filosofen Nikolaj Fedorov. Prochanov gjør seg til talsmann for Fedorovs lære om å vekke de døde til liv igjen. Fedorovs utgangspunkt er at menneskeheten er splittet. Døden er det grunnleggende problemet, siden den avskjærer avdøde generasjoner fra fellesskapet. Virkelig brorskap må også inkludere slektsledd som har gått i graven, og derfor må de som er i live bruke alle tilgjengelige teknologiske ressurser på den ”allmenne oppgaven” det er å gjenoppvekke de døde. Disse skal så i samsvar med Konstantin Ciolkovskijs lære finne sitt hjem i verdensrommet. For å gjennomføre dette trenger man både teknologisk innsikt og religiøs overbevisning, sier Prochanov.⁴¹⁷

⁴¹³ Herf, 1984, s. 2.

⁴¹⁴ Ibid., s. 1f.

⁴¹⁵ *Idei v Rossii*, bind 4, s. 326.

⁴¹⁶ Ibid.

⁴¹⁷ Prochanov, 2001e, søkeord: ”apokalipsis”.

Ønsket om å vekke de døde til liv kan ses på som et uttrykk for en dyp kollektivism og lengsel etter mystisk forening med fellesskapet. Både Dugin og Prochanov har en anti-individualistisk tankegang, men Prochanovs tenkning står i en interessant motsetning til Dugins. Hvis en lengsel etter døden er et gjennomgangstema hos Dugin, er håp om oppstandelse et av Prochanovs ledemotiver. Dugins valgspørsmål er "Da, smert!", mens Prochanov gir en rundebordsdiskusjon om Fedorov tittelen "Da, bessmertie!".⁴¹⁸ Dugin ser på døden som individets sammensmelting med fellesskapet. Prochanov ser derimot på oppstandelse som den eneste muligheten til å oppnå virkelig fellesskap.

Prochanov beskriver dette fellesskapet nærmest som en drømmelignende tilstand hvor både helter fra russisk historie og resten av folket gjenoppstår. En enhet mellom vitenskap og religion, representert ved en engel med kosmonauten Jurij Gagarins ansikt, setter i gang oppstandelsen. "Liberalerne" må imidlertid gi tapt for metafysiske krefter og nektes å gjenoppstå. Prochanovs kollektivism er altså sterkt ekskluderende. Først etter at liberalerne har forsvunnet, vil Russland nå Paradis på jord: "Здесь же, на цветущей земле, среди других народов и царств раскинется пышный цветущий рай России – Империи Света."⁴¹⁹

Et ønske om at Stalin skal gjenoppstå kommer blant annet til uttrykk i en visjon om at han skal komme tilbake for å straffe fienden: "[...] среди бела дня явился Иосиф Сталин. Держал в руках ледоруб. Ничего не сказал и ушел по водам."⁴²⁰ Dette har klare messianistiske undertoner. At han gikk på vannet, kan tolkes som en allusjon til Jesus. Samtidig er det ikke snakk om den milde, tilgivende Jesus, men om en kriger som vender tilbake for å straffe. Ishakken henspiller på mordet på Trockij⁴²¹ og kan sies å symbolisere Stalins hensynsløse framferd mot sine fiender. Prochanov ikke bare rettferdiggjør slike metoder, men forherliger dem (se nedenfor om utrenskningene).

Stalins tilbakekomst er et enda tydeligere tema i artikkelen "Stalin grjaded",⁴²² som ble skrevet i anledning Stalins fødselsdag. Etter alle lidelsene Russland har gjennomgått, skal nasjonen snart få oppleve Paradis. Stalin kommer:

⁴¹⁸ Prochanov, 2001d.

⁴¹⁹ Prochanov, 2001c, nederst.

⁴²⁰ Prochanov, 1999a, nederst.

⁴²¹ Prochanov har også senere omtalt hvordan Stalin sendte Trockij en "ishakke i gave" og fremholdt det som et eksempel til etterfølgelse (Prochanov, 2002c, søkeord: "ledorub").

⁴²² Prochanov, 1997b.

Сегодня 'Русский Рай' вновь погрузился в пучину. [...] Но – прислушайтесь! Прижмите ухо к русскому, усыпанному пеплом континенту. Далеко, еще за пределами мира, чуть поскрипывают сапоги. Всмотритесь в звездную туманность русского неба. В едва заметный нарастающий вихрь. В свистящую огненную спираль. 'Имеющий уши, да слышит!'

Сталин грядет.⁴²³

Her beskriver Prochanov en apokalyptisk visjon om hvordan Stalin skal komme tilbake for å innlede en annen eksistens. Beskrivelsen har bibelske allusjoner, og Stalin skildres som en frelser-skikkelse. På denne måten knyttes Stalin direkte til idéen om Paradis. Bruken av det kirkeslaviske verbet "grjasti" fremhever det kvasireligiøse preget. Dette er en framstilling av Stalin som savner sidestykke i sovjetisk nasjonalbolsjevisme, hvor religiøs retorikk spilte en mindre rolle.

Utrenskningene – et under

Den kvasireligiøse retorikken gjør seg også gjeldende i Prochanovs behandling av Stalins utrenskninger. Utrenskningene var et under, hevder Prochanov. Da de ble satt i gang, tilsynelatende som lyn fra klar himmel, hadde en "kahal"⁴²⁴ erobret Russland og rasert alt. Med kahal'en menes kommunistene før Stalin. Men så kom "Stalins ti slag" og fikk landet på rett kjøll igjen:

Тот кагал победил все: и великую армию, и великую разведку, и великую империю, и великую воду, и великий свет, и лоно русских матерей, народивших 300 миллионов людей. Казалось, Россия захлопнулась раз и навсегда. И вдруг произошло чудо, когда в течение 10 лет все было очищено, когда были нанесены 10 сталинских ударов. Не по Гитлеру, о чем нам всегда преподавали в школах, а именно по той внутренней страшной опасности.⁴²⁵

⁴²³ Prochanov, 1997b, nederst.

⁴²⁴ 1. Jødisk forsamling av eldste. 2. Hele det jødiske samfunn, verdensaltet. 3. Støyende folkemengde. (*Tolkovyy slovar' živogo velikoruskogo jazyka Vladimira Dalja*).

⁴²⁵ Prochanov, sitert i Laërtskij & Prochanov, 2001. Dette "underet" omtales også i Prochanov, 2001b (søkeord: "stalinskich").

Tross assosiasjonene ordet ”kahal” fremkaller er ikke Prochanov noen ekstrem antisemitt; blant annet har han intervjuet en rabbiner⁴²⁶ i *Zavtra* og trykket flere artikler av journalisten Israel Shamir. Prochanovs syn på jødene kan således sammenliknes med synet til Dugin, som heller ikke er villig til å skjære alle over én kam.

Prochanovs forståelse av Oktoberrevolusjonen skiller seg radikalt fra Dugins. Førstnevnte ser på revolusjonen som nasjonal, eurasiatisk og til fordel for imperiet.⁴²⁷ Prochanov liker derimot ikke de avantgardistiske, internasjonalistiske kommunistene fra 1920- og begynnelsen av 1930-tallet.⁴²⁸ Dette er en klassisk nasjonalbolsjevikisk oppfatning som Prochanov deler med mange andre, og kanskje særlig Semanov. Utrenskningene var et ømtålelig emne i Sovjetperioden, og også Stalin-tilhengere har tiet dem i hjel. At Prochanov kaller prosessene for et ”under”, viser hvor sterkt han hater mange av de førstalinistiske kommunistene. Han er mer ekstrem enn for eksempel Semanov, som hevdet at utrenskningene var en langt viktigere milepæl i russisk historie enn Oktoberrevolusjonen. Prosessene hvor millioner måtte bøte med livet omtaler han i religiøse vendinger, og han karakteriserer dem som en renselse for samfunnet.

Selv om Prochanov til tider gjør seg skyldig i en eksaltert Stalin-dyrkelse, gir han ikke Stalin all æren for dette ”underet”. Han går her over på det som ellers er Dugins spesialfelt og forsøker å gi fenomenet en metafysisk forklaring. Prochanov sier han ikke vil gjøre seg til talsmann for noen personlighetskult og hevder at det var en ”gåtefull, immanent kraft” som var årsaken til utrenskningene.⁴²⁹ Prochanov ser for seg at den enorme uretten kahal’en forvoldte det russiske folket tidlig i sovjetperioden, frigjorde en kraft som frembrakte de forløsende utrenskningene. Han tenker seg at hvert menneske som ble henrettet, gav fra seg en energi som ”fløt sammen” med energien fra andre henrettede og avfødte undret:

Но каждая смерть, каждый предсмертный вопль был связан с выделением великой энергии отторжения. И эта энергия, которая летела

⁴²⁶ Prochanov, 2000a. Denne rabbineren, Avraam Šmulevič, gir her uttrykk for et syn på sitt eget folk som ligger nært opptil Dugins syn på jødene.

⁴²⁷ Dugin, 2001b, avsnittet ”Mirovoj razum v nacional’noj revoljucii.” URL: <http://www.arctogaia.com/public/rv/45.shtml>.

⁴²⁸ Prochanov, 1990, s. 3 og 9.

⁴²⁹ Laërtskij & Prochanov, 2001, søkeord: ”zagadočnoj”.

навстречу убивающей тебя пуле или истязавшему тебя палачу, сливалась в какой-то огромный субстрат, который в конце концов уничтожил этот чуждый мир, это палачество.⁴³⁰

Stalin – aktiv drivkraft eller ”Guds finger”?

Dermed later Prochanov til å tildele Stalin en passiv rolle i historien, mens det er metafysiske krefter som styrer kampen mellom godt og ondt:

И Сталин в ту пору был не более, чем инструментом чуда. Пальцем, ногтем, рукой, персонификацией иррационального чуда. [...] Тот человек – с усами и грузинским акцентом, не был хозяином ситуации, через него просто все реализовалось.⁴³¹

Dette står tilsynelatende i grell kontrast til bildet Prochanov tegner av ham i en annen artikkel under et år senere.⁴³² Her framhever Prochanov Stalins aktive rolle i historien, mens Putin blir satt på tilskuerplass. Med stadig gjentakelse blir Stalins allmakt og uovertrufne politiske evner understreket: ”Сталин владел [...] Сталин провидел [...] Сталин планировал [...] Сталин создавал [...]”

Svaret kan ligge i at de to tekstene er fundamentalt forskjellige. ”Do polnoj trepanacii mozga” er en fri samtale hvor de to deltakerne i en avslappet atmosfære beveger seg mellom forskjellige temaer. Laërtskij og Prochanov deler langt på vei det samme verdensbildet og lar tankene flyte fritt innenfor rammene av det. ”Stalin prosil Putina ego ne bespokoit” er derimot et fortettet nidskrift om Putin. Prochanov henvender seg her til medlemmer av den patriotiske opposisjonen som er tilbøyelige til å gi sin støtte til Putin og som ser fellestrekk mellom ham og Stalin. Størsteparten av artikkelen holder seg innenfor den politiske sfære, og Prochanov viser stort sett til Stalins konkrete politikk. Samtalen med Laërtskij foregår derimot for en stor del på et ”metafysisk nivå”, og det snakkes om svært abstrakte ting som kosmiske krefter og energier. Således kan ikke de to tekstene uten videre stilles opp mot hverandre. De

⁴³⁰ Laërtskij & Prochanov, 2001.

⁴³¹ Ibid.

⁴³² Prochanov, 2002c.

befinner seg ganske enkelt på forskjellige plan. I den første omtales Stalin som politiker og i den andre som ”metafysisk fenomen”. Dette er en klar parallell til hvordan Dugin behandler Stalin forskjellig, avhengig av hvilket plan man befinner seg på.

Sovjettidens nasjonalbolsjevikker nøyde seg med å ta for seg Stalin som fysisk fenomen, det vil si *personen* Stalin. Til tross for at mange av dem verdsatte ham høyt, gikk de ikke så langt som til å opphøye ham til noe mer enn et menneske, selv om de kunne fremheve ham som kanskje det største av alle mennesker. Prochanov går imidlertid mye lenger. For ham er ikke Stalin bare en stor fører, men også en ”metafysisk kategori”:

Сталин – это больше, чем человек и вождь. Это категория. Это способ существования России в XX веке. Это бессмертное начало, которое будет постоянно воплощаться на трагических переломах истории.⁴³³

Сталин – больше, чем человек. Больше, чем историческое лицо. Больше, чем эпоха. Он – космическое явление, появляющееся каждый раз в русском небе, когда встает необходимость показать миру, что есть и иной мир, иная история, ’другие земля и небо’. Есть Россия.⁴³⁴

I Prochanovs sykliske historieforståelse identifiseres Stalin med de gode kreftene som skal sørge for at Russland igjen skal reise seg. Her kommer vi tilbake til Prochanovs oppfatning av Stalin som legemliggjørelsen av det gode. I verdensaltets evige kamp mellom godt og ondt er det Stalin som kjemper det godes sak. Han er på kristendommens og sosialismens side mot mørkets krefter: ”Сталин – там, на Красном Коне, на Красной Иконе, сражается с Тьмой.”⁴³⁵

Et fascistisk førerideal: føreren som legemliggjørelse av nasjonen

De eneste nålevende politikerne som fortjener sammenlikning med Stalin, er Saddam Hussein og Yassir Arafat. Førstnevnte minner om Stalin blant annet ved sin

⁴³³ Ibid.

⁴³⁴ Prochanov, 1997b.

⁴³⁵ Ibid.

standhaftighet under krigen våren 2003, mener Prochanov.⁴³⁶ Arafat tillegges flere egenskaper Prochanov vanligvis assosierer kun med Stalin. Han er en fryktløs fører (vožd') og er rede til å ofre alt for fedrelandet. Det eneste han lever for, er "den religiøse og hellige idéen" om sitt fedrelands frihet og uavhengighet. I så måte er han, akkurat som Stalin, legemliggjørelsen av sitt folks vilje, hevder Prochanov.⁴³⁷

Hyllesten til Arafat henger sammen med Prochanovs førerideal. For å lede en nasjon holder det ikke å være valgt av folket eller å påberope seg å kunne sette seg inn i dets situasjon. Store førere, som Stalin, må ved en mystisk skapelsesprosess "flyte sammen" med folket:

Чтобы встать во главе народа, надо быть Вождем. Стать самим народом, его страстью и болью, бессмертной верой и мессианским подвигом. Переход от Президента к Вождю – есть акт творения, в котором участвуют человек, народ и Господь Бог. Человек исчезает в народе, народ исчезает в человеке, и Богу угодно это мистическое растворение и слияние.⁴³⁸

Dette bærer preg av fascisme. Ifølge fascistisk ideologi er føreren bokstavelig talt en personifisering av nasjonen. Føreren handler ikke ut fra egeninteresse, men setter folkets vilje ut i livet. Man tenker seg at føreren er folkeviljens slave og ute av stand til å handle egennyttig.⁴³⁹

En slik tankegang har mye til felles med Dugins syn på demokrati. Dugin mener vestlige demokratier er preget av vestlig, Hobbess-inspirert kontraktteori. De ser på samfunnet som intet mer enn summen av individer og tar ikke hensyn til samfunnets organiske karakter; at mennesket ikke har noen eksistens utenfor fellesskapet. Et slikt "kvantitativt demokrati" er derfor menneskefiendtlig. Den riktige styreformen er "organisk demokrati", hvor det er "det kollektive ubevisste"

⁴³⁶ Prochanov, 2003a, søkeord: "Stalin".

⁴³⁷ Prochanov, 2002d. Dette har Stalin også felles med Gandhi, Martin Luther King og Mao Tse-Tung (Ibid.).

⁴³⁸ Prochanov, 2000g.

⁴³⁹ Ingersoll & Matthews, 1991, s. 244.

som hersker, hevder Dugin.⁴⁴⁰ Denne mystisistiske kollektivismen, hvor formelt demokrati oppfattes som løgn, er felles for Dugin og Prochanov.⁴⁴¹

Nazistisk retorikk: Stalin som samfunnets gartner

Eliter har til alle tider styrt det russiske imperiet, hevder Prochanov. I begynnelsen av sin hersketid er eliten aktiv og styrer til samfunnets beste, men etter hvert blir den lat og degenererer. Da overtar en ny elite, som gjennomgår samme utvikling. Dette gjaldt så vel Kiev-rikets som Stalins elite. Kiev-eliten hadde først en god periode hvor den tilførte staten mye bra, men til slutt ble den mett, lat og et lett offer for ”liberal egoisme”. Stalins generaler, ingeniører, fysikere, diktere og rakettspesialister ble under Brežnev selvopptatte, fråtsende og ute av stand til å avverge Sovjetunionens oppløsning.⁴⁴² Prochanovs utlegning likner på Dugins, der denne ser på Stalin som en garant for en forsert rotasjon av elitene og derved fortsatt dynamikk i samfunnsutviklingen. Prochanov er også påvirket av Vilfredo Pareto og blander i enda større grad enn Dugin inn et mystisistisk element i Paretos sosiologiske teori.

I likhet med Dugin ser Prochanov på Stalins utrenskninger som en måte å unngå at partiapparatet degenererte. En degenerert elite er å sammenlikne med ugress som snylter på samfunnet og ødelegger det, eller hvordan en kreftsvulst ødelegger kroppen, hevder Prochanov:

Если долго подвергать печень рентгеновскому излучению, печень перерождается, становится огромной, как фиолетовый георгин, и на нее, вынутую из тела, страшно смотреть. Если политик долго купается в лучах власти, он перерождается, жутко увеличивается в объеме, становится махровым цветком-паразитом, и его рано или поздно срезает садовник. Сталин и Мао Цзедун были искусными садоводами, пристально наблюдали за партаппаратом и чиновниками и время от времени пропалывали свои сады, собирая с помощью ГПУ или хунвейбинов пышные букеты 'перерожденцев'. Хрущев ликвидировал

⁴⁴⁰ Dugin, 1992, avsnittet ”Tri tipa demokratii.” URL: <http://www.arctogaia.com/public/konsrev/demo.htm&text>.

⁴⁴¹ Et slikt syn på formelt demokrati er forøvrig også felles for marxismen og fascismen (Gregor, 2000, s. 166).

⁴⁴² Prochanov, 2001c.

’чистки’, и переродившаяся, зажавшаяся при Брежнев партноменклатура, называющая себя ’шестидесятниками’, своровала страну, предала партию, переметнулась к ’демократам’, прихватив с собой все калории, все ценности, которыми их наделил и народ и родная партия. Перерождение элит так же естественно, как рак мочевого пузыря или прямой кишки.⁴⁴³

Sitatet illustrerer Prochanovs innekte hat til den herskende eliten. Han bruker en blanding av ”gartnerspråk”⁴⁴⁴ og medisinske termer for å understreke i hvilken grad han ser på denne gruppen som utskudd og parasitter. Degenererte eliter sammenliknes med en oppblåst lever, en snylteblomst og en kreftsvulst i urinblæra eller endetarmen. Disse metaforene understreker hvor motbydelig Prochanov synes eliten har blitt. Han sammenlikner partiapparatet og embetsverket med en hage som iblant må lukes i. Da den ”dyktige gartneren” forsvant og muligheten til å luke ikke lenger var til stede (siden Chruščev avskaffet utrenskningene), var ulykken et faktum.

Sammenlikningene kan synes latterlige, men det som ligger under, er en rettferdiggjøring av Stalins (og mulige framtidige) utrenskninger på grunnlag av utviklingen i Russland etter Stalin og særlig etter Sovjetunionens fall. Den nåværende ”demokratiske” elitens synder er i Prochanovs øyne langt mer alvorlig enn det 1930-årenes nomenklatura gjorde seg skyldig i, noe som kan antyde at han ønsker seg et enda hardere oppgjør med ”demokratene”: ”Я просто ненавижу всю эту демократическую [sic] мразь! Понимаете, ненавижу!”⁴⁴⁵ Retorikken har også klare fellestrekk med nazistisk tenkning, der fjerning av samfunnets uønskede elementer iblant omtales ut fra et slags gartner-perspektiv. Ugress hører ikke hjemme i hagen og må fjernes:

[...] liksom med hagevekster eller levende organismer, kunne en ikke overlate [menneskene] til seg selv i tilfelle de skulle være ugressbefengte eller overgrodd av kreftceller. Hagebruk og medisin er funksjonelt forskjellige

⁴⁴³ Prochanov, 2002g, øverst.

⁴⁴⁴ Også Stalin sammenliknet seg selv med en gartner med hensyn til behovet for å utdanne nye partikadre (Ree, 2002, s. 707).

⁴⁴⁵ *Novyj vzgljad*, nr. 19, 1994, s. 39.

former for samme gjøremål; *nemlig å skille fra hverandre nyttige elementer som skal leve og vokse, og syke og skadelige som bør utryddes.*⁴⁴⁶

Den eneste forskjellen ligger i at ”ugresset”, altså den degenererte eliten, hos Prochanov ikke er genetisk definert. Den har tidligere vært til nytte for samfunnet, men har fått for mye makt og rikdom og er nå kun en byrde.

Oppsummering

Prochanovs framstilling av Stalin er ustrukturert og emosjonell. Noen analytisk og belærende gjennomgåelse som i Dugins *Iosif Stalin: Velikoe DA Bytija* finner vi ikke hos Prochanov. En del av hans publikasjoner tilhører også en ”samtale-sjanger” som fører til at uttalelsene er mindre gjennomtenkt. Han drives av hat mot dem han mener har skylden for Sovjetunionens oppløsning, og ofte tar følelsene overhånd. Dette er ikke nødvendigvis noe ankepunkt. Prochanov er i likhet med Dugin negativt innstilt til vestlig rasjonalisme, noe som understrekes av at logisk sammenheng er bortimot fraværende i hans produksjon. Kvantitativ sammenlikning, for eksempel av tapstall henholdsvis under Stalin og i det postsovjetiske Russland, har liten betydning for Prochanov. Det er følelsene som teller. Denne antirasjonalismen finnes også i fascistisk tenkning.

Som Dugin opererer Prochanov på flere plan. Han behandler Stalin både som konkret historisk person og som metafysisk fenomen. Men i motsetning til Dugin lovpriser Prochanov Stalin, uansett om det er snakk om ham som historisk person eller som metafysisk kategori. Den historiske personen Stalin ofret alt for folket og var herre over enhver situasjon. Dagens politikere vil ikke (som El’cin) eller makter rett og slett ikke (som Putin) å nå hans klasse som fører for det russiske folk. I metafysisk forstand hadde ikke Stalin noen egen vilje, men var kun et redskap for de gode kreftene i historiens evige kamp mellom godt og ondt. Etter sin død har Stalin blitt ett med disse kreftene, men han skal komme tilbake.

Prochanov deler Dugins forkjærlighet for metafysikk og mystisistiske tanker, noe som gjør at disse to skiller seg fra sovjetperiodens nasjonalbolsjeviker. Prochanov gir Stalin en sentral rolle i sin eskatologi. Det er kun Prochanov som kommer med

⁴⁴⁶ Bauman, 1997, s. 109. Uthevingen er Baumans.

klare bibelske allusjoner i sin framstilling av Stalin og omtaler ham som en Kristus-figur. Stalin er Jesus i Prochanovs himmel.

Prochanovs ideologi har flere fellestrekk med fascisme, for eksempel ekspansjonisme, krigerkult, føreridealet, en myte om nasjonal gjenfødelse, anti-individualisme, antirasjonalisme, motstand mot demokrati og teknokratisk mystisisme kombinert med verdimessig reaksjonisme. Han lovpriser Stalins utrenskninger og rettferdiggjør Stalins grusomheter med en kombinasjon av fascistisk, nazistisk og kvasireligiøs retorikk. Selv om Prochanov iblant framstår som innadvendt og drømmende, er han svært militant og har i betraktelig større grad enn Dugin en aggressiv politisk agenda. Ikke bare åpner han for flere utrenskninger; han uttrykker også et sterkt ønske om at historien skal gjenta seg.

Det kan knapt karakteriseres som en overdrivelse å konkludere at Prochanov er en ytterst ekstrem og intolerant stalinist. Hans syn på Stalin representerer en betydelig radikaliserings i forhold til sovjettidens nasjonalbolsjevisme.

6. Avslutning

Sovjetunionens sammenbrudd var naturlig nok et vannskille for nasjonalbolsjevikene. For både Dugin, Prochanov og Zjuganov representerte det den kanskje viktigste hendelsen i deres ideologiske utvikling. Særlig for Prochanov og Zjuganov har statens oppløsning blitt et traume som setter sitt tydelige preg på det de skriver, minst like sterkt i dag som for tolv år siden. Ideologisk sett har nasjonalbolsjevismen likevel opplevd en blomstring etter Sovjetunionens sammenbrudd. Ideologien er blitt mer vidtfavnende og mangefasettert. Spesielt Dugin har bidratt til dette.⁴⁴⁷ Prochanov og Zjuganov, som begge har et snevrere perspektiv, synes begge i noen grad å ha å ha trukket veksler på Dugins tenkning.

Det ideologiske oppsvinget er på mange måter et paradoks, siden det ikke lenger finnes noen sovjetisk stat å støtte. Men vekstvilkårene i de siste årene av den kommunistiske statens levetid og i perioden etter kommunismens fall har vært gunstige. Nasjonalbolsjevikene har hentet inspirasjon fra nye steder, og Internett har gitt nye muligheter til å publisere og til å kommunisere med åndsfrender hjemme og ute. Nostalgi og generell misnøye med dagens situasjon synes også å ha gitt intellektuell inspirasjon og energi. Viktigst for denne hovedoppgavens tema er nok imidlertid at man er frigjort fra den sovjetiske tvangstrøya hva angår omtale av Stalin. Hans navn kan nevnes uten at man i samme grad som før er nødt til å ta hensyn til det offisielle, tvetydige synet på ham.

Avslutningsvis i denne oppgaven vil jeg nå vende tilbake til ”lakmustesten” som ble nevnt i innledningen. Jeg vil forsøke å vise hvordan Dugins, Prochanovs og Zjuganovs tenkning, basert på den foregående undersøkelsen av deres syn på Stalin, kan ses på som mer ekstrem enn ideologien til deres åndsbrødre fra sovjetperioden. For å få de tre nasjonalbolsjevikenes til dels høytflyvende tanker ned på jorda, vil jeg fokusere på fem ”nøkkelsaker”: Nasjonalisme/ekspansjonisme, økonomi, førerideal/styresett, utrenskningene og personkultusen.

⁴⁴⁷ Allensworth, 1998, s. 261.

Nøkkelsak 1: Nasjonalisme og ekspansjonisme

Ett av Dugins viktigste bidrag til nasjonalbolsjevismen kan sies å være at han har inkorporert en gjennomført eurasianisme i den.⁴⁴⁸ Fiendebildet er blitt utvidet. Vi finner et sterkt hat mot ”atlantister” generelt, det vil si vestorienterte og liberale elementer. Men dette hatet er ikke etnisk, men geopolitisk motivert. Vi ser ingen ekstrem antisemittisme hos noen av de tre ideologene som behandles i denne oppgaven. Nasjonalbolsjevismen representert ved Dugin, Zjuganov og Prochanov har beveget seg bort fra ytterliggående rasehat à la Fetisov eller Ševcov. Stalin blir ikke lenger ansett som noen ledende antisemitt, men en ledende eurasiat.

Den mer snevre patriotismen har, først og fremst hos Dugin, blitt erstattet med eurasianisme. Betoningen av det etnisk russiske synes å ha blitt svakere, selv om nasjonalbolsjevismen har tradisjon for å være inkluderende, om enn dominerende overfor andre nasjonaliteter. For Prochanovs og Zjuganovs del kan man imidlertid si at patriotismen fortsatt er det grunnleggende. Eurasianistiske idéer synes kanskje først og fremst å være et supplement til deres patriotisme, en rasjonalisering i etterkant. For begge er Stalin først og fremst patriot, dernest eurasiat. Hos Dugin er det motsatte tilfelle. Særlig når det gjelder synet på Den store fedrelandskrigen er dette tydelig. Her ser man klart forskjellen mellom Zjuganov og Prochanov på den ene siden og Dugin på den andre.

Imperialismen vi kjenner fra sovjetisk nasjonalbolsjevisme er ikke borte. Forskjellen er naturlig nok at det nå er snakk om *gjenopprettelse*. Dugin, Zjuganov og Prochanov forenes av et ønske om samling av det som var Sovjetunionens territorier. Dugin drømmer til og med om et enda større, eurasiatisk imperium på lengre sikt. Alle ser på Stalin som en deržavnik som styrket staten innad og utad. Særlig Prochanov framhever kontrasten mellom Stalin på den ene siden og El’cin på den andre. Den ene gjorde landet til supermakt, den andre var med på å frata det denne statusen. Det er også hos Prochanov vi ser den kanskje mest aggressive imperialismen og militarismen. Zjuganov snakker derimot om *frivillig* gjenopprettelse av Sovjetunionen. Samtidig omtaler han Russlands nåværende geopolitiske status som nedverdiggende og unaturlig. Stalin får i hans utlegning, akkurat som hos Prochanov, mye av fortjenesten for Sovjetunionens stilling som supermakt. Både Prochanov og Zjuganov har et sterkt håp om en ”gjenfødelse” av Stalins imperium.

⁴⁴⁸ Mathyl, 2002b, s. 68 og Allensworth, 1998, s. 261.

Nøkkelsak 2: Stalins økonomiske kommandosystem som forbilde?

I sovjetperioden var ikke russernes generelle levekår noe fremtredende tema for nasjonalbolsjevikene. De sosiale ulikhetene var små sammenliknet med dagens. Tradisjonelt har retningen også vært mer opptatt av landets imperiestatus og trusselen fra indre og ytre fiender enn innbyggernes materielle velvære. Sovjetunionens fall bragte med seg en ny økonomisk virkelighet. Levestandarden sank drastisk, og de sosiale forskjellene ble enorme. Dette har medført et sterkere fokus på sosiale saker fra nasjonalbolsjevikisk hold, og demokratene har stått lagelig til for hogg.

Som aktiv opposisjonspolitiker er det kanskje Zjuganov som spiller mest på folks misnøye med de forverrede levekårene. Han viser til det han mener Stalin oppnådde med sin industrireising og sine femårsplaner. Det hersker et visst spenningsforhold mellom dette og mer generelle uttalelser Zjuganov har kommet med om økonomisk styring i dagens Russland, hvor han har gjort seg til talsmann for blandingsøkonomi.

Også Prochanov gir uttrykk for sterk misnøye med folks reduserte levestandard. Også han har sammenliknet dagens situasjon med hvordan russerne hadde det under Stalin. Det er ikke Stalin, men dagens demokrater Prochanov anklager for folkemord.

Dugin er derimot mindre opptatt av levestandard og sosiale forskjeller, noe som henger naturlig sammen med den lave status han tildeler den materielle verden. Men også Dugin hevder at Stalins kommandoøkonomiske system hadde en større moralsk verdi enn det kapitalistiske. Stalin foredlet mennesket ved å tvinge det til å bli aktivt og deltakende i det økonomiske livet. Det kapitalistiske systemet utnytter kun menneskets svakheter uten å forbedre det, mener Dugin.

Nøkkelsak 3: Demokrati, sosialisme eller fascisme?

Nasjonalbolsjevisme har aldri vært noen demokratisk ideologi. Den har vanligvis sett på enkeltmenneskets rettigheter som uvesentlige. Individet er intet, kollektivet er alt. Ønsket om en ”sterk mann” har vært dominerende, og vestlige demokratiske idealer har i beste fall blitt betegnet som uhensiktsmessige for Russland. Under kommunismen var det særlig marxistisk-leninistiske reformatorer som Chruščev og

Gorbačev som var gjenstand for nasjonalbolsjevikenes kritikk. Etter kommunismens fall er det nå demokratene som får unngjelde.

Zjuganov velger likevel å bruke ordet demokrati (demokratija) som et positivt ladet begrep. Han har for eksempel uttalt at Kommunistpartiet kun vil bruke demokratiske metoder for å komme til makten. Derfor blir det merkelig å lese hvordan Zjuganov knytter Stalins navn til kampen for demokrati. Hans negative uttalelser om vestlig menneskerettighetsarbeid og ”rettstatskultus” styrker heller ikke Zjuganovs stilling som demokrat.

Prochanov og Dugin er begge tilhengere av et fascistisk førerideal. Begge har kun forakt til overs for den vestlige formen for demokrati. Folket skal ha en fører, og føreren skal være en legemliggjørelse av folkets vilje. Prochanov mener Stalin tilfredsstilte dette kravet. Uttrykk som ”organisk demokrati” gjør også Dugins retorikk mer åpent fascistisk enn den vi kjenner fra sovjettidens nasjonalbolsjevisme.

Men det er også et viktig poeng at Dugin ved å (mis)bruke Karl Poppers inndeling av verdens samfunn i ”åpne” og ”lukkede” har sluttet en ring: For Dugin er det helt uproblematisk å betrakte Stalin som både sosialist, patriot og eurasiat. Dette siste gir også Zjuganov og Prochanov sin tilslutning til. Nasjonalbolsjevikene er fortsatt fordelaktig innstilt til den sovjetiske kommunismen sett under ett. Samtidig kan man si at de fascistiske momentene i deres ideologi er mer synlige nå enn før.

Nøkkelsak 4: Utrenskningene

Når det gjelder omtalen av utrenskningene, er det nok en gang Zjuganov som framstår som minst ekstrem. Likevel bruker han flere metoder for å bagatellisere utrenskningenes omfang, samtidig som han til en viss grad forsvaret dem. Zjuganovs håndtering av spørsmål om utrenskningene er som nevnt lite original. Han bruker mange argumenter som likner dem som er blitt brukt av ortodokse stalinister.

Dugin står også her fram som en fornyer av nasjonalbolsjevikisk ideologi. Han nedlater seg ikke til å bruke Zjuganovs stereotype metoder og bestrider ikke utrenskningenes omfang. Likevel forsvaret han Stalins bruk av slike virkemidler. Dugin omgår ikke problemet, men forsøker å angripe det han oppfatter som dets kjerne. Kanskje har han innsett at utrenskningenes faktiske dimensjoner er vanskelige å fornekte. Selv er han overbevist om at utrenskningene var til det gode. Han bruker alle midler hans verdensanskuelse tillater for å rettferdiggjøre dem og fører en

argumentasjon på tre plan samtidig. Dette sier noe om hvor viktig han synes problemet er.

Det som er slående ved hvordan Prochanov framstiller Stalins utrenskninger er hans ekstreme hat mot ofrene. At noen som helst av dem var uskyldige, er utelukket. Gjentatte ganger kaller Prochanov utrenskningene for et "under". Med religiøs og metafysisk retorikk gir han uttrykk for et verdensbilde hvor alt består av en kamp mellom ondt og godt. "Kahal'en" var ond. Utrenskningene var gode. Oppløsningen av Sovjetunionen var onde krefters verk. De gode kreftene, først og fremst representert ved Stalin, skal igjen få overtaket, gjenopprette Sovjetunionen og straffe fiendene av det russiske imperiet. Prochanov hater disse fiendene like sterkt som nazistene hatet jødene, og bruker iblant nazistisk retorikk når han snakker om dem.

Dugins, Zjuganovs og Prochanovs forklaring av utrenskningene må betraktes som et unisont forsvar for både Stalins rolle og utrenskningene som sådanne. En positiv framstilling av utrenskningene er ikke noe nytt i nasjonalbolsjevikisk sammenheng. Blant sovjettidens nasjonalbolsjevikere er det spesielt Sergej Semanov som skiller seg ut som en apologet for etorstilt, brutalt oppgjør med indre fiender. Zjuganov er noen steder på linje med ham, men andre steder har han en mildere ordbruk. Prochanov og Dugin er imidlertid mer ekstreme. Glasnost'-politikken frigjorde mye ny informasjon om Stalin-epoken, så både Dugin og Prochanov er i større grad enn Semanov innforstått med de enorme tapstallene (eller bør være det). På tross av dette ser de ingen grunn til fordømmelse. Dugin mener Stalins grusomheter forbedret menneskene, mens Prochanov forherliger utrenskningene og håper på flere.

Nøkkelsak 5: Ekstrem personkultus – Stalin som profet, Guds sønn og Gud

Vi har tidligere sett den mer eller mindre eksplisitte "nivåinndelingen" i Dugins omtale av Stalin. En slik "modell" kan med en viss rett anvendes også på Zjuganovs og Prochanovs framstilling. Disse bruker ikke nivåene eksplisitt, men inndelingen kan likevel være klargjørende. Hver enkelt tenkers syn på Stalin synes nemlig forskjellig avhengig av hvilket perspektiv han betraktes fra. Fra et trivielt perspektiv beskrives han på én måte, ut fra et metafysisk perspektiv er beskrivelsen en annen og så videre. Nedenfor følger et forslag til en skjematisk oversikt over henholdsvis Dugins, Zjuganovs og Prochanovs vurdering av Stalin. Dette er en forenklet visualisering og

et forsøk på å strukturere noe som tidvis er nokså kaotisk. Nivåene går dessuten over i hverandre og påvirker hverandre i ulik grad.

	Trivielt	Filosofisk-generelt (”vitenskapelig”)	Metafysisk/mystisk
Dugin	+ / -	+	+ +
Zjuganov	+		(+)
Prochanov	+		+ +

Forklaring: + = positiv vurdering
 ++ = svært positiv vurdering
 + / - = ambivalent vurdering

Utheving angir hvilket nivå som er viktigst for den enkelte.

Sovjetperiodens nasjonalbolsjevikere, for eksempel Dmitrievskij og Kurginjan, understreket gjerne Stalins pragmatisme i forholdet til marxismen og berømmet hans evne til klarsyn og handling. Deres syn på Stalin synes kanskje først og fremst å ha vært formet av hans evne til å løse konkrete problemer. De betraktet ham særlig ut fra et trivielt perspektiv.

Zjuganov har på mange måter tatt opp arven etter disse og er mer praktisk orientert enn Dugin og Prochanov. Zjuganov holder seg i det store og hele på et trivielt nivå. Hans publikasjoner er dessuten lettfattelige og på mange måter avbalanserte. Det er Zjuganov som har gjort ideologien tilgjengelig for massene, til tross for at opplagstallene hans er lave. Mange tidlige nasjonalbolsjevikere var nasjonalister som ut fra mer eller mindre pragmatiske hensyn kom kommunismen i møte. Zjuganov har gått motsatt vei, fra kommunisme i retning nasjonalisme. Men

årsaken er den samme. I samsvar med sitt eget prosjekt, som består i å tilpasse kommunismen nye behov, viser han til Stalin som en stor pragmatiker og hvordan han valgte ut de beste sidene ved marxismen.

Men ett sted antyder Zjuganov at Stalin kan være sendt av Gud. Det utsagnet er og blir outrert, uansett hvor kontekstbundet og enkeltstående det er. Legger man til uttalelsen om at Gorbačev kunne være Dyret i Åpenbaringen, blir det enda vanskeligere å beholde det tradisjonelle bildet av Zjuganov som moderat og jordnær. Dessuten siterer han Stalin ganske ofte. Han behandler ham nesten som en profet.

Etter kommunismens fall har nasjonalbolsjevikisk ideologi fått et betydelig større innslag av religiøse og metafysiske betraktninger enn før. Prochanov beskriver flere ganger Stalin som en Messias-skikkelse som skal komme tilbake og innlede Paradis. Han snakker om Stalin som ”metafysisk fenomen” og ”Guds finger”. Satt på spissen er Stalin i Prochanovs verden dermed både Guds sønn og Den Hellige Ånd.

Dugins syntetiserende prosjekt representerer noe nytt i nasjonalbolsjevismen. Hans revisjonisme hva angår Stalin illustrerer dette godt. Som mystiker og gnostiker tillegger Dugin gjerne hendelser en helt annen betydning enn den de umiddelbart ser ut til å ha. Den konkrete verden har i Dugins forståelse ingen egentlig eksistens. Ergo trenger ikke Dugin å fornekte det som vanligvis blir oppfattet som problematisk ved Stalins virke. Han kan ganske enkelt bare gi det en annen betydning. Dette åpner for en ekstremt positiv tolkning av Stalin og hans handlinger. Og Dugin utnytter denne muligheten til fulle. Stalin knyttes til døden, fellesskapet og den høyeste visdom. Hos kollektivistene og panteistene Dugin er Stalin Gud. Selv i en så radikal ideologi som nasjonalbolsjevismen, må det karakteriseres som ekstremt.

Slike metafysiske og kvasireligiøse utlegninger kan virke både uforståelige og latterlige. Men det de egentlig representerer, er en særdeles ekstrem personkultus, som selv ikke Stalins eget propagandamaskineri overgikk. Hos både Prochanov og Dugin identifiseres han med de gode kreftene i universet. Noe bedre skussmål er det ikke mulig å få.

Konklusjon

Forenklet kan svarene på nøkkelspørsmålene oppsummeres slik:

1. Dugin, Zjuganov og Prochanov ønsker å revansjere tapet av landområdene det russiske imperiet mistet ved Sovjetunionens oppløsning.
2. De har en fordelaktig oppfatning av Stalins brutale kommandoøkonomi.
3. De oppfatter Stalin som mer demokratisk og human enn dagens russiske ”demokrater” og kombinerer fascisme og kommunisme i sitt syn på hvordan Russland bør styres.
4. De forsvarer utrenskningene.
5. De gjør seg til talsmenn for en ytterliggående personkultus hvor Stalin i ytterste konsekvens opphøyes til guddom.

Nasjonalbolsjevismen som ideologi er blitt radikalisert etter kommunismens fall. Retorikken er skarpere i kantene. Fra å legitimere territoriell status quo har man gått over til revisjonisme, altså ekspansjonisme. Grufulle overgrep blir ikke lenger først og fremst tilslørt eller bagatellisert. De blir rettfærdiggjort, til og med ønsket velkommen tilbake.

Litteraturliste

Kilder, Dugin

Dugin, Aleksandr (1992): *Konspirologija*. URL:

<http://www.arctogaia.com/public/consp>.

Dugin, Aleksandr (1997a): *Osnovy geopolitiki*. URL:

<http://www.arctogaia.com/public/osnovygeo/>.

Dugin, Aleksandr (1997b): *Tampliery proletariata*. URL:

<http://arctogaia.com/public/templars/>.

Dugin, Aleksandr (1998): "O NBP, post-NBP, nacional-bol'shevizme, novoj strategii Arktopei, Vtorženija, Novogo universiteta." I : *Evrazijskoe vtorženie*, nr. 1. URL:

<http://arctogaia.com/public/v1/thesis.shtml>.

Dugin, Aleksandr (1997c): "Karl Haushofer – kontinental'nyj blok." I : *Finis Mundi*, nr. 16. URL: <http://www.arctogaia.com/public/fm/finis16.htm>.

Dugin, Aleksandr (1999): *Naš put'*. URL:

<http://www.arctogaia.com/public/doctrina.htm>.

Dugin, Aleksandr (2000): "Ruka tak i tjanetsja k kobure..." I : *Elementy*, nr. 6. URL:

<http://elem2000.virtualave.net/7edito.htm>.

Dugin, Aleksandr (2001a): *Iosif Stalin: Velikoe DA bytija*. URL:

<http://www.arctogaia.com/public/stalin.htm>.

Dugin, Aleksandr (2001b): *Russkaja vešč'*. URL:

<http://www.arctogaia.com/public/rv/20.shtml>.

Evrazijskoe obozrenie, nr. 5, 12.03.2003: "Vechi evrazijstva." URL:

<http://www.evrazia.org/modules.php?name=News&file=print&sid=1054>.

Gazeta.ru, 03.03.2002: "Aleksandr Dugin: 'Takogo evrazijskogo Putina my podderživaem'." URL:

<http://www.gzt.ru/rubricator.gzt?rubric=novosti&id=7550000000002877>.

Rabyłka, Aleksandr (2003): *Sverchrusskie i sverchevrei. Interv'ju s Aleksandrom Duginym*. URL:

<http://www.evrazia.org/modules.php?name=News&file=article&sid=1184>.

Kilder, Zjuganov

- Zjuganov, Gennadij (1993): *Drama vlasti*. Moskva : Paleja.
- Zjuganov, Gennadij (1995a): *Verju v Rossiju*. Voronež : Voronež.
- Zjuganov, Gennadij (1995b): *Rossija i sovremennyyj mir*. Moskva : Obozrevatel'.
- Zjuganov, Gennadij (1995c): *Za gorizontom*. Moskva : Informpečat'.
- Zjuganov, Gennadij (1996): *Rossija – rodina moja. Ideologija gosudarstvennogo patriotizma*. Moskva : Informpečat'.
- Zjuganov, Gennadij (1998): "Manifest NPSR." I : *Zavtra*, nr. 47 (260). URL: http://zavtra.ru/cgi/veil//data/zavtra/98/260/2_all.html.
- Zjuganov, Gennadij (1999): "Otvety narodu." I : *Zavtra*, nr. 49 (314). URL: <http://zavtra.ru/cgi/veil//data/zavtra/99/314/21.html>.
- Zjuganov, Gennadij (2000a): *Postiženie Rossii*. Moskva : Mysl'.
- Zjuganov, Gennadij (2000b): "Obraščenie k narodu Gennadija Zjuganova, kandidata v prezidenty Rossii." I : *Zavtra*, nr. 6 (323). URL: <http://zavtra.ru/cgi/veil//data/zavtra/00/323/12.html>.
- Zjuganov, Gennadij (2000c): "Patriot (beseda o Dmitrii Balašove s Grigoriem Galušiny)." I : *Zavtra*, nr. 14 (44). URL: <http://zavtra.ru/cgi/veil/data/denlit/044/14.html> [Artikkelen er ikke tilgjengelig fra Zavtras nettarkiv, kun fra denne lenken].
- Zjuganov, Gennadij (2000d): "Sem' programmnykh tezisov Gennadija Zjuganova." I: *Советская Россия*, 10.02.2000. URL: http://www.nns.ru/press-file/chronicle/zugan_tezis/.
- Zjuganov, Gennadij (2002a): *Globalizacija i sud'ba čelovečestva*. Moskva : Molodaja gvardija.
- Zjuganov, Gennadij (2002b): "O nacional'noj gordosti patriotov." I : *Zavtra*, nr. 36 (459). URL: <http://zavtra.ru/cgi/veil//data/zavtra/02/459/31.html>.
- Zjuganov, Gennadij (2002c): *O strategii kompartii rossijskoj federacii v izbiratel'nykh kampanijach 2003-2004 gg.* URL: <http://www.kprf.ru/zuganov/articles/4883.shtml>.
- Zjuganov, Gennadij (2002d): *Nam po puti. Kommunisty i molodež' v sovremennoj Rossii*. URL: <http://www.kprf.ru/zuganov/books/5054.shtml?print>.
- Zjuganov, Gennadij (2003a): *Globalizacija – tupik ili vychod?* URL: <http://www.kprf.ru/zuganov/books/6485.shtml?print>.

- Zjuganov, Gennadij (2003b): *Stalin i Rossijskaja kompartija segodnja*. URL: <http://www.kprf.ru/zuganov/interviews/7224.shtml>.
- Zjuganov, Gennadij (2003c): *KPRF bliže k istokam social-demokratii, čem mnogie iz tak imenujuščich sebja partii*. URL: <http://www.kprf.ru/zuganov/news/17292.shtml>.
- Zjuganov, Gennadij (2003d): *Polnyj tekst Internet interv'ju [sic] G.A. Zjuganova (sovmestnaja akcija kprf.ru i gazeta.ru, prochodila s 12 do 14 časov 14.02.2003)*. URL: <http://www.kprf.ru/zuganov/interviews/6618.shtml>.
- Zjuganov, Gennadij (2003e): *Partija čerez vybory dokažet svoje pravo na upravlenie stranoj*. URL: <http://www.kprf.ru/zuganov/interviews/5934.shtml?print>.
- Zjuganov, Gennadij (2003f): *Voskresen'e, 16.02.2003 18.00. Programma 'Vremena'*. URL: <http://www.kprf.ru/zuganov/interviews/7074.shtml>.
- Zjuganov, Gennadij [Årstall ukjent]: *Odolet' smutu možno tol'ko vmeste*. URL: http://www.enlight.ru/frog/index.php?page=s_pismo_gedeony.
- Zyuganov, Gennady (1997): *My Russia. The political autobiography of Gennady Zyuganov. Edited by Vadim Medish*. Armonk : M.E. Sharpe.

Kilder, Prochanov

- Izvestija*, 26.02.2004. URL: <http://www.izvestia.ru/politic/article44676> : "Aleksandr Prochanov: 'Russkie mogut v period ispytaniy s derevjannymi puškami idti na pulemety i avtomaty, kladja celye divizii'." [Lesedato: 02.03.2004].
- Laërtskij, Aleksandr og Aleksandr Prochanov (2001): "Do polnoj trepanacii mozga." I : *Zavtra*, nr. 27 (396). URL: <http://zavtra.ru/cgi/veil//data/zavtra/01/396/81.html>.
- Luk'janov, Anatolij (1997): "Ot konstitucii El'cinskoj – k konstitucii sovetskoj (beseda s Aleksandrom Prochanovym)." I : *Zavtra*, nr. 6 (167). URL: http://zavtra.ru/cgi/veil//data/zavtra/97/167/3_ALL.html.
- Novyj vzgljad*, nr. 19, 1994, s. 33-40: "Neprimirimyj. Teplyj razgovor s Aleksandrom Prochanovym."
- Prochanov, Aleksandr (1990): "Ideologija vyživanija." I : *Naš sovremennik*, nr 9, s. 3-8.
- Prochanov, Aleksandr (1997a): "Petr pervyj, Stalin i skomoroch Boriska". I : *Zavtra*, nr. 40 (201). URL: <http://zavtra.ru/cgi/veil//data/zavtra/97/201/11anshl.html>.

Prochanov, Aleksandr (1997b): "Stalin grjadet." I : *Zavtra*, nr. 50 (211). URL: <http://zavtra.ru/cgi/veil//data/zavtra/97/211/11anshl.html>.

Prochanov, Aleksandr (1998a): "Armija Petra I i Stalina – nepobedima!" I : *Zavtra*, nr. 7 (220). URL: <http://zavtra.ru/cgi/veil//data/zavtra/98/220/12anshl.html>.

Prochanov, Aleksandr (1998b): "Dochlaja koška Borisa El'cina." I : *Zavtra*, nr. 38 (251), 1998. URL: <http://zavtra.ru/cgi/veil//data/zavtra/98/251/11anshl.html>.

Prochanov, Aleksandr (1998c): "El'cina arestujut, kak Pinočeta." I : *Zavtra*, nr. 42 (255). URL: <http://zavtra.ru/cgi/veil//data/zavtra/98/255/11anshl.html>.

Prochanov, Aleksandr (1998d): "Rossija – imperija ducha." I : *Zavtra*, nr 45 (258). URL: http://zavtra.ru/cgi/veil//data/zavtra/98/258/21_big.html.

Prochanov, Aleksandr (1999a): "Iosif Stalin neset ledorub." I : *Zavtra*, nr. 28 (293). URL: <http://zavtra.ru/cgi/veil//data/zavtra/99/293/11.html>.

Prochanov, Aleksandr (1999b): "Posvjaščenie fotorobotu." I : *Zavtra*, nr. 37 (302). URL: <http://zavtra.ru/cgi/veil//data/zavtra/99/302/15.html>.

Prochanov, Aleksandr (1999c): "Pochož li Putin na Iosifa Stalina?" I : *Zavtra*, nr. 45 (310). URL: <http://zavtra.ru/cgi/veil//data/zavtra/99/310/11.html>.

Prochanov, Aleksandr (1999d): "Šlem Putina i savan Starovojtovoij." I : *Zavtra*, nr. 47 (312). URL: <http://zavtra.ru/cgi/veil//data/zavtra/99/312/11.html>.

Prochanov, Aleksandr (2000a): "Russkie i evrei protiv oligarchov." I : *Zavtra*, nr. 27 (344). URL: <http://zavtra.ru/cgi/veil//data/zavtra/00/344/41.html>.

Prochanov, Aleksandr (2000b): "Na viraže." I : *Zavtra*, nr. 29 (346). URL: <http://zavtra.ru/cgi/veil//data/zavtra/00/346/21.html>.

Prochanov, Aleksandr (2000c): "Ne otdadim Vladivostok samurajam!" I : *Zavtra*, nr. 31 (348). URL: <http://zavtra.ru/cgi/veil//data/zavtra/00/348/11.html>.

Prochanov, Aleksandr (2000d): "Svet vo t'me." I : *Zavtra*, nr. 32 (349). URL: <http://zavtra.ru/cgi/veil//data/zavtra/00/349/21.html>.

Prochanov, Aleksandr (2000e): "Sbrosim El'cina s korablja sovremennosti." I : *Zavtra*, nr. 36 (353). URL: <http://zavtra.ru/cgi/veil//data/zavtra/00/353/11.html>.

Prochanov, Aleksandr (2000f): "Pasynok ili syn." I : *Zavtra*, nr 37 (354). URL: <http://zavtra.ru/cgi/veil//data/zavtra/00/354/21.html>.

Prochanov, Aleksandr (2000g): "Ot činovnika k – lideru, ot lidera – k voždju!" I : *Zavtra*, nr. 40 (357). URL: <http://zavtra.ru/cgi/veil//data/zavtra/00/357/11.html>.

Prochanov, Aleksandr (2001a): "Vladivostok – ranenoe serdce Rossii!" I : *Zavtra*, nr. 4 (373). URL: <http://zavtra.ru/cgi/veil//data/zavtra/01/373/11.html>.

- Prochanov, Aleksandr (2001b): "Da voskresnet Bog i da rastočitsja NTV." I : *Zavtra*, nr. 16 (385). URL: <http://zavtra.ru/cgi/veil//data/zavtra/01/385/11.html>.
- Prochanov, Aleksandr (2001c): "Rossija – Imperija sveta". I : *Zavtra*, nr. 24 (393). URL: <http://zavtra.ru/cgi/veil//data/zavtra/01/393/11.html>.
- Prochanov, Aleksandr (2001d): "Da, bessmertie!" I : *Zavtra*, nr 26 (395). URL: <http://zavtra.ru/cgi/veil//data/zavtra/01/395/41.html>.
- Prochanov, Aleksandr (2001e): "Katakomby krasnoj very." I : *Zavtra* 45 (414). URL: <http://zavtra.ru/cgi/veil//data/zavtra/01/414/21.html>.
- Prochanov, Aleksandr (2002a): "Kul'tura – kolybel' revoljucii." I : *Zavtra*, nr. 5 (428). URL: <http://zavtra.ru/cgi/veil//data/zavtra/02/428/11.html>.
- Prochanov, Aleksandr (2002b): "Polkovniku Putinu nikto ne pišet." I : *Zavtra*, nr. 10 (433). URL: <http://zavtra.ru/cgi/veil//data/zavtra/02/433/11.html>.
- Prochanov, Aleksandr (2002c): "Stalin prosil Putina ego ne bespokoit'." I : *Zavtra* 11 (434). URL: <http://zavtra.ru/cgi/veil//data/zavtra/02/434/11.html>.
- Prochanov, Aleksandr (2002d): "My – gvardija Jasira Arafata." I : *Zavtra*, nr. 12 (435). URL: <http://zavtra.ru/cgi/veil//data/zavtra/02/435/32.html>.
- Prochanov, Aleksandr (2002e): "Krasnaja pascha – krasnaja pobeda." I : *Zavtra*, nr. 19 (442). URL: <http://zavtra.ru/cgi/veil//data/zavtra/02/442/11.html>.
- Prochanov, Aleksandr (2002f): "Russkie ženščiny roždajut stalinistov." I : *Zavtra*, nr. 20 (443). URL: <http://zavtra.ru/cgi/veil//data/zavtra/02/443/11.html>.
- Prochanov, Aleksandr (2002g): "Krasnyj selezen' s černoju otmetinoj." I : *Zavtra*, nr. 23 (446). URL: <http://zavtra.ru/cgi/veil//data/zavtra/02/446/11.html>.
- Prochanov, Aleksandr (2002h): "Morg-ost." I : *Zavtra*, nr. 45 (468). URL: <http://zavtra.ru/cgi/veil//data/zavtra/02/468/11.html>.
- Prochanov, Aleksandr (2002i): "Pir političeskich karlikov." I : *Zavtra*, nr. 47 (470). URL: <http://zavtra.ru/cgi/veil//data/zavtra/02/470/11.html>.
- Prochanov, Aleksandr (2003a) "U Saddama net plochoj pogody." I : *Zavtra*, nr. 14 (489). URL: <http://zavtra.ru/cgi/veil//data/zavtra/03/489/11.html>.
- Prochanov, Aleksandr (2003b): "Sokrytie smysla." I : *Zavtra*, nr. 34 (509). URL: <http://zavtra.ru/cgi/veil//data/zavtra/03/509/11.html>.

Andre kilder

- Dmitrievskij, Sergej (2003) [1931]: *Stalin. Predteča nacional'noj revoljucii*. Moskva : Ėksmo.
- Dmitrievsky, S. (1930): *Rysslands öde*. Stockholm : Bonnier.
- Kurginjan, Sergej (1992): *Sed'moj scenarij*. URL: www.ecc.ru/books/71/1/1-1.htm [Lesedato: 20.02.04].
- NBP-info. URL: <http://www.nbp-info.org/librarynew.htm> [Lesedato: 09.03.2004].
- Šafarevič, Igor' (1989): "Dve dorogi – k odnomu obryvu." I : *Novyj mir*, nr. 7. URL: <http://www.voskres.ru/shafarevich/a28.htm> [Lesedato: 20.02.2004].
- Šafarevič, Igor' (1991): *Rossijskij krizis*. URL: <http://www.voskres.ru/shafarevich/a76.htm> [Lesedato: 16.02.04].
- Šafarevič, Igor' (1994): *Šostakovič i russkoe soprotivlenie kommunizmu*. URL: <http://www.voskres.ru/shafarevich/a89.htm> [Lesedato: 20.02.2004].
- Semanov, Sergej (1970): "O cennostjach otnositel'nych i večnych." I : *Molodaja gvardija*, nr. 8, s. 308-320.
- Šul'gin, Vasilij (2002): *Poslednij očevidec. Memuary. Očerki. Sny*. Moskva : Olma-press.
- Ustrjalov, Nikolaj et al. (1920): *Směna věch*. Praha : Politika.

Øvrig litteratur

- Agursky, Mikhail (1977): "Dmitrievsky and the origins of national bolshevism." I : *Soviet Jewish affairs*, nr. 2, s. 53-61.
- Agursky, Mikhail (1987): *The third Rome. National bolshevism in the USSR*. Boulder – London : Westview Press.
- Alexeyeva, Ludmilla (1985): *Soviet dissent*. Middletown : Wesleyan University Press.
- Allensworth, Wayne (1998): *The Russian question*. Lanham : Rowman and Littlefield.
- Bauman, Zygmunt (1997): *Moderniteten og Holocaust*. Oslo : Vidarforlaget.
- Biografija Gennadija Andreeviča Zjuganova*. URL: <http://www.kprf.ru/zuganov/index.shtml?print> [Lesedato: 15.11.2003].
- Blomberg, Wenche (2000): *Vade me cum. Liten kokebok for kildehenvisnings- og litteraturlisteskrivere*. Oslo : Universitetet i Oslo.

- Brandenberger, David og A. Dubrovsky (1998): "The people need a tsar": The emergence of national bolshevism as Stalinist ideology, 1931-1941." I : *Europe-Asia Studies*, nr. 5, s. 873-892.
- Brudny, Yitzhak (2000): *Reinventing Russia*. Harvard : Harvard University Press.
- Carter, Stephen (1990): *Russian nationalism: yesterday, today, tomorrow*. New York : St.-Martin's Press.
- Christensen, Christian (1993): *Tradisjon som argument i russisk samfunnsdebatt : Grigorij Pomeranc, Igor' Safarevic og Alla Latynina, tre kreative publisister*. Hovedoppgave, Universitetet i Oslo.
- Communists seek 'voluntary reunification' of USSR*. Interfax, 24.01.1995. FBIS-SOV-95-015.
- Danilkin, Lev (2002): "Ochota na baboček." I : *Playboy (russkoe izdanie)*, nr 5. URL: <http://www.geksogen.ru/p36.html>.
- Duncan, Peter, (2000): *Russian messianism*. London : Routledge.
- Dunlop, John B. (1983): *The faces of contemporary Russian nationalism*. Princeton : Princeton University Press.
- Dunlop, John B. (1985): *The new Russian nationalism*. New York : Praeger.
- Dunlop, John B. (1993): *The rise of Russia and the fall of the Soviet empire*. Princeton: Princeton University Press.
- Evtušenko, Evgenij [1962]: *Nasledniki Stalina*. URL: http://www.hro.org/editions/pg/03_03/05-2_03_03.htm [Lesedato: 05.03.2004].
- Gregor, James (2000): *The faces of Janus*. New Haven – London : Yale University Press.
- Gruppa Fetisova*. URL: <http://www.memo.ru/history/diss/chr/chr7.htm> [Lesedato: 20.06.2003].
- Gur'ev, Sergej (1993): *Podzemnye rabočie vojny. Russkaja zima Egora Letova*. URL: <http://kiev-rock.pp.ru/stat/118.shtml> [Lesedato: 23.02.2004].
- Hardeman, Hilde (1994): *Coming to terms with the Soviet regime*. DeKalb : Northern Illinois University Press.
- Herf, Jeffrey (1984): *Reactionary modernism: technology, culture and politics in Weimar and the Third Reich*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Idei v Rossii*: "Chomjakov Aleksej Stepanovič." Bind 1. Warszawa : Semper, 1999.
- Idei v Rossii*: "Kosmizm." Bind 4. Łódź : Ibidem, 2001.
- Idei v Rossii*: "Sobornost'." Bind 1. Warszawa : Semper, 1999.

- Il'ina, Ljubov' og Galina Degtjarenko (1996): *Prochanov Aleksandr Andreevič*. URL: <http://www.nns.ru/restricted/persons/prohano0.html> [Lesedato: 28.02.2003].
- Ingersoll, David og Richard Matthews (1991): *The philosophical roots of modern ideology. Liberalism, communism, fascism*. Englewood Cliffs : Prentice Hall.
- Ingram, Alan (2001): "Geopolitics and neo-fascism in post-Soviet Russia." I : *Political Geography*, nr. 8, s. 1029-1051.
- Janov, Aleksandr (1995): *Posle El'cina 'vejmarskaja' Rossija*. Moskva : KRUK.
- Kommunisty i vera v Boga*. URL: http://www.ortho-rus.ru/cgi-bin/ns_file.cgi?2+9999_235 [Lesedato: 10.11.2003].
- Korgunjuk, Jurij (1999): *Pamjat'*. URL: <http://www1.polit.ru/docs/475678.html> [Lesedato: 21.02.2004].
- Kramer, Mark (2001): "Why Soviet history matters in Russia". Ponars policy memo, nr 183. URL: http://www.csis.org/ruseura/ponars/policymemos/pm_0183.pdf [Lesedato: 10.06.2003].
- Laqueur, Walter (1993): *Black Hundred. The rise of the extreme right in Russia*. New York : HarperCollins.
- Lotman, Jurij og Boris Uspenskij (1984): "The role of dual models in the dynamics of Russian culture (up to the end of the eighteenth century)." I : Ann Shukman (red.) *The semiotics of Russian culture*. Ann Arbor : Michigan Slavic Contributions.
- March, Luke (2002): *The Communist Party in post-Soviet Russia*. Manchester : Manchester University Press.
- Mathyl, Markus (2002a): "Der 'unaufhaltsame Aufstieg' des Aleksandr Dugin." I : *Osteuropa*, nr. 7, s. 885-900.
- Mathyl, Markus (2002b): "The National-Bolshevik Party and Arctogaia: two neo-fascist groupuscules in the post-Soviet political space." I : *Patterns of prejudice*, vol. 36, nr. 3, s. 62-76.
- Neumann, Iver B. (1996): *Russia and the idea of Europe*. London – New York : Routledge.
- Perrie, Maureen (1998): "Nationalism and history: The cult of Ivan the Terrible in Stalin's Russia." I : *Russian nationalism past and present*. Robert Service og Geoffrey Hosking (red.). Basingstoke : Macmillan.
- Pribylovsky, Vladimir (1996): *Russian presidential candidates – 1996*. URL: <http://www.geocities.com/CapitolHill/2768/zyuganoe.html> [Lesedato: 15.11.2003].

- Ree, Erik van (1999): "The Russian tsars through Stalin's eyes." I : *Theoretische Geschichten*, nr. 4, s. 501-519.
- Ree, Erik van (2001): "The concept of 'national bolshevism': an interpretative essay." I : *Journal of political ideologies*, vol. 6, nr. 3, s. 289-307.
- Ree, Erik van (2002): Stalin as writer and thinker." I : *Kritika. Explorations in Russian and Eurasian History*, vol 3, nr. 4, s. 699-714.
- Rees, E.A. (1998): "Stalin and Russian nationalism." I : *Russian nationalism past and present*. Robert Service og Geoffrey Hosking (red.). Basingstoke : Macmillan.
- RFE/RL analytical reports, 21.08.2000: "Putin meets communist, nationalist editors." URL: <http://www.rferl.org/reports/securitywatch/2000/08/5-210800.asp> [Lesedato: 04.03.2004].
- RFE/RL Newsline, vol. 7, nr. 37: "Talks held on center-left coalition." URL : <http://www.rferl.org/newsline/2003/02/1-RUS/rus-260203.asp>.
- Scando-Slavica instructions for contributors. URL: <http://www.hf.uio.no/east/bulg/scsl/instr.html> [Lesedato: 19.02.2004].
- Simonsen, Sven Gunnar (1996): *Politics and personalities. Key actors in the Russian opposition*. Oslo : International Peace Research Institute (PRIO Report 2/96).
- Shenfield, Stephen (2001): *Russian fascism*. Armonk : M.E. Sharpe.
- Šul'gin Vasilij Vital'evič. URL: www.hrono.ru/biograf/shulgin.html [Lesedato: 19.02.2004].
- Tolkovyj slovar' živogo velikoruskogo jazyka Vladimira Dalja: "Kagal". URL: <http://encycl.yandex.ru/cgi-bin/art.pl?art=dal/dal/03090/05200.htm> [Lesedato: 24.02.2004].
- Tucker, Robert (1973): *Stalin as revolutionary. A study in history and personality, 1879 – 1929*. New York – London : Norton.
- Ulam, Adam (1989): *Stalin. The man and his era*. London : Tauris.
- Urban, Michael (1998): "Remythologising the Russian state." I : *Europe-Asia studies*, vol. 50, nr. 6, s. 969-992.
- Vorob'ev, O.A. (1999): *Tragedija pereroždenija (Nikolaj Ustrjalov i 'Smena vech')*. URL: <http://voa.chat.ru/vuz0.htm#w> [Lesedato: 18.02.2004].
- Yanov, Alexander (1977): *Détente after Brezhnev: the domestic roots of Soviet foreign policy*. Berkeley : Institute of International Studies, University of California.

Yanov, Alexander (1978): *The Russian new right: right-wing ideologies in the contemporary USSR*. Berkeley : Institute of International Studies, University of California.

Yasmann, Victor (2003): *Aleksandr Dugin: from fascism to eurasianism*. URL: <http://www.rferl.org/specials/russianelection/Article.aspx?m=11&y=2003&id=28BD94AA-D2A7-4E53-A68B-CCCC538015B2> [Lesedato: 02.03.2004].